

**Stichting Bedrijfspensioenfonds
voor de Rijn- en Binnenvaart**

Jaarverslag 2016

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag 2016 van de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart (verder: het pensioenfonds).

Het jaarverslag is verdeeld in karakteristieken van het pensioenfonds, het bestuursverslag, het verslag van het verantwoordingsorgaan, het verslag van de raad van toezicht en de reacties van het bestuur op deze laatste twee verslagen, de jaarrekening en overige gegevens.

In het hoofdstuk karakteristieken worden onder meer het profiel van het pensioenfonds, de organisatie en de kerncijfers weergegeven.

In het verslag van het bestuur wordt u geïnformeerd over de beleidsmatige zaken die in 2016 hebben gespeeld, zowel op het gebied van pensioenen als op het gebied van beleggingen.

In de jaarrekening wordt het pensioenfondsvermogen en de mutaties daarin gedurende 2016 gepresenteerd en wordt een toelichting gegeven over de grondslagen voor de waardering en de mutaties in de beleggingsportefeuille. Onder overige gegevens treft u tot slot de actuariële verklaring en de controleverklaring aan.

Keuze voor andere administrateur en bestuursbureau

In 2016 heeft het bestuur zich gericht op de kwaliteit van zowel de pensioenadministratie als de bestuursondersteuning. Na een uitgebreide aanbestedingsprocedure, voorbereid en gecoördineerd door een bestuurlijke werkgroep en ondersteund door externe deskundigen, heeft het bestuur besloten om de pensioenadministratie per 1 januari 2017 te laten verzorgen door AZL N.V.. Het bestuur verwacht hiermee een betere dienstverlening aan deelnemers en werkgevers te kunnen verschaffen tegen een structureel lagere kostprijs. De eenmalige exit- en transitiekosten zijn substantieel maar worden op termijn terugverdiend op basis van de lagere kostprijs. De bestuursondersteuning in de vorm van een eigen bestuursbureau is per 1 januari 2017 uitbesteed aan Montae B.V. In de loop van 2016 werd overigens bekend dat Syntrus Achmea haar dienstverlening aan bedrijfstakpensioenfonds gaat stoppen. Het bestuur heeft geconstateerd dat de hiervoor gemaakte keuzes ten aanzien van een andere administrateur en een ander bestuursbureau tijdig zijn gemaakt en geen materiële invloed hebben gehad op de overeenkomsten die met de nieuwe partijen zijn gesloten.

Bestuursagenda

Het bestuur heeft in 2016 een onderzoek naar de kwaliteit van de data in de pensioenadministratie afgerond. De verbeteracties naar aanleiding van dit onderzoek betroffen aanpassingen van het pensioenreglement om interpretatieverschillen zoveel mogelijk te beperken en het effectueren van doorlopende pensioenreglementsteksten voor de (nieuwe) pensioenadministratie. Er is daartoe een eigen data managementsysteem ingericht.

Een voornamelijk aanpassing die ook in 2016 is ingevoerd is een nieuw systeem waarmee werkgevers gegevens aan kunnen leveren via de eigen salarisssoftware. Met de nieuwe administrateur is overeengekomen dat dit systeem blijft gehandhaafd. Verder heeft het bestuur ervoor gezorgd dat tijdig aan de nieuwe communicatiewetgeving werd voldaan. De communicatie-uitingen zijn nagelopen op een heldere schrijfstijl en er is een nieuwe website gelanceerd waarop Pensioen 1-2-3 beschikbaar is.

Een ander voornaam beleidsonderwerp betreft het beloningsbeleid. Hierin zijn enige aanpassingen doorgevoerd en een uitgebreide evaluatie van het beloningsbeleid is voor 2017 geagendeerd. In deze evaluatie zullen ook de standpunten van de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan worden meegewogen.

Vermogensbeheer, financiën en dekkingsgraad

In 2016 behaalde de beleggingsportefeuille inclusief rente-overlay een totaalrendement van 12,7%. Dit rendement was hoger dan de benchmark (11,6%).

De dekkingsgraad eind 2016 bedroeg 109,5% ten opzichte van 106,5% eind 2015.

De beleidsdekkingsgraad is gedurende 2016 gedaald van 110,2% naar 105,3%. Op basis van de middeling over 12 maanden kwamen in 2016 de effecten van de daling van de dekkingsgraden 2016 langzaam tot uitdrukking in de beleidsdekkingsgraad. De afname van de rente was hiervoor de belangrijkste oorzaak. Door de relatief hoge renteafdekking op marktwaarde is de impact op de dekkingsgraad beperkt gebleven. Eind 2016 vertoont de beleidsdekkingsgraad weer een stijgende lijn.

Het bestuur heeft voor 2017 geen indexatie kunnen toekennen, er is echter ook geen reden geweest om een verwachte korting van aanspraken aan te kondigen.

Het bestuur stelde het jaarverslag 2016 en de daarbij behorende staten voor De Nederlandsche Bank vast in juni 2017.

Het bestuur wil hierbij zijn dank uitspreken aan iedereen die zich in 2016 heeft ingezet voor het pensioenfonds.

Rotterdam, 26 juni 2017

Bestuur

De heer H.J.A.H. Hijlkema

Voorzitter

Inhoud

1	Karakteristiek van het fonds	6
1.1	Profiel, belangrijkste doelstelling, missie en visie van het pensioenfonds	6
1.2	Kerncijfers en kengetallen	6
1.3	Organisatie	7
1.3.1	Bestuur	7
1.3.2	Bestuursmodel	7
1.3.3	Bestuursbureau	8
1.3.4	Verantwoordingsorgaan	9
1.3.5	Intern toezicht	10
1.3.6	Pensioenadministratie	10
1.3.7	Vermogensbeheer	10
1.3.8	Compliance officer	10
1.3.9	Overige dienstverleners	11
2	Bestuursverslag	12
2.1	Ontwikkelingen financiële positie	12
2.2	FTK, doelstellingen, risicohouding en haalbaarheidstoets	13
2.3	Toekomst fonds	17
2.4	Goed pensioenfondsbestuur	19
2.4.1	Governance kwaliteitsverbetering bestuur pensioenfondsen	19
2.4.2	Geschiktheid bestuursleden	20
2.4.3	Diversiteit	20
2.4.4	Beloningsbeleid	21
2.4.5	Intern toezicht en verantwoordingsorgaan	22
2.4.6	Integriteitsbeleid	22
2.4.7	Zelfevaluatie	22
2.4.8	Uitbestedingsbeleid	23
2.4.9	Klachtenprocedure	23
2.4.10	Overig	23
2.5	Communicatie	24
2.6	Toezichthouders AFM en DNB	26
2.7	Externe ontwikkelingen	26
2.7.1	Verhoging AOW-leeftijd en fiscale pensioenrichtleeftijd	26
2.7.2	Toekomst pensioenstelsel	27
2.7.3	Nieuwe Europese pensioenfondsenrichtlijn	27
2.8	Pensioenparagraaf	27
2.8.1	Kenmerken van de pensioenregeling	27
2.9	Pensioenbeheerkosten	29
2.10	Actuariële analyse	31
2.10.1	Actuariële analyse	31
2.10.2	Uitkomsten van de solvabiliteitstoets	32
2.10.3	Oordeel van de waarmerkend actuaire over de financiële positie	33
2.11	Beleggingsparagraaf	33
2.11.1	Inleiding	33
2.11.2	Jaaroverzicht 2016	33
2.11.3	Beleggingscategorieën, beheerders en benchmarks	35

2.11.2	Z-score en performancetoets	39
2.11.3	Kosten vermogensbeheer	40
2.11.6	Maatschappelijk verantwoord beleggen	41
2.11.7	Beleggingen in Nederland	43
2.12	Risicoparagraaf	44
3	Verslag van het verantwoordingsorgaan	52
3.1	Verslag van het Verantwoordingsorgaan	52
3.2	Reactie bestuur	55
4	Raad van Toezicht	56
4.1	Rapportage aan het bestuur	56
4.2	Reactie van het bestuur	58
5	De jaarrekening	59
6	Overige gegevens	99
1.	Actuariële verklaring	100
2.	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	102
7	Bijlage nevenfuncties	108

1 Karakteristiek van het fonds

1.1 Profiel, belangrijkste doelstelling, missie en visie van het pensioenfonds

Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart, statutair gevestigd te Rotterdam is opgericht op 6 december 1960. De laatste statutenwijziging was op 30 maart 2015. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41126757. Het pensioenfonds is een bedrijfstakpensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Het pensioenfonds heeft statutair ten doel om binnen de bedrijfstak Rijn- en Binnenvaart de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden te beschermen tegen de financiële gevolgen van ouderdom en overlijden. Hiertoe geeft het pensioenfonds uitvoering aan het pensioenreglement. Het pensioenreglement is vastgesteld op basis van de pensioenregeling zoals overeengekomen in het arbeidsvoorwaardelijk overleg tussen sociale partners. Sociale partners hebben het pensioenfonds opdracht gegeven tot uitvoering van de pensioenregeling, welke door het pensioenfonds is aanvaard. Het pensioenfonds heeft een missie, visie en strategie geformuleerd om de doelstellingen te bereiken. Hierna zijn de missie en visie samengevat.

Missie: Het als verplicht gesteld pensioenfonds uitvoeren van de pensioenregeling zoals deze door de werkgevers en werknemers in de Rijn- en Binnenvaart is overeengekomen.

Visie: Het realiseren van een geïndexeerd pensioen bij een beperkte en vastgestelde gemaximeerde kans op korting van de nominale pensioenrechten.

1.2 Kerncijfers en kengetallen

Aantallen	2016	2015	2014	2013	2012
Premiebetalende werkgevers	1.059	1.075	1.121	1.064	1.020
Deelnemers	4.282	4.392	4.467	4.585	4.362
Gewezen deelnemers	10.252	9.685	9.171	9.858	9.692
Pensioengerechtigden	2.407	2.398	2.344	2.231	2.144
Ontvangers arbeidsongeschiktheidspensioen	33	37	45	50	56

Financiële gegevens (bedragen x EUR 1.000)

	2016	2015	2014	2013	2012
Technische voorzieningen voor risico fonds	779.672	705.619	654.401	545.197	563.559
Dekkingsgraad	109,5%	106,5%	115,4%	105,8%	98,0%
Dekkingsgraad (na korting)	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	99,5%
Vereiste dekkingsgraad	120,9%	118,9%	115,3%	112,7%	113,3%
Beleidsdekkingsgraad	105,3%	110,2%	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Beleggingen	887.749	795.605	783.612	604.428	576.063
Directe en indirecte beleggingsopbrengsten	98.916	(7.157)	179.605	8.526	75.669
Rendement	12,7%	1,7%	29,8%	2,7%	15,2%
Z-score	0,77	0,77	0,81	0,88	-1,25
Saldo van baten en lasten	27.804	(54.646)	69.109	36.638	34.232
Premiebijdragen	25.640	23.608	25.133	27.680	28.254
Pensioenuitkeringen	15.478	14.774	15.841	12.880	12.140

1.3 Organisatie

1.3.1 Bestuur

Het bestuur van het pensioenfonds bestond in 2016 uit acht leden. Vier leden worden voorgedragen door de werkgeversverenigingen in de bedrijfstak, drie leden worden voorgedragen door de werknemersverenigingen in de bedrijfstak en een lid namens de pensioengerechtigden wordt door het bestuur benoemd na verkiezingen. Per 31 december 2016 was het bestuur als volgt samengesteld:

Leden werkgevers	Geboortjaar	Voorgedragen door
Dhr. M.J.M. Koning, vice-voorzitter	1953	Centraal Bureau voor de Rijn- en Binnenvaart
Dhr. C.H. Blokzijl	1963	Centraal Bureau voor de Rijn- en Binnenvaart
Dhr. M. Vos	1959	Centraal Bureau voor de Rijn- en Binnenvaart
Dhr. G. Kester	1952	Koninklijke BLN-Schuttevaer
Leden werknemers		
Dhr. H.J.A.H. Hijlkema, voorzitter	1949	Nautilus International
Dhr. R. van Oostrom	1977	CNV Vakmensen
Dhr. J.L.A.M. d'Hooghe	1967	Nautilus International
Lid pensioengerechtigden		
Dhr. H. van der Knaap	1945	Gekozen

Het bestuur heeft per 1 juli 2016 de heer Van Oostrom benoemd als vervanger van de heer Vlietman. De heer Van Oostrom was sinds 22 oktober 2015, op voordracht van CNV Vakmensen, aangesteld als aspirant-bestuurslid. De heer Vlietman is bestuurslid geweest tot en met 30 juni 2016.

Het bestuur heeft de heren Blokzijl, Koning, d'Hooghe en Hijlkema, op voordracht van de betrokken werkgevers- en werknemersverenigingen, per 1 januari 2017 herbenoemd voor een periode van 4 jaar.

Het bestuur is in het verslagjaar 17 maal bijeengekomen (bestuursvergaderingen, studiedagen en heisessies).

1.3.2 Bestuursmodel

Het pensioenfonds wordt bestuurd door een bestuur, bestaande uit acht leden. De leden van het bestuur worden benoemd conform het beginsel van pariteit van werkgevers- en werknemersleden (waaronder vanaf 1 juli 2014 een lid namens de pensioengerechtigden). Het bestuur kiest uit zijn midden een voorzitter en een vice-voorzitter. De werkzaamheden van het pensioenfonds zijn verdeeld over portefeuilles waarvoor de leden van het bestuur als portefeuillehouders optreden.

Voorzitter en vice-voorzitter

De voorzitter verzorgt de externe betrekkingen en is voorts belast met de supervisie en het bewaken van de samenhang van alle bestuursactiviteiten, waaronder die van de portefeuillehouders. De vice-voorzitter vervangt de voorzitter in het geval dat deze afwezig is.

Aspirant-bestuursleden

In 2016 waren er twee aspirant-bestuursleden. Aspirant-bestuursleden zijn geen bestuurslid en spelen geen rol in de besluitvorming binnen het bestuur. Wel bereiden zij zich voor op een mogelijke rol als bestuurslid door het bijwonen van de vergaderingen en het volgen van opleidingen.

Sinds 2 april 2015 was mevrouw J. Brands-Van Gemert aangesteld als aspirant-bestuurslid. Zij was voorgedragen door Koninklijke BLN-Schuttevaer. Mevrouw Brands-van Gemert heeft eind 2016 laten weten dat het lidmaatschap niet te combineren is met haar werkgeverschap. Koninklijke BLN-Schuttevaer heeft haar formeel teruggetrokken als aspirant-bestuurslid. Mevrouw Van de Runstraat heeft op voordracht van Koninklijke BLN-Schuttevaer de vacante positie begin 2017 ingenomen.

Sinds 22 oktober 2015 was de heer Van Oostrom, op voordracht van CNV Vakmensen, aangesteld als aspirant-bestuurslid. De werknemersverenigingen in de bedrijfstak hebben over de voordracht van aspirant-bestuursleden onderling afspraken gemaakt. Het bestuur heeft per 1 juli 2016 de heer Van Oostrom benoemd als vervanger van de heer Vlietman.

Het bestuur heeft de werknemersorganisaties verzocht om een voordracht te doen voor een aspirant-bestuurslid.

Portefeuilles

De volgende portefeuilles worden thans onderscheiden:

- Vermogensbeheer;
- Communicatie;
- Financiën & Risicomanagement;
- Pensioenuitvoering;
- Pensioenbeleid.

Een eerste portefeuillehouder heeft altijd een (aspirant) bestuurslid als plaatsvervanger (tweede portefeuillehouder). De portefeuillehouder heeft geen mandaat om beslissingen te nemen. Onderwerpen waarover een beslissing genomen dient te worden, brengt de portefeuillehouder in bij bestuursvergaderingen. De portefeuillehouder is verantwoordelijk voor een gedegen inbreng van agendaonderdelen en het informeren van de voorzitter. De portefeuillehouder zorgt eveneens voor de afhandeling van bestuursbesluiten. Daarbij wordt de portefeuillehouder ondersteund door het bestuursbureau.

De samenstelling van de portefeuilles naar portefeuillehouders was per 31 december 2016 als volgt:

Portefeuille	1e portefeuillehouder	2e portefeuillehouder
Vermogensbeheer	De heer C.H. Blokzijl	De heer H. van der Knaap
Financiën & Risicomanagement	De heer M. Vos	Vacature
Pensioenuitvoering	De heer J.L.A.M. d'Hooghe	De heer H.A.J.H. Hijlkema
Pensioenbeleid	De heer M.J.M. Koning	De heer Van Oostrom
Communicatie	De heer G. Kester	De heer Van Oostrom

Per 1 juli 2016 volgde de heer G. Kester aftredend bestuurslid de heer R.W. Vlietman op als eerste portefeuillehouder Communicatie. Tot die datum was de heer Kester tweede portefeuillehouder Communicatie. De heer Van Oostrom is zijn opvolger.

Functieprofiel

Bestuursleden dienen te voldoen aan een functieprofiel, dat door het bestuur is opgesteld. Hierin zijn onder meer eisen ten aanzien van deskundigheid, competenties en beschikbare tijd opgenomen. Nieuwe bestuursleden, die door de voordragende partijen worden aangedragen, worden door het bestuur getoetst aan de functieprofielen. Het bestuur besluit vervolgens of de voorgedragen kandidaat voldoet of niet. De raad van toezicht kan de benoeming beletten, indien het van mening is dat de kandidaat niet voldoet aan het functieprofiel.

1.3.3 Bestuursbureau

Het bestuur heeft de uitvoerende taken gedelegeerd aan het bestuursbureau van het pensioenfonds. In het verslagjaar vormden medewerkers van Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. het bestuursbureau, samen met een onafhankelijke directeur. De interim-directeur van het bestuursbureau in het verslagjaar was de heer R.C. Godding. Per 1 januari 2017 is mevrouw I.M. Bakker van Montae B.V. hem opgevolgd. Per 1 januari 2017 is het dedicated bestuursbureau ondergebracht bij Montae B.V..

De directeur van het bestuursbureau voert het dagelijkse management en is verantwoordelijk voor de uitvoering van de strategie en het beleid van het pensioenfonds en de besluiten van het bestuur. Het bestuursbureau vervult verder een coördinerende en regisserende rol en adviseert en ondersteunt het bestuur bij het ontwikkelen van beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en

ontwikkelingen rond wet- en regelgeving. Tevens ondersteunt het bestuursbureau het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht bij de vervulling van hun taken en voert het bestuursbureau het secretariaat van het pensioenfonds.

1.3.4 Verantwoordingsorgaan

Het pensioenfonds kent statutair een verantwoordingsorgaan. Het bestuur van het pensioenfonds legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van het intern toezicht, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, evenals over beleidskeuzes voor de toekomst. De samenstelling van het verantwoordingsorgaan alsmede de taken, de bevoegdheden en de werkwijze van het verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in het reglement van het verantwoordingsorgaan. Naast de in de Pensioenwet genoemde aangelegenheden, is het bestuur van het pensioenfonds op grond van dit reglement verplicht om advies te vragen aan het verantwoordingsorgaan alvorens een besluit te nemen over de volgende onderwerpen:

- het vaststellen en wijzigen van het reglement van het verantwoordingsorgaan;
- het vaststellen en wijzigen van het toeslagbeleid; en
- vermindering van de verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten.

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit zes leden uit drie geledingen: drie leden vertegenwoordigen de deelnemers, een lid vertegenwoordigt de pensioengerechtigden en twee leden vertegenwoordigen de werkgevers. Elke geleding heeft een plaatsvervangend lid dat een lid van de betreffende geleding bij ontstentenis vervangt. De samenstelling van het verantwoordingsorgaan per 31 december 2016 was als volgt:

Leden namens de werkgevers	Geboortejaar
Dhr. S. Lans (voorzitter)	1962
Dhr. K. de Graaff	1957
Leden namens de deelnemers	
Dhr. D.W. Rotgans (secretaris)	1954
Dhr. G. Schenk (plv. secretaris)	1949
Dhr. J. van der Laan	1952
Lid namens de pensioengerechtigden	
Dhr. M.W. van den Bogaard (plv. voorzitter)	1946.

Wijlen de heer J. Broer (in 2014 voorgedragen door CNV Vakmensen) heeft in maart 2016 om persoonlijke redenen bedankt, waardoor zijn lidmaatschap van het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds eindigde. De vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden worden op grond van de statuten van het pensioenfonds benoemd door de werknemersverenigingen, mits die verenigingen mede als statutair doel hebben het behartigen van de belangen van haar pensioengerechtigde leden als belanghebbenden bij een pensioenfonds. Eind mei 2016 heeft CNV Vakmensen de heer M.W. van den Bogaard benoemd tot lid van het verantwoordingsorgaan namens de pensioengerechtigden als opvolger van de heer J. Broer. Hierdoor is er een vacature ontstaan voor de positie van plaatsvervanger namens de pensioengerechtigden.

Sinds 19 februari 2015 was sprake van een vacature voor de positie van plaatsvervanger namens de deelnemers. Met de benoeming per 26 september 2016 van de heer Hermes door Nautilus International is die vacature ingevuld. De werknemersverenigingen in de bedrijfstak hebben over de benoeming van de heer Hermes tot plaatsvervanger namens de deelnemers onderling afspraken gemaakt.

In het verslagjaar is tevens de vacature voor de positie van plaatsvervanger namens de werkgevers ingevuld. Koninklijke BLN-Schuttevaer en Centraal Bureau voor de Rijn- en Binnenvaart hebben gezamenlijk mevrouw C. Talen benoemd per 7 september 2016.

Het verantwoordingsorgaan is in het verslagjaar 8 maal bijeen geweest, waaronder bijeenkomsten in gezamenlijkheid met het bestuur en de raad van toezicht.

1.3.5 Intern toezicht

In het kader van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen is per 1 juli 2014 een permanente raad van toezicht ingesteld. In 2016 bestond de raad van toezicht uit mevrouw K. Bitter en de heren R.A. Nieuwenhoven en E.E. Hagen. De heer Nieuwenhoven heeft in het verslagjaar aangekondigd zijn lidmaatschap per 1 april 2017 te zullen beëindigen om persoonlijke redenen. Het bestuur heeft eind 2016 de procedure voor zijn opvolging opgestart.

De raad van toezicht heeft tot taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. In dat kader is de raad van toezicht belast met het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De raad van toezicht staat het bestuur met raad ter zijde en stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.

De raad van toezicht heeft de goedkeuringsrechten zoals vermeld in de Pensioenwet. Daarnaast is in het reglement van de raad van toezicht bepaald, dat het bestuur een bestuurslid pas ontslaat nadat het de raad van toezicht heeft gehoord. Tevens kan de raad van toezicht het bestuur schorsen of ontslaan wegens disfunctioneren conform het bepaalde in de statuten en kan de raad van toezicht de benoeming van een kandidaat-bestuurslid beletten indien deze niet voldoet aan de profielschets.

De raad van toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden aan het verantwoordingsorgaan en in het jaarverslag (zie hoofdstuk 4).

1.3.6 Pensioenadministratie

De pensioenadministratie was in het verslagjaar uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. Met ingang van 1 januari 2017 is de pensioenadministratie uitbesteed aan AZL N.V. te Heerlen.

1.3.7 Vermogensbeheer

Het vermogensbeheer was in het verslagjaar ondergebracht bij de volgende dienstverleners:

- Syntrus Achmea Real Estate & Finance
- AXA Investment Managers
- Florint
- Northern Trust
- Partners Group (sinds medio september 2016)

Als custodian is de KAS BANK N.V. aangesteld, die tevens uitvoerder is van het beheer van de swap-portefeuille van het pensioenfonds alsmede de valutahedge. The Index People is de beleggingsadviseur van het fonds.

In de overeenkomsten met de vermogensbeheerders zijn Service Level Agreements opgenomen op grond waarvan de portefeuillehouders en het bestuur de uitvoering kunnen monitoren. Ook met de custodian en de beleggingsadviseur zijn Service Level Agreements afgesproken.

1.3.8 Compliance officer

De door het bestuur benoemde compliance officer heeft tot taak toe te zien op de naleving van de gedragscode van het pensioenfonds en heeft toegang tot alle geledingen binnen het pensioenfonds. De heer A. de Jong, verbonden aan het Nederlands Compliance Instituut, vervulde in het verslagjaar de rol van compliance officer. Vanaf 1 januari 2017 vervult de heer R. Mersch van GBA Accountants & Adviseurs die rol.

Ten minste eenmaal per jaar wordt in de bestuursvergadering, desgewenst in aanwezigheid van de compliance officer, het onderwerp compliance besproken. Door de compliance officer wordt erop toegezien, dat alle bestuursleden jaarlijks de gedragscode ondertekenen.

1.3.9 Overige dienstverleners

Het pensioenfonds maakt voorts gebruik van de diensten van de volgende dienstverleners:

Adviserend actuaris

Drs. F. van Rijn AAG
Towers Watson Netherlands B.V.
Postbus 780
1440 AT Purmerend

Waarmerkend actuaris

M. Ceelaert AAG
Towers Watson Netherlands B.V.
Schimmelt 26
5611 ZX Eindhoven

Accountant

J.C. van Kleef RA
KPMG Accountants N.V.
Papendorpseweg 83
3528 BJ Utrecht

2 Bestuursverslag

2.1 Ontwikkelingen financiële positie

De dekkingsgraad van het pensioenfonds is een graadmeter waaruit blijkt in hoeverre het pensioenfonds aan haar toekomstige verplichtingen kan voldoen. Hierbij wordt uitgegaan van de nominale pensioenverplichtingen van het pensioenfonds. Dat wil zeggen: zonder rekening te houden met toekomstige toeslagverlening. Toeslagen zijn voorwaardelijk en worden gefinancierd uit het overrendement van het pensioenfonds. In de premie is geen opslag opgenomen voor toekomstige toeslagen. De dekkingsgraad is, kort gezegd, de verhouding tussen het vermogen van een pensioenfonds en de verplichtingen van een pensioenfonds. Van De Nederlandsche Bank (DNB) moet het pensioenfonds buffers aanhouden. De hoogte van de buffers zijn onder meer afhankelijk van de risico's die het pensioenfonds loopt.

Financiële spelregels

Vanaf 2015 gelden nieuwe wettelijke spelregels voor de financiering van pensioenen. De berekening van de maandelijkse dekkingsgraad is gewijzigd en de beleidsdekkingsgraad is geïntroduceerd:

1. De actuele dekkingsgraad.

De berekening van de actuele dekkingsgraad is gebaseerd op de actuele risicovrije rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB. Hierbij gelden de actuele rentes voor de looptijden tot 20 jaar en groeit de rente daarna richting een Ultimate Forward Rate (UFR). Sinds 15 juli 2015 is de UFR afhankelijk van de historische rentes (20-jaars forward) over een periode van de afgelopen 10 jaar. De UFR was op 31 december 2016: 2,9%.

2. De beleidsdekkingsgraad.

Doordat de actuele dekkingsgraad afhankelijk is van de rentetermijnstructuur aan het einde van de maand, en daarmee van dagkoersen, kan de actuele dekkingsgraad sterk fluctueren in de tijd. Daarom is naast de actuele dekkingsgraad een meer stabiele dekkingsgraad geïntroduceerd. Dit is de beleidsdekkingsgraad.

De beleidsdekkingsgraad wordt berekend door de laatste twaalf aan DNB gerapporteerde actuele dekkingsgraden te middelen. Deze beleidsdekkingsgraad moet van DNB gebruikt worden door de pensioenfondsen voor het bepalen van hun beleid.

De actuele dekkingsgraad van het pensioenfonds is eind 2016 uitgekomen op 109,5%. De beleidsdekkingsgraad is 105,3%. De minimaal vereiste dekkingsgraad is ultimo 2016 104,3% en de vereiste dekkingsgraad is 120,9%. Het pensioenfonds verkeert dus in reservetekort.

Naast bovenstaande dekkingsgraden kent het pensioenfonds ook nog de reële dekkingsgraad. Een reële dekkingsgraad van 100% wil zeggen dat het pensioenfonds volledig kan indexeren met de prijsinflatie conform een toekomstbestendig toeslagbeleid. Een toekomstbestendig toeslagbeleid houdt in:

1. Er mag geïndexeerd worden vanaf een beleidsdekkingsgraad van 110%.
2. Indexatie is alleen toegestaan als er voldoende vermogen is om deze indexatie ook in de toekomst te kunnen verlenen.

De reële dekkingsgraad ultimo 2016 bedraagt 86,0%.

Prognosetafel AG 2016 en ervaringssterfte

Op 13 september 2016 publiceerde het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG) de Prognosetafel AG2016. De levensverwachting op basis van Prognosetafel AG2016 ten opzichte van de Prognosetafel AG2014 is voor mannen ouder dan 70 jaar licht gedaald. Voor mannen jonger dan 70 jaar is de resterende levensverwachting nagenoeg gelijk gebleven. De levensverwachting voor vrouwen jonger dan 75 jaar is licht gestegen en voor vrouwen ouder dan 75 jaar licht gedaald. Pensioenfondsen dienen hiermee rekening te houden bij de vaststelling van de technische voorzieningen. De impact van de nieuwe prognosetafel is onder meer afhankelijk van de samenstelling van de pensioenfondspopulatie en het moment van overgang. Ook de fondsspecifieke

ervaringssterftecorrecties op de overlevingsgrondslagen van het pensioenfonds en op de kostendekkende premie is onderzocht. Het gecombineerde effect van de Prognosetafel AG2016 en de nieuwe correcties voor ervaringssterfte betreft een toename van de TV van 0,1%. De actuele dekkinggraad per eind augustus 2016 zou bij herrekening uitkomen op 105,5% (-/ 0,1%-punt). De zuivere kostendekkende premie neemt door de wijzigingen toe met 0,1%-punt (als percentage van de pensioengrondslagsom)

De resultaten die geleid hebben tot de afname van de actuele dekkinggraad in 2016 worden in onderstaande tabel actuairaal gespecificeerd.

Verloop dekkinggraad	2016	2015	2014
Dekkinggraad primo boekjaar	106,5%	115,4%	105,8%
Premie	0,5%	0,3%	1,1%
Uitkeringen	0,1%	0,3%	0,1%
Toeslagen	-	-0,2%	0,0%
Rentetermijnstructuur ¹	-10,0%	-7,9%	-19,2%
Rendement ²	13,5%	-1,5%	31,0%
Overig	-1,1%	0,1%	-3,4%
Dekkinggraad ultimo boekjaar	109,5%	106,5%	115,4%

2.2 FTK, doelstellingen, risicohouding en haalbaarheidstoets

Het huidige FTK voor pensioenfondsen is per 1 januari 2015 van kracht geworden. Het FTK is bedoeld om nominale pensioenen te beschermen. De regels voor toeslag zijn in het nieuwe FTK strenger dan in het vorige financieel toetsingskader. In combinatie met de financiële positie van veel pensioenfondsen, maakt dit de kans zeer klein dat pensioenfondsen de komende jaren een volledige toeslag kunnen toekennen. Pensioenfondsen mogen eenmalig het strategisch beleggingsbeleid in lijn brengen met de actuele situatie, de ambities en risicohouding van het pensioenfonds. Het gaat dan om pensioenfondsen die geen dekkingstekort hebben.

In 2015 heeft het pensioenfonds samen met sociale partners en de overige fondsorganen de gevolgen van het (destijds nieuwe) FTK voor het pensioenfonds uitgewerkt. Het bestuur van het pensioenfonds heeft hiertoe de doelstellingen en beleidsuitgangspunten, waaronder de risicohouding, van het pensioenfonds vastgelegd. Dit is gebeurd in overleg met de overige fondsorganen. De risicohouding van een pensioenfonds is de mate waarin een pensioenfonds, na overleg met de sociale partners en na overleg met de fondsorganen, bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het pensioenfonds te realiseren en de mate waarin het pensioenfonds beleggingsrisico's kan lopen gegeven de kenmerken van het pensioenfonds. Sociale partners in de bedrijfstak hebben de door het pensioenfonds voorgestane risicohouding in april 2015 onderschreven.

Hieronder worden de doelstellingen en beleidsuitgangspunten van het pensioenfonds beschreven. Hierin komen de ambitie, het benodigd risico en de gewenste zekerheid van het pensioenfonds tot uiting. Dit vormt de kwalitatieve omschrijving van de risicohouding van het pensioenfonds die gebaseerd is op de wettelijk voorgeschreven parameters in de haalbaarheidstoets.

Ambitie

- De doelstelling van het pensioenfonds is om nominale pensioenen uit te kunnen keren en daarnaast, uitgaande van benodigd risico en gewenste zekerheid, een toeslagverlening met een zo laag mogelijke afslag op de prijsinflatie.
- Het ambitieniveau van toeslagverlening is vertaald in de mate waarin het pensioen jaarlijks kan worden aangepast ten opzichte van de maatstaf (voor het pensioenfonds is dit voor alle deelnemers de prijsinflatie). Het minimaal beoogde niveau

¹ Ultimo 2016 heeft de omrekening plaatsgevonden van de technische voorziening op basis van de rentetermijnstructuur per 31 december 2015, naar de rentetermijnstructuur per 31 december 2016. De gemiddelde rekenrente is met 0,4%-punten gedaald (ultimo 2016: 1,4%, ultimo 2015: 1,8%). De lagere rente leverde een negatief resultaat op van 72.767 door toevoeging van dit bedrag aan de technische voorziening.

² Het actuairaal rendement wordt berekend door bij het primo vermogen de directe en indirecte beleggingsopbrengsten (exclusief kosten) op te tellen en de kosten vermogensbeheer als negatieve bate te boeken. Daarbij wordt de technische voorziening verhoogd met de benodigde intresttoevoeging.

van toeslagverlening op de lange termijn bedraagt gemiddeld genomen 50%. Dit betreft de aanpassing van het pensioen inclusief eventueel toegepaste kortingen.

Benodigd risico en gewenste zekerheid

- Om de beoogde doelstelling voor toeslagverlening te realiseren is het nemen van risico onvermijdelijk.
- Het vermijden van een korting op de opgebouwde pensioenaanspraken en -rechten heeft de hoogste prioriteit.
- Het risico van lagere/geen toeslagverlening bij tegenvallende economische omstandigheden wordt geaccepteerd.
- Het risico op kleine kortingen (korting tot 2% vóór eventuele spreiding) wordt geaccepteerd.
- Verliezen worden in principe niet doorgeschoven naar de toekomst (kortingen worden dus niet per definitie uitgesteld of gespreid conform de maximaal toegestane termijnen, waarbij evenwichtige belangenafweging het uitgangspunt is).

Overige uitgangspunten

- Het minimale niveau dat de beleidsdekkingsgraad eens per 40 jaar zou mogen bereiken is 90%.
- De huidige strategische beleggingsmix past bij de risicohouding, waarbij een bandbreedte van toepassing is en waarbij er enige ruimte is om dynamisch met het beleggingsprofiel om te gaan indien de omstandigheden wijzigen.
- Marktwaardering is een feit en leidend voor de beoordeling van de financiële opzet. Met marktwaardering wordt bedoeld de dekkingsgraad op basis van het FTK (waarbij de hoogte van de verplichting wordt bepaald op basis van de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur).

Hieronder wordt de kwantitatieve risicohouding van het pensioenfonds beschreven, waarbij onderscheid wordt gemaakt naar de risicohouding op de korte termijn (bandbreedte rondom het vereist eigen vermogen) en de risicohouding op de lange termijn (ondergrenzen pensioenresultaat). De kwantitatieve risicohouding op de lange termijn wordt getoetst met de haalbaarheidstoets.

Korte termijn

Voor wat betreft de risicohouding op de korte termijn wordt een niveau van de vereiste dekkingsgraad van 120% gedefinieerd, met een bandbreedte van 5%-punt naar boven en naar beneden. Dit betekent dat de vereiste dekkingsgraad in principe ligt tussen 115% en 125%. Een nadere uitwerking is tevens te vinden als onderdeel van de verklaring beleggingsbeginselen van het pensioenfonds.

Lange termijn

Het pensioenfonds heeft, gebaseerd op de wettelijk voorgeschreven parameters in de haalbaarheidstoets, de onderstaande ondergrenzen gedefinieerd voor wat betreft de risicohouding op de lange termijn:

- De mediaan van het verwachte pensioenresultaat vanuit de evenwichtssituatie (situatie waarbij het eigen vermogen gelijk is aan het vereist eigen vermogen): 80%.
- De mediaan van het verwachte pensioenresultaat vanuit de feitelijke situatie: 75%.
- De maximale afwijking van de mediaan in een 'slecht weer scenario' (5^e percentiel) ten opzichte van de mediaan vanuit de feitelijke situatie: 30%.

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in het te verwachten pensioenresultaat op fondsniveau en de risico's die daarbij spelen, gegeven de financiële opzet van het pensioenfonds. In de haalbaarheidstoets worden de door het pensioenfonds gedefinieerde (lange termijn) ondergrenzen getoetst. De toets wordt uitgevoerd conform het betreffende artikel in het Besluit financieel toetsingskader en de nadere uitwerking in de Regeling Pensioenwet. Het pensioenfonds heeft in mei 2015 de aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. Ieder jaar wordt de haalbaarheidstoets uitgevoerd.

Jaarlijkse haalbaarheidstoets

Met de jaarlijkse haalbaarheidstoets wordt gemonitord in hoeverre het verwachte pensioenresultaat nog steeds aansluit bij de oorspronkelijk gewekte verwachtingen. Jaarlijks wordt vanuit de feitelijk financiële positie van het pensioenfonds getoetst of het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau in voldoende mate aansluit bij de door het pensioenfonds gekozen ondergrens en of het pensioenresultaat op fondsniveau in het slechtweerscenario niet teveel afwijkt van het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau. De uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets van april 2017 zijn als volgt: uitgaande van de feitelijke dekkingsgraad van 109,4% per 31 december 2016 bedraagt het pensioenresultaat voor het pensioenfonds gemiddeld circa 93%

(in 2016 was dit 91%), maar als het tegengit (5^e percentiel) circa 63% (in 2016 was dit 61%). De relatieve afwijking bedraagt daarmee 32% (in 2016 was dit 33%%). Dit is een lichte verbetering ten opzichte van voorgaande jaar maar de uitkomst voldoet niet aan de vastgestelde ondergrens van de maximale relatieve afwijking van 30%. De uitkomsten zijn nader besproken met de sociale partners. Afsproken is dat het bestuur bij de ALM-studie de risicohouding zal evalueren. Een eventuele aangepaste risicohouding moet aansluiten bij het resulterende lange termijn beleggingsbeleid.

Pensioenpremie 2016

De premie 2016 voor de reguliere pensioenopbouw is 19,49% en er geldt een overgangspremie van 6,13% (waarvan de helft is voor versterking van het pensioenfonds en de andere helft voor financiering van de overgangsregeling). Het opbouwpercentage 2016 is 1,10% van de pensioengrondslag. In opdracht van sociale partners berekent het pensioenfonds ook het deel van het partnerpensioen en het wezenpensioen dat een deelnemer, die overlijdt in 2016, tot zijn pensioendatum nog had kunnen opbouwen op basis van het opbouwpercentage van 1,10% (in de jaren 2012 tot en met 2015 gebeurde dit op basis van 1,842%).

Onderdeel	Heffingsgrondslag	Reglementair te heffen premie %	Werkgeversdeel	Werknemersdeel
Premie voor opbouw ouderdoms- en partnerpensioen en risicodekkingen	Pensioengrondslag	19,49	12,99	6,50
Overgangspremie ³	Pensioengrondslag	6,13	3,71	2,42

Pensioenpremie 2017

Het bestuur heeft eind oktober 2016 aan sociale partners een brief gestuurd over de premie en het opbouwpercentage in 2017. Net als het jaar ervoor heeft het bestuur sociale partners in overweging gegeven om de premie, die wordt gebruikt voor reservering ter financiering van de voorwaardelijke aanspraken uit hoofde van de overgangsregeling, in 2017 te bestemmen voor financiering van de pensioenopbouw. Op basis van de toen geldende omstandigheden was duidelijk dat het pensioenfonds eind 2016 over voldoende middelen zou beschikken om voor de overgangsregeling in de periode tot en met 2020 alle voorwaardelijke aanspraken onvoorwaardelijk te maken. Verder heeft het bestuur aangegeven dat indien de sociale partners uit gaan van het reguliere premiebudget van 19,49%, het opbouwpercentage voor 2017 0,96% zou worden.

De premie 2017 is door sociale partners bepaald op 22,5% van de pensioengrondslag (1/3 werknemer, 2/3 werkgever). Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen in 2017 wordt op grond van dit premiebudget 1,13%. In 2017 zal geen overgangspremie worden geheven. Het bestuur heeft deze percentages vervolgens vastgesteld voor 2017. In opdracht van sociale partners berekent het pensioenfonds ook het deel van het partnerpensioen en het wezenpensioen dat een deelnemer, die overlijdt in 2017, tot zijn pensioendatum nog had kunnen opbouwen op basis van het opbouwpercentage van 1,13% (in de jaren 2012 tot en met 2015 gebeurde dit op basis van 1,842%).

Onderdeel	Heffingsgrondslag	Reglementair te heffen premie %	Werkgeversdeel	Werknemersdeel
Premie voor opbouw ouderdoms- en partnerpensioen en risicodekkingen	Pensioengrondslag	22,50	15,00	7,50

³ Van de overgangspremie is in 2016 50% bestemd voor de financiële versterking van het pensioenfonds.

Toeslagbeleid

Het pensioenfonds heeft de ambitie om de tijdens het deelnemerschap opgebouwde aanspraken van de actieve deelnemers alsmede de premievrije en ingegane pensioenen jaarlijks per 1 januari te verhogen op basis van de prijsinflatie. De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks door het bestuur vastgesteld en is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Er bestaat geen recht op toeslagen. Bovendien wordt er door het pensioenfonds geen bestemmingsreserve aangehouden en er wordt geen premie betaald om in de toekomstige toeslagen te kunnen toekennen. De toeslagen worden derhalve gefinancierd uit overrendement.

Met betrekking tot de mate van de feitelijke toekenning van toeslagen voor rekening van het pensioenfonds wordt rekening gehouden met de uitgangspunten van het in 2015 ingevoerde financieel toetsingskader. Er zal alleen toeslagverlening plaats kunnen vinden voor zover deze toekomstbestendig is. Dat wil zeggen dat de financiële positie van het pensioenfonds zodanig is dat het te verlenen toeslagpercentage ook naar verwachting in de toekomst verleend zal kunnen worden. Het bestuur hanteert voor een besluit over de feitelijke toekenning de onderstaande beleidsstaffel, die is gebaseerd op wettelijke voorschriften, als leidraad.

Beleidsdekkingsgraad	Toeslagverlening (als percentage van de maatstaf)
Lager dan 110%	0%
Tussen 110% en 125%	Gedeeltelijk (voor zover ook in de toekomst te realiseren)
Hoger dan 125%	100%

Deze staffel geldt als huidig kader; bij de jaarlijkse besluitvorming zal het bestuur andere relevante economische omstandigheden (zoals economische vooruitzichten en verwachte bestandsontwikkeling) in ogenschouw nemen.

De grens voor volledige toeslagverlening wordt jaarlijks vastgesteld zodanig dat deze voldoet aan de eis van toekomstbestendigheid. Per 31 oktober 2016 bedraagt voor het pensioenfonds deze grens, op basis van de rentetermijnstructuur per die datum, 125%.

De (gedeeltelijke) toeslagverlening wordt gerelateerd aan de maatstaf (prijsinflatie), maar de toe te kennen toeslagverlening bedraagt nooit meer dan de feitelijke stijging van het (afgeleide) consumentenprijsindexcijfer (periode oktober-oktober), zoals vastgesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Als peildatum voor het toeslagbesluit per 1 januari van enig boekjaar wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad (en de grens voor volledige toeslagverlening) per 31 oktober van het voorgaande boekjaar.

Indien de dekkingsgraad gelijk is aan of hoger is dan de grens voor volledige toeslagverlening kan er volledige toeslagverlening plaatsvinden. Bij hogere dekkingsgraden kan worden gekeken naar de mogelijkheden tot het verlenen van extra toeslagen. Toeslagen die in voorgaande jaren niet zijn toegepast zullen in de toekomst niet worden gerepareerd. Het bestuur wil wel ruimte laten voor extra toeslagen wanneer de financiële positie dat toestaat.

Toeslagverlening 2016

Per 31 oktober 2015 was de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds gelijk aan 111,3%. Deze dekkingsgraad is hoger dan de toeslagdrempel van 110%, waardoor een gedeeltelijke toeslag per 1 januari 2016 mogelijk was. Het bestuur heeft in zijn vergadering van 1 december 2015 besloten om de opgebouwde aanspraken van de actieve deelnemers alsmede de premievrije en ingegane pensioenen per 1 januari 2016 te verhogen met 0,2% (de stijging van de prijsinflatie in de referteperiode was 0,44%).

Toeslagverlening 2017

Per 31 oktober 2016 was de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds gelijk aan 105,0%. Deze dekkingsgraad is lager dan de toeslagdrempel van 110%, waardoor geen toeslag per 1 januari 2017 mogelijk was. Het bestuur heeft in zijn vergadering van 29 november 2016 dan ook besloten om de opgebouwde aanspraken van de actieve deelnemers alsmede de premievrije en ingegane pensioenen per 1 januari 2017 niet te verhogen (de stijging van de prijsinflatie in de referteperiode was 0,36%).

Kortingsbeleid

Het pensioenfonds kan de verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten uitsluitend verminderen indien:

- a. het pensioenfonds gezien de beleidsdekkingsgraad niet voldoet aan de eisen ten aanzien van het minimaal vereist eigen vermogen of de eisen ten aanzien van het vereist eigen vermogen;
- b. het pensioenfonds niet in staat is binnen de looptijd van het herstelplan te voldoen aan de eisen ten aanzien van het minimaal vereist eigen vermogen of het vereist eigen vermogen zonder dat de belangen van deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden, andere aanspraakgerechtigden of de werkgevers onevenredig worden geschaad; en
- c. alle overige beschikbare sturingsmiddelen, met uitzondering van het beleggingsbeleid, zijn ingezet in het herstelplan.

Deze situatie kan zich voordoen indien:

- Uit het herstelplan blijkt dat met inzet van overige financiële sturingsmiddelen herstel tot aan het niveau van het vereist eigen vermogen binnen de wettelijke termijnen niet mogelijk is (dit betreft de 'herstelplankorting'). Vermindering van aanspraken zal dan in beginsel gespreid plaatsvinden waarbij de hoogte van de korting in principe maximaal 1% per jaar bedraagt. De periode van spreiding is afhankelijk van de hoogte van de korting. Alleen de korting in het eerste jaar zal onvoorwaardelijk worden toegepast. Eventuele kortingen in latere jaren zullen alleen worden toegepast indien en voor zover dit noodzakelijk blijkt bij het in dat jaar op te stellen herstelplan;
- Indien de beleidsdekkingsgraad op vijf achtereenvolgende (jaarlijkse) evaluatiemomenten lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad en tevens de actuele dekkingsgraad op dat moment lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad (dit betreft de 'maatregel minimaal vereist eigen vermogen'). Het pensioenfonds zal in dat geval genoodzaakt zijn de situatie van een dekkingstekort per direct op te heffen door het korten van de opgebouwde aanspraken en rechten. Deze korting is onvoorwaardelijk en zal worden uitgespreid waarbij in beginsel maximaal 5% per jaar wordt gekort maar over een periode van maximaal 5 jaar.

Indien wordt overgegaan tot een korting wordt een uniform kortingspercentage (voor actieve en inactieve deelnemers) als uitgangspunt genomen.

Herstelplan

Zolang er sprake is van een beleidsdekkingsgraad die lager is dan de vereiste dekkingsgraad zal er jaarlijks een geactualiseerd herstelplan moeten worden opgesteld. Het pensioenfonds verkeerde op 1 januari 2016 in een tekortsituatie en diende daarom uiterlijk 1 april 2016 een nieuw herstelplan bij DNB in te dienen. Uit het herstelplan, zoals door het bestuur vastgesteld in zijn vergadering van 9 maart 2016, bleek dat op basis van de gehanteerde veronderstellingen het pensioenfonds naar verwachting in de loop van 2020 uit tekort is en de beleidsdekkingsgraad aan het einde van het herstelplan naar verwachting ligt boven het niveau van de vereiste dekkingsgraad. Hierbij zou sprake kunnen zijn van een (gedeeltelijke) toeslagverlening vanaf 2018 en zou geen sprake zijn van het toepassen van een korting.

2.3 Toekomst fonds

In april 2014 heeft de Staatssecretaris besloten de verplichtstelling in stand te laten vanwege de bijzondere omstandigheden in de bedrijfstak en het perspectief op verbetering van de representativiteit. Uiterlijk op 22 januari 2018 zal in het kader van de periodieke representativiteitstoets wederom beoordeeld worden of voor de verplichtstelling nog voldoende draagvlak bestaat. De verantwoordelijkheid voor de nieuwe representativiteitstoets in 2018 ligt bij de sociale partners. Mocht de representativiteit in 2018 onvoldoende blijken te zijn, dan voorziet de Wet verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds 2000 in een hertoetsing na twee jaar.

Primair is de focus van het pensioenfonds gericht op het, als verplicht gesteld pensioenfonds, optimaal uitvoeren van de pensioenregeling, zoals deze door sociale partners is overeengekomen. Daarbij richt het bestuur zich op transparantie, kostenbeheersing, begrijpelijke en correcte communicatie en een verbetering van de pensioenadministratie. In 2016 heeft het bestuur zich gericht op de kwaliteit van zowel de pensioenadministratie als de bestuursondersteuning. Na een uitgebreide aanbestedingsprocedure, voorbereid en gecoördineerd door een bestuurlijke werkgroep met ondersteuning van externe

deskundigen, heeft het bestuur besloten om de pensioenadministratie met ingang van 1 januari 2017 te laten verzorgen door AZL N.V. en de bestuursondersteuning in de vorm van een eigen bestuursbureau door Montae B.V.

2.4 Goed pensioenfondsbestuur

2.4.1 Governance kwaliteitsverbetering bestuur pensioenfondsen

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in 2014 gekozen voor het (aangepaste) paritaire bestuursmodel. De sociale partners doen een voordracht voor bestuursleden. Deze bestuursleden moeten voldoen aan de geschiktheidseisen die het bestuur stelt. Daarmee wordt gestreefd naar een kwalitatief goede sturing op het uitvoeren van de door de sociale partners overeengekomen pensioentoezegging, hetgeen in het belang is van de deelnemers en werkgevers. Indien kandidaten niet gevonden worden binnen de eigen geledingen dan is het binnen dit model mogelijk dat sociale partners externe deskundigen voordragen namens de werkgevers- of werknemersverenigingen. Het paritaire model kent een adequate vertegenwoordiging van alle risicodragers door versterking van de positie van pensioengerechtigden. Het bestuur heeft besloten tot rechtstreekse verkiezing van een bestuurslid namens pensioengerechtigden. Sinds 1 juli 2014 bestaat het bestuur uit vier vertegenwoordigers namens de werkgevers, drie namens de werknemers en een namens de pensioengerechtigden.

De procedures rondom benoeming, ontslag en schorsing van bestuursleden, leden van het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht zijn vastgelegd in de statuten en de reglementen van het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht. Deze reglementen zijn gepubliceerd op de website van het pensioenfonds.

Code Pensioenfondsen

Op 1 januari 2014 is de Code Pensioenfondsen in werking getreden als document van zelfregulering van de sector. De Code gaat in op het besturen van een pensioenfonds, het intern toezicht daarop en over het afleggen van verantwoording over wat het pensioenfonds doet, wat een pensioenfonds gepland en gerealiseerd heeft. Per 1 juli 2014 is de Code ook wettelijk verankerd in de Pensioenwet. De Code is gebaseerd op het 'pas toe, of leg uit'-beginsel. Het volledig volgen van alle normen uit de Code is dus niet verplicht. Wel wordt ieder pensioenfonds geacht aan te kunnen geven waarom ze bepaalde afwijkende keuzes hebben gemaakt.

Het bestuur van het pensioenfonds committeert zich aan de Code Pensioenfondsen. Voor een groot deel voldeed het pensioenfonds reeds aan de principes bij de invoering per 1 januari 2014. Voor principes waaraan nog niet werd voldaan heeft het bestuur in 2014 de eventueel benodigde acties geformuleerd. In bepaalde gevallen wijkt het pensioenfonds op het moment van vaststellen van dit verslag nog af van normen uit de Code. Hieronder treft u hiervan per norm een korte toelichting aan.

Norm	Taak en werkwijze bestuur, Verantwoordingsorgaan en Raad van Toezicht	Beleid wijkt nog af op de volgende onderdelen:
39	Het bestuur bevordert dat de dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. Met een klokkenluidersregeling kunnen degenen die financieel afhankelijk zijn van de dienstverlener, zonder gevaar voor hun positie rapporteren over onregelmatigheden binnen de onderneming. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, van operationele en van financiële aard.	In 2016 zijn de geldende klokkenluidersregelingen bij de uitbestedingspartijen nog niet opgevraagd. Dit is als actie benoemd voor 2017.
67	In het bestuur en het verantwoordingsorgaan zitten ten minste één man en één vrouw	In het bestuur zitten geen vrouwen. Bij nieuwe benoemingen wordt hiermee zoveel mogelijk rekening gehouden. Er is wel een vrouwelijk aspirant-bestuurslid. Ook de raad van toezicht kent een vrouwelijk

		<p>lid.</p> <p>Sociale partners benoemen de leden van het verantwoordingsorgaan. Het pensioenfonds heeft sociale partners gevraagd om bij toekomstige benoemingen rekening te houden met het diversiteitsbeleid van het pensioenfonds. In het verantwoordingsorgaan is sinds 7 september 2016 één van de plaatsvervangende leden vrouw.</p>
68	In het bestuur en het verantwoordingsorgaan zitten ten minste één lid boven en één lid onder 40 jaar	<p>In het bestuur zit één lid dat jonger is dan 40 jaar (geboortejaar: 1977). In het verantwoordingsorgaan zitten geen leden jonger dan 40 jaar.</p> <p>Sociale partners benoemen de leden van het verantwoordingsorgaan. Het pensioenfonds heeft sociale partners gevraagd om bij toekomstige benoemingen rekening te houden met het diversiteitsbeleid van het pensioenfonds.</p>

2.4.2 Geschiktheid bestuursleden

Een pensioenfondsbestuurder moet vanaf de eerste dag geschikt zijn. Het bestuur wil de geschiktheid en daarmee de deskundigheid binnen het bestuur waarborgen en hanteert voor de werving en selectie van nieuwe bestuursleden en voor de periodieke beoordeling van bestuursleden een functieprofiel. Het geschiktheidsbeleid is in 2016 geactualiseerd.

Nieuwe bestuursleden worden getoetst aan het functieprofiel dat door het bestuur is vastgesteld. Als het bestuur van mening is dat de voorgedragen persoon niet voldoet aan het functieprofiel, zal het bestuur de voordragende partij vragen een nieuwe persoon voor te dragen. Het bestuur geeft aan op basis van welke overwegingen een voorgedragen persoon al dan niet tot bestuurslid wordt benoemd. Alvorens het nieuwe bestuurslid conform de statuten wordt benoemd, dient deze getoetst te worden door DNB. DNB houdt bij toetsing op geschiktheid voorafgaand aan het aantreden van een bestuurslid rekening met de functie van de beleidsbepaler en de omvang, complexiteit en het risicoprofiel van het pensioenfonds. Daarnaast wordt er tevens rekening gehouden met samenstelling en het functioneren van het bestuur als geheel; bij nieuwe benoemingen van bestuursleden zal zo mogelijk worden gezocht naar personen met competenties, die binnen de samenstelling van het bestuur op dat moment minder sterk aanwezig zijn. De overwegingen tot benoeming worden zorgvuldig vastgelegd.

Geschiktheidsbevordering

Het bestuur vindt permanente scholing noodzakelijk, voor het bestuur als geheel en voor bestuursleden afzonderlijk. Het bestuur heeft in 2016 diverse studiedagen gevolgd op het gebied van beheersing van het rente- en valutarisico, actualiteiten, de toekomst van ons pensioenstelsel, beleggingen en vermogensbeheer en IT-risico's. Verder hebben de bestuursleden literatuur bijgehouden, seminars en lezingen op pensioengebied bijgewoond en ervaringen met andere bestuursleden uitgewisseld.

2.4.3 Diversiteit

Het bestuur van het pensioenfonds heeft op 30 april 2015 diversiteitsbeleid vastgesteld. De eerste prioriteit bij de samenstelling van de organen van het pensioenfonds is de geschiktheid van personen. Kennis, vaardigheden en professioneel gedrag zijn hierbij leidend. De geschiktheidseis komt tot uitdrukking in de toepasselijke profielschetsen. Daarnaast is het bestuur van mening dat het functioneren van de fondsorganen beter wordt door het inzetten van diverse vaardigheden en zienswijzen. Dit kan worden aangeduid met complementariteit en diversiteit.

Diversiteitsdoelstellingen

De samenstelling van de organen van het pensioenfonds moet een zo goed mogelijke afspiegeling vormen van de samenstelling van het deelnemersbestand van het pensioenfonds voor wat betreft leeftijd en geslacht. Concreet betekent dit dat het bestuur ernaar streeft dat er ten minste één vrouw en ten minste één 40-minner zitting heeft in:

- a. het bestuur;
- b. het verantwoordingsorgaan; en
- c. de raad van toezicht.

Bestuur

Voor wat betreft het bestuur voldoet het pensioenfonds deels aan de diversiteitsdoelstellingen: één bestuurslid was in het verslagjaar jonger dan 40 jaar. Bij vervulling van een vacature wordt actief gezocht naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Hiertoe zal het bestuur onder meer bij het opstellen van een profielschets voor een vacature in het bestuur rekening houden met het diversiteitsbeleid. Kennis, vaardigheden en professioneel gedrag blijven echter leidend.

Verantwoordingsorgaan

Voor wat betreft het verantwoordingsorgaan voldoet het pensioenfonds niet aan de diversiteitsdoelstellingen. De werkgevers- en werknemersverenigingen in de binnenvaartsector zijn (naar aanleiding van een statutenwijziging van het pensioenfonds) sinds 30 maart 2015 verantwoordelijk voor de benoeming van de (nieuwe) leden van het verantwoordingsorgaan. Het bestuur heeft hun in de eerste helft van 2015 op de hoogte gebracht van de diversiteitsdoelstellingen van het pensioenfonds. Gevraagd is om bij de vervulling van een vacature actief te zoeken naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. In het verslagjaar is de vacature voor de positie van plaatsvervanger namens de werkgevers ingevuld door een vrouw: Koninklijke BLN-Schuttevaer en Centraal Bureau voor de Rijn- en Binnenvaart hebben gezamenlijk mevrouw Talen benoemd per 7 september 2016.

Raad van toezicht

Op het aspect van het geslacht voldoet de raad van toezicht het aan de diversiteitsdoelstellingen: een van de drie leden is vrouw.

Verantwoording

Het bestuur beoordeelt jaarlijks in hoeverre de gestelde diversiteitsdoelstellingen zijn gehaald en legt hierover verantwoording af in het jaarverslag. Driejaarlijks evalueert het bestuur het diversiteitsbeleid.

2.4.4 Beloningsbeleid

Het bestuur heeft een beloningsbeleid vastgesteld. Onderdeel daarvan is een regeling voor de beloning van bestuursleden.

Het bestuur stelt eisen aan de geschiktheid van bestuursleden. Het is voor de deelnemers en overige betrokkenen van belang dat het bestuur, als eindverantwoordelijke van een financiële instelling, professioneel opereert. Daar hoort ook een adequate vergoeding voor bestuursleden tegenover te staan. De vergoeding aan bestuursleden is in beginsel gebaseerd op de (arbeids)tijdsbesteding en – indien aan de orde – ter vergoeding van de inkomsten die de werkgever van het bestuurslid derft voor beschikbaarstelling. Daarbij dient uitdrukkelijk rekening te worden gehouden met het feit dat het pensioenfonds een stichting is zonder winstoogmerk.

Bestuursbeloning 2016

Ieder bestuurslid ontvangt een vaste vergoeding per jaar. De vergoeding wordt gebaseerd op de tijdsbesteding van een bestuurslid, waarbij de volgende uitgangspunten zijn gehanteerd:

- Er wordt uitgegaan van de kwalificatie 'klein pensioenfonds' van de Pensioenfederatie waarbij de totale werkgeverslasten op fulltime jaarbasis voor een bestuurslid in dienst van een vakorganisatie EUR 100.000 bedragen.
- De gemiddelde tijdsbesteding van een bestuurslid is 1 dag per week. Voor de voorzitter en vice-voorzitter is de gemiddelde tijdsbesteding 1,5 dag en voor een aspirant bestuurslid 0,5 dag.

In het verslagjaar heeft het bestuur de vergoedingsregeling geëvalueerd en – na discussie met de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan – het eerder genomen besluit tot invoering van een indexatiemethodiek terug te trekken. De vergoedingsregeling voor de voorzitter van het verantwoordingsorgaan werd tussentijds bijgesteld.

Doelstelling van het bestuur is om per 1 januari 2018 een nieuw beloningsbeleid te hebben. 2017 wordt gebruikt voor het ontwerpen van een nieuw, evenwichtig en onderbouwd beleid.

2.4.5 Intern toezicht en verantwoordingsorgaan

Raad van toezicht

Vanaf 1 juli 2014 wordt het intern toezicht uitgevoerd door een permanente raad van toezicht. De raad van toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden aan het verantwoordingsorgaan en in het jaarverslag (zie hoofdstuk 4).

Verantwoordingsorgaan

Het pensioenfonds heeft een verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, het door het bestuur uitgevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst. Het verantwoordingsorgaan legt zijn oordeel ten minste één keer per jaar schriftelijk vast. Dit oordeel en de reactie van het bestuur daarop worden gepubliceerd in het jaarverslag (zie hoofdstuk 3).

2.4.6 Integriteitsbeleid

Het pensioenfonds heeft een integriteitsbeleid en een beleid inzake belangenverstrengeling. Verder is er een gedragscode.

Gedragscode

De gedragscode moet worden nageleefd door de leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de raad van toezicht en de medewerkers van het bestuursbureau. Doel van deze gedragscode is het stellen van regels en richtlijnen teneinde belangenconflicten tussen het pensioenfonds en betrokkenen te voorkomen. Daarnaast regelt de gedragscode hoe moet worden omgegaan met vertrouwelijke informatie van het pensioenfonds. De gedragscode bevordert de transparantie en zorgt ervoor dat alle verbonden personen, ook voor hun eigen bescherming, duidelijk weten wat wel en wat niet is geoorloofd. Elke verbonden persoon verklaart schriftelijk de gedragscode te zullen naleven. Het Nederlandse Compliance Instituut (NCI) fungeert als externe compliance officer. Vanuit die functie is het NCI verantwoordelijk voor de uitoefening van het toezicht op de naleving van de gedragscode. De compliance officer beoordeelt de correcte naleving van de gedragscode door alle betrokkenen jaarlijks een vragenlijst te verstrekken en te rapporteren over de naleving. De rapportage inzake naleving van de gedragscode over 2016 is in april 2017 door het bestuur besproken. De compliance officer heeft geen overtredingen van de gedragscode geconstateerd. De gedragscode is in 2016 niet aangepast.

Incidenten- en klokkenluidersregeling

Incidenten kunnen een gevaar vormen voor de integere en beheerste bedrijfsvoering van het pensioenfonds. Het bestuur van het pensioenfonds heeft een incidentenregeling vastgesteld. De incidentenregeling geeft aan welke stappen worden gevolgd als het vermoeden bestaat dat er sprake is van een incident binnen het pensioenfonds. Het doel van de regeling is het voorkomen van schade aan de beheerste en integere bedrijfsvoering en goede naam van het pensioenfonds, alsmede het beperken van mogelijke gevolgschade. De regeling geeft aan hoe verbonden personen van het pensioenfonds incidenten kunnen melden en hoe met een melding zal worden omgegaan. De regeling bevat waarborgen voor de bescherming van de verbonden persoon die te goeder trouw melding maakt van een incident (klokkenluidersregeling). In het verslagjaar heeft geen melding van incidenten binnen het pensioenfonds plaatsgevonden.

2.4.7 Zelfevaluatie

De bestuursleden hebben zichzelf in het verslagjaar geëvalueerd. Een externe en onafhankelijke consultant heeft net als in 2015 het proces van de evaluatie begeleid. In de zelfevaluatie op 27 september 2016 is teruggegrepen op de vorige evaluatie. Tijdens de sessie is geconstateerd dat de acties vanuit de vorige evaluatie zijn opgepakt door het bestuur, dat het functioneren van het bestuur is verbeterd, maar dat er nog ruimte is voor verdere verbetering. Na de transitie naar een nieuwe pensioenadministrateur en een nieuw bestuursbureau zal de balans opnieuw worden opgemaakt. Verder zijn enkele nieuw te nemen acties benoemd. De acties vanuit de evaluatie zijn opgenomen in de actielijst van het bestuur, waarbij actiehouders zijn benoemd. Belangrijk actiepunt

is dat de werkwijze met betrekking tot het vermogensbeheer getoetst wordt aan de relevante wetgeving en de beliefs van het bestuur. Het bestuur heeft behoefte aan een quick scan van de opzet, het bestaan en de werking van de door het bestuur gehanteerde governancestructuur ten aanzien van het vermogensbeheer, waarbij de prudent person-regel een belangrijke toetssteen is. Begin 2017 heeft het bestuur hier invulling aan gegeven.

2.4.8 Uitbestedingsbeleid

Het bestuur van het pensioenfonds heeft activiteiten uitbesteed aan externe partijen. Deze partijen kunnen activiteiten beter en/of tegen lagere kosten uitvoeren dan het pensioenfonds zelf. Ook in het kader van functiescheiding kan het gewenst zijn activiteiten uit te besteden. Doelstelling bij het uitbestedingsbeleid is het waarborgen van de kwaliteit van de dienstverlening door de uitbestedingspartners en het waarborgen dat het pensioenfonds 'in control' is ten aanzien van de uitbestede activiteiten. Het bestuur blijft te allen tijde eindverantwoordelijk voor de activiteiten van het pensioenfonds en houdt dan ook toezicht op externe partijen. Het pensioenfonds heeft een uitbestedingsbeleid, dat het bestuur heeft vastgelegd in een beleidsdocument. Daarin beschrijft het bestuur onder meer het doel en de reikwijdte van het uitbestedingsbeleid, de uitgangspunten die worden gehanteerd in geval van uitbesteding, de criteria voor de selectie van een uitbestedingsrelatie en de waarborgen en normen voor de kwaliteit van uitbestede werkzaamheden. Het bestuur heeft de 'guidance uitbesteding' van DNB betrokken bij de vaststelling van het uitbestedingsbeleid.

2.4.9 Klachtenprocedure

Het bestuur van het pensioenfonds zorgt voor een adequate interne klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is via de website van het pensioenfonds. Onderdeel van de klachtenprocedure is de mogelijkheid van het instellen van beroep tegen een beslissing van het bestuur bij de Ombudsman Pensioenen. In het verslagjaar is geen sprake geweest klachten die het formele traject zijn ingegaan en evenmin van veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.

2.4.10 Overig

Pensioenadministratie en bestuursondersteuning

In 2016 heeft het bestuur zich gericht op de kwaliteit van zowel de pensioenadministratie als de bestuursondersteuning. Na een uitgebreide aanbestedingsprocedure, voorbereid en gecoördineerd door een bestuurlijke werkgroep en ondersteund door externe deskundigen, heeft het bestuur besloten om de pensioenadministratie per 1 januari 2017 te laten verzorgen door AZL N.V.. Het bestuur verwacht hiermee een betere dienstverlening aan deelnemers en werkgevers te kunnen verschaffen tegen een structureel lagere kostprijs. De eenmalige exit- en transitiekosten zijn substantieel maar worden op termijn terugverdiend op basis van de lagere kostprijs. Met AZL is een overeenkomst afgesproken met een looptijd van vijf jaar en een opzegtermijn van 12 maanden. Tevens zijn met AZL afspraken zijn gemaakt over de (key) service levels en maandelijkse rapportage hierover. Per 1 januari 2017 wordt de bestuursondersteuning in de vorm van een eigen bestuursbureau verzorgd door Montae B.V.. Voorheen werd het bestuursbureau verzorgd door Syntrus Achmea. Met Montae is hiervoor een doorlopende overeenkomst afgesproken met een opzegtermijn van een maand.

Operationele incidenten

Werkgeversbijeenkomsten en Pensioenaangifte

In een werkgeversbijeenkomst eind 2015 zijn enkele verbeterpunten besproken. Het bestuur is daarop in gesprek gegaan met de pensioenadministrateur om verbeteringen door te voeren aangaande de dienstverlening aan werkgevers. Belangrijk onderdeel hiervan is dat werkgeversmutaties compleet en tijdig kunnen aanleveren, zodat de administrateur deze mutaties tijdig kan verwerken in de administratie en op de kwartaalnota's. Syntrus Achmea Pensioenbeheer heeft aangegeven voor al haar klanten over te gaan op Pensioenaangifte, een systeem waarbij de mutatie- en salarisaflevering direct aan de salarisadministratie van werkgevers wordt

onttrokken en maandelijks geleverd wordt aan het pensioenfonds. Pensioenaangifte is voor het pensioenfonds geïmplementeerd per 1 januari 2016. In juni 2016 organiseerde het bestuur een gecombineerde werkgevers- en deelnemersbijeenkomst. De aanwezige werkgevers en vertegenwoordigers van administratiekantoren waren zeer te spreken over Pensioenaangifte. Ook AZL gebruikt op verzoek van het bestuur vanaf 2017 Pensioenaangifte voor het pensioenfonds.

Data readiness

Het bestuur heeft in 2015 Towers Watson Netherlands opdracht gegeven tot een onderzoek naar de kwaliteit van de historische data in de pensioenadministratie. Het onderzoek is in het voorjaar van 2016 afgerond. De hoofdconclusies zijn:

- De gegevens in de systemen zijn vanaf 1 januari 1996 aanwezig en benaderbaar. Gegevens vóór die datum zijn beschikbaar maar minder toegankelijk.
- Reglementen en parameteroverzichten van voor 2007 zijn niet volledig aanwezig. Vragen over de periode van voor 2007 zijn daarmee lastiger te beantwoorden.
- Het pensioenreglement laat ruimte voor interpretatie voor met name het pensioengevend loon.

Ten aanzien van de aanbevolen acties is de conclusie dat het belangrijkste is om de zaken naar de toekomst toe goed te regelen, zoals:

- Het pensioenreglement aanpassen zodat geen ruimte voor interpretatie meer bestaat. Deze actie is eind 2016 afgerond.
- Zorgen dat vanaf nu doorlopende pensioenreglementsteksten voor de pensioenadministratie beschikbaar zijn. Dit is de verantwoordelijkheid van het bestuursbureau. Het bestuur heeft hiertoe een eigen data management systeem aangeschaft, waarbij onafhankelijk van de administrateur het bestuursarchief bijgehouden wordt door het bestuursbureau.

Traject analyse pensioenregeling

Het bestuur van het pensioenfonds is een traject 'analyse van de pensioenregeling' gestart. De eerste stap is om door middel van een beschrijving van de pensioenregeling inzichtelijk te hebben of er elementen in de huidige pensioenregeling zitten die meervoudig interpreteerbaar zijn dan wel tot uitvoeringsproblemen leiden. De tweede stap is om voorstellen te doen voor vereenvoudiging van de pensioenregeling. Indien het onderdelen van de pensioenregeling betreft met materiële impact op de toezegging, dan treedt het bestuur in overleg met sociale partners. De laatste stap is om de pensioenregeling vervolgens helder en logisch op te schrijven in het pensioenreglement. Voor de belangrijkste onderdelen van de pensioenregeling (loon- en duurbegrip, premie, premievrije deelneming bij arbeidsongeschiktheid, pensioenaanspraken en garantieregelingen partnerpensioen) is deze actie afgehandeld in 2016. Het pensioenreglement is als gevolg daarvan op diverse onderdelen aangescherpt per 1 januari 2017. Zo laat het pensioenreglement geen ruimte meer voor interpretatie van het pensioengevend loon.

BTW (vervallen koepelvrijstelling)

Met ingang van 1 januari 2015 is de BTW koepelvrijstelling vervallen. Dit betekent dat over de diensten van de uitvoeringsorganisatie(s) van het pensioenfonds BTW in rekening wordt gebracht. Hierdoor worden de pensioenuitvoeringskosten hoger. Het bestuur heeft bij de Inspecteur van de Belastingen aangegeven gebruik te willen maken van de BTW-vrijstelling die geldt voor "het collectief bijeenbrengen van vermogen". Dienstverleners van het pensioenfonds die BTW-nota's sturen, hebben een brief gehad van het pensioenfonds met het verzoek om bezwaar in te dienen tegen de aangifte. De inspecteur van de Belastingdienst heeft vervolgens een uitspraak gedaan dat er bij het pensioenfonds geen sprake is van een collectief belegd vermogen. Het vervallen van de koepelvrijstelling voor de BTW-plicht voor het pensioenfonds per 1 januari 2015 blijft daarmee in stand. Er is inmiddels beroep ingediend tegen deze beslissing op bezwaar. Op 9 december 2016 oordeelde de Hoge Raad echter dat een pensioenfonds dat een uitkeringsovereenkomst uitvoert geen gemeenschappelijk beleggingsfonds is, omdat de deelnemers niet een beleggingsrisico van voldoende betekenis dragen. Daarom moet het pensioenfonds BTW blijven betalen over de diensten van de uitvoeringsorganisaties.

2.5 Communicatie

Het bestuur heeft een meerjarenbeleidsplan opgesteld. Het huidige beleidsplan is vastgesteld voor de periode 2016-2019. Het bestuur stelt daarnaast ieder jaar een communicatiejaarplan op met de daarbij behorende acties. Het pensioenfonds heeft in 2016 de aangesloten werkgevers, de deelnemers en de pensioengerechtigden schriftelijk geïnformeerd over algemene zaken

betreffende het pensioenfonds. Veel aandacht is ook besteed aan de communicatie over de transitie van de pensioenadministratie naar AZL N.V. per 1 januari 2017. Eind 2016 heeft het pensioenfonds reeds de website vernieuwd, uitbesteed aan AZL.

Communicatiemiddelen

In 2016 zijn digitale nieuwsbrieven verstuurd naar werkgevers en administratiekantoren en een gedrukte editie van Pensioen Nieuws naar deelnemers, hun werkgevers en naar pensioengerechtigden.

De lezer wordt voor meer informatie van de papieren communicatie-uitingen naar de website doorverwezen. Dit verhoogt de bekendheid van de website. Op de website is meer diepgaande informatie over het pensioenfonds en de pensioenregeling te vinden.

Het pensioenfonds plaatst met regelmaat nieuws op de website. De teksten op de site worden regelmatig geactualiseerd en verbeterd.

Het pensioenfonds levert regelmatig een inhoudelijk artikel aan voor de nieuwsbrieven van de sociale partners. Op die manier worden de werkgevers- en werknemersverenigingen in de bedrijfstak ingezet als intermediair kader.

Wettelijk verplichte informatie

De Pensioenwet bevat uitgebreide informatieverplichtingen voor pensioenuitvoerders. Uit deze verplichtingen volgt dat het pensioenfonds onder meer op de volgende momenten verplichte informatie ten aanzien van de pensioensituatie moet verstrekken:

- aan deelnemers: bij aanvang deelneming en jaarlijks door middel van een uniform pensioenoverzicht (UPO);
- aan gewezen deelnemers: bij beëindiging van de deelneming en periodiek (om de vijf jaar);
- aan ex-partners: bij scheiding en periodiek (om de vijf jaar);
- aan pensioengerechtigden; bij pensioeningang en periodiek (jaarlijks);
- bij aanvang van deelname (sinds 1 juli 2016) laag 1 van Pensioen 1-2-3 als vervanger van de startbrief.

De (actuele) pensioenaanspraken worden vermeld op het digitaal pensioenoverzicht (www.mijnpensioenoverzicht.nl).

De informatieverplichtingen van het pensioenfonds zijn in het pensioenreglement opgenomen, zodat betrokkenen uit dit reglement kunnen opmaken op welke momenten er bepaalde informatie aan hen moet worden verstrekt.

Wet pensioencommunicatie

Deze wet, die vanaf 1 juli 2015 in stappen in werking treedt, wijzigt de Pensioenwet en de Wet verplichte beroepspensioenregeling. Met de wet wordt beoogd de informatieverstrekking over pensioenen te verbeteren. Het doel van pensioencommunicatie is dat de deelnemer weet hoeveel pensioen hij kan verwachten, kan nagaan of dat voldoende is en zich bewust is van de risico's van de pensioenvoorziening. Daarnaast moet pensioencommunicatie de deelnemer laten zien welke keuzemogelijkheden hij heeft. Het bieden van handelingsperspectief is een essentieel element bij het bereiken van de deelnemer. De deelnemer neemt informatie eerder op als hij weet wat hij ermee kan doen.

Met deze wet wordt het perspectief van de deelnemer centraal gesteld. Meer dan nu het geval is wordt aangesloten bij de informatiebehoeften en de kenmerken van de deelnemer, bijvoorbeeld door ander taalgebruik. Zo wordt de kans groter dat de informatie hem daadwerkelijk bereikt. De wet strekt ertoe de eisen die gesteld worden aan pensioenuitvoerders ten aanzien van de communicatie met (gewezen) deelnemers, (gewezen) partners en pensioengerechtigden zodanig aan te passen, dat pensioenuitvoerders met deze communicatie aansluiten bij de behoeften en bevorderen dat de communicatiedoelen worden bereikt.

Pensioenfondsen moeten nu op basis van de wet al informatie over hun pensioen delen met hun deelnemers. Ze doen dat onder meer door elk jaar een UPO op te sturen. Het UPO wordt overzichtelijker. Op de website mijnpensioenoverzicht.nl kunnen mensen een totaaloverzicht krijgen. Pensioenfondsen moeten daar een totaaloverzicht bieden van alle opgebouwde rechten, maar in de komende jaren ook helder inzicht geven in de koopkrachtheffingen en de risico's. Daarvoor moeten ze drie scenario's gebruiken: een optimistisch scenario, een verwacht scenario en een pessimistisch scenario. Ook moeten pensioenfondsen het verwachte pensioen terugrekenen naar het prijspeil van nu, om inzichtelijk te maken wat het pensioen daadwerkelijk waard is.

Het pensioenfonds heeft de nodige maatregelen genomen om tijdig aan de nieuwe communicatiewetgeving te voldoen. Naar aanleiding van de nieuwe wet zijn onder meer alle brieven naar deelnemers herschreven. De verbeterde schrijfstijl moet ertoe leiden dat informatie beter begrepen wordt en dat de deelnemers in een oogopslag zien welke keuzes ze kunnen maken. Alle communicatie-uitingen van het pensioenfonds sluiten aan bij deze schrijfstijl.

In alle relevante communicatie-uitingen wordt vanaf 1 januari 2016 een 5-jarig overzicht van toeslagen en verlagingen opgenomen. Een 10-jarig overzicht is opgenomen in de verdere informatie over de toeslagverlening en verlagingen, die in december op de website beschikbaar is gesteld.

Op de website is sinds 1 juli 2016 Pensioen 1-2-3 beschikbaar.

Sinds laag 1 wordt ingezet (als vervanger voor de startbrief), stelt het pensioenfonds ook een door werkgevers voor (nieuwe) werknemers in een (arbeidsvoorwaarden)gesprek te gebruiken checklist beschikbaar.

Daarnaast zijn in 2016 nieuwe UPO modellen in gebruik genomen. Het pensioenfonds volgt daarbij de modellen van de Pensioenfederatie, waarbij het te bereiken pensioen vermeld blijft worden om zo goed mogelijk aan te sluiten op de behoeften van de deelnemers.

In het kader van een mogelijke overgang naar digitale communicatie houdt het pensioenfonds de ontwikkelingen van de "Berichtenbox" op "Mijn Overheid" in de gaten, maar onderneemt op dat gebied vooralsnog geen directe actie.

Deelnemers- en werkgeversbijeenkomst

Op 29 juni 2016 organiseerde het pensioenfonds een pensioenbijeenkomst voor deelnemers en werkgevers in de sector. Bijna 50 werknemers, werkgevers en vertegenwoordigers van administratiekantoren bezochten de bijeenkomst. Er is stilgestaan bij hoe het pensioenfonds werkt en hoe de pensioenregeling eruit ziet. Getoond is hoe deelnemers meer inzicht in hun pensioen krijgen en hoe de werkgever kan helpen bij pensioenvragen. Maar ook kwam aan de orde waarom het pensioenfonds belegt en hoe dit werkt. Aan de aanwezigen is verder gevraagd wat zij van de pensioenregeling en van de communicatie vinden. Hierover ontstond een levendige discussie. Tot slot was er gelegenheid om pensioenvragen te stellen. De bijeenkomst leverde veel nuttige informatie op, bijvoorbeeld hoe en waarover deelnemers en werkgevers geïnformeerd wilt worden. Deze informatie heeft het pensioenfonds gebruikt om de communicatie met deelnemers en werkgevers en hun administratiekantoren verder te verbeteren.

2.6 Toezichthouders AFM en DNB

Geen boetes en dwangsommen

Het afgelopen jaar zijn aan het pensioenfonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. DNB en AFM hebben geen aanwijzingen aan het pensioenfonds gegeven. Er is geen bewindvoerder aangesteld. Het pensioenfonds had geen toestemming van de toezichthouder nodig bij het gebruik van de normale bevoegdheden.

Onderzoek DNB

Een self assessment van DNB inzake de implementatie van EMIR is tijdig (op 30 maart 2016) ingediend. Hieruit zijn geen bijzonderheden voor het pensioenfonds naar voren gekomen. Het pensioenfonds houdt de politieke besluitvorming in de gaten ten aanzien van de inwerkingtreding voor pensioenfondsen.

2.7 Externe ontwikkelingen

2.7.1 Verhoging AOW-leeftijd en fiscale pensioenrichtleeftijd

De AOW-leeftijd gaat in 2022 verder omhoog naar 67 jaar en 3 maanden. En de fiscale pensioenrichtleeftijd voor aanvullende pensioenen gaat in 2018 omhoog naar 68 jaar. Deze pensioenrichtleeftijd is een rekenleeftijd. Daarmee wordt de jaarlijkse maximaal toegestane fiscale pensioenopbouw berekend. Sociale partners dienen in 2017 te besluiten of en hoe het de pensioenovereenkomst hierop per 1 januari 2018 aanpast.

2.7.2 Toekomst pensioenstelsel

Het huidige kabinet wil toe naar nieuwe pensioencontracten in 2020; daartoe stuurde het een perspectiefnota over een nieuw pensioenstelsel naar de Tweede Kamer. De nota bouwt verder op de analyses van de SER uit februari 2015 en mei 2016. Het kabinet wil dat iedereen gelijktijdig in 2020 overstapt naar een actuariel neutrale opbouw. Het kabinet vindt dat er een overgangperiode nodig is om de doorsneesystematiek uit te faseren. De overheid verruimt hiervoor wellicht tijdelijk het fiscale kader. Uit berekeningen van het Centraal Planbureau (CPB) blijkt dat op basis van hun veronderstellingen de afschaffing van de doorsneesystematiek in 25 jaar evenwichtig en tegen acceptabele kosten kan worden gerealiseerd. Sociale partners kunnen gedurende die periode de tijdelijk extra fiscale ruimte gebruiken, maar daar staat tegenover dat bedrijven ook in staat moeten zijn om deze hogere premie op te brengen. Het kabinet beziet mogelijk nieuwe pensioencontracten. Besluitvorming hierover vindt waarschijnlijk plaats door het nieuwe kabinet, dat in 2017 aantreedt.

2.7.3 Nieuwe Europese pensioenfondsenrichtlijn

Eind juni 2016 bereikten onder het Nederlandse voorzitterschap vertegenwoordigers van de Europese Commissie, de Raad en Europees Parlement een compromis over IORP-II (Institutions for Occupational Retirement Provision); de nieuwe pensioenfondsenrichtlijn. De nieuwe richtlijn voldoet niet aan alle wensen die Nederland had. Maar belangrijk is dat er geen hogere kapitaaleisen in deze IORP-II richtlijn staan. De uitgangspunten voor IORP-II zijn:

- zorgen voor duidelijke spelregels voor grensoverschrijdende activiteiten van pensioenfondsen (IORP's);
- zorgen voor goede governance en risicomanagement binnen IORP's;
- leveren van duidelijke en relevante informatie aan (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden;
- zorgen dat de toezichthouders over de nodige instrumenten beschikken om effectief toezicht te kunnen houden.

Op 24 november 2016 is de IORP-II richtlijn door het Europees Parlement aangenomen en op 23 december is de IORP-richtlijn gepubliceerd in het Officieel Blad van de EU. Dit betekent dat landen vanaf die datum 24 maanden de tijd hebben om de richtlijn om te zetten in nationale wetgeving.

2.8 Pensioenparagraaf

2.8.1 Kenmerken van de pensioenregeling

In deze paragraaf is een beknopte omschrijving van de pensioenregeling opgenomen. Hieraan kunnen geen rechten worden ontleend.

Verplichtstelling

Deelname aan de pensioenregeling is verplicht voor alle werknemers, die krachtens een arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht in loondienst zijn van een werkgever en die krachtens dit dienstverband:

- a) werkzaam zijn op vaartuigen, die gebruikt worden ten behoeve van de nationale en/of internationale binnenscheepvaart (met uitzondering van de zogenaamde opstapper), waarbij onder binnenscheepvaart wordt verstaan de vrachtaart (exclusief het binnenbeurtvaartbedrijf) met binnenschepen, waaronder begrepen tankschepen, sleepschepen, sleepboten en duwboten, dan wel
- b) belast zijn met werkzaamheden van laden en lossen en van onderhoud en reparatie van de vaartuigen van de werkgever mits op hem Nederlandse loon- en arbeidsvoorwaarden van toepassing zijn of worden toegepast;

De verplichting om in het pensioenfonds deel te nemen de dag van indiensttreding bij een aangesloten werkgever. De toetredingsleeftijd van 21 jaar is, conform de verplichtstellingsbeschikking en in overleg met sociale partners, reglementair komen te vervallen per 1 januari 2017.

Pensioenregeling

Het karakter van de pensioenregeling is een uitkeringsovereenkomst. De belangrijkste kenmerken van de pensioenregeling worden hieronder weergegeven.

Ouderdomspensioen (de in deze alinea genoemde bedragen zijn in hele euro's)

Het ouderdomspensioen is gebaseerd op een opbouwregeling (middelloonregeling). De regeling staat toe om binnen bepaalde grenzen zelf het tijdstip van uittreden te bepalen. De basis van de opbouwregeling is de pensioengrondslag. De pensioengrondslag is het pensioengevend salaris inclusief alle vaste en variabele loonbestanddelen minus de franchise. De franchise voor 2017 is vastgesteld op EUR 18.210. In 2016 was de franchise EUR 18.144.

Het opbouwpercentage van het ouderdomspensioen in 2017 bedraagt 1,13%. In 2016 was het opbouwpercentage 1,10%.

Sinds 1 januari 2013 wordt pensioen opgebouwd tot 67 jaar. Het pensioengevend loon is sinds 1 januari 2015 gemaximeerd. In 2017 op EUR 103.317 (2016: EUR 101.519).

Partnerpensioen

Het partnerpensioen is gebaseerd op opbouwbasis. Gedurende het actieve dienstverband is een partnerpensioen verzekerd van 70% van het bereikbare ouderdomspensioen. Het is mogelijk het opgebouwde partnerpensioen uit te ruilen voor extra ouderdomspensioen. Deze herschikking of uitruil is mogelijk bij beëindiging van het dienstverband of bij pensionering. Er is sprake geweest van een periode waarin het partnerpensioen op risicobasis was verzekerd. Hierdoor kan het partnerpensioen lager zijn dan 70% van het ouderdomspensioen. De hoogte van het uiteindelijke partnerpensioen hangt dan af van de historie van de opbouw van het partnerpensioen en de gemaakte keuzes op de pensioeningangsdatum en uitdiensttreding voor uitruil van ouderdomspensioen in partnerpensioen.

Partnerpensioen wordt toegekend vanaf de eerste dag van de maand van overlijden van de (gewezen) deelnemer of pensioengerechtigde en wordt uitgekeerd tot het einde van de maand van overlijden van de partner.

Wezenpensioen

Als een (gewezen) deelnemer of pensioengerechtigde overlijdt, bestaat er voor de kinderen recht op wezenpensioen. Gedurende het actieve dienstverband is een wezenpensioen verzekerd van 14% van het bereikbare ouderdomspensioen. Het wezenpensioen wordt toegekend vanaf de eerste dag van de maand van overlijden van de deelnemer tot einde van de maand waarin de 18^e (voor studerende kinderen uiterlijk tot de 27^e) verjaardag van het kind valt. Het wezenpensioen eindigt voort op de laatste dag van de maand, waarin het kind overlijdt.

Overgangsregeling 2007 – voorwaardelijk pensioen

Op basis van het Sociaal Akkoord van 2004 heeft het pensioenfonds een voorwaardelijke toezegging gedaan, waarbij de toekenning en financiering plaatsvinden tot 1 januari 2021. De overgangsregeling 2007, waarin deze voorwaardelijke toezegging is vastgesteld, is opgenomen in het pensioenreglement.

Door sociale partners in de bedrijfstak Rijn- en Binnenvaart is in 2008 en 2009 overleg gevoerd over wijziging van de overgangsregeling. De gewijzigde regeling werd in 2009 met terugwerkende kracht tot 1 juli 2008 ingesteld. In 2013 zijn de reeds bestaande afspraken over de uitvoering door het pensioenfonds van de overgangsregeling 2007 vastgelegd in een schriftelijke overeenkomst tussen sociale partners en het pensioenfonds. Daarin zijn tevens bepalingen opgenomen om te waarborgen dat het pensioenvermogen niet wordt vermengd met de voor deze regeling bestemde financiële middelen.

De overgangsregeling 2007 voorziet in een voorwaardelijke extra toekenning van ouderdomspensioen en 70% partnerpensioen. Deze voorwaardelijke toekenning van ouderdomspensioen bedraagt maximaal 23% van de opgebouwde aanspraak op ouderdomspensioen (bij pensioenleeftijd 67 jaar) per 1 januari 2007. De voorwaarden waaraan moet worden voldaan, zijn vastgelegd in het pensioenreglement. De belangrijkste voorwaarden zijn:

- deelnemer zijn op 31 december 2006 en 1 januari 2007 én
- onafgebroken deelnemer blijven tot 1 januari 2021 of, als de werknemer eerder met pensioen gaat, deelnemer blijven tot de pensioeningangsdatum.

Indien de deelnemer overlijdt vóór 1 januari 2021 wordt het partnerpensioen uit de overgangsregeling onvoorwaardelijk aan de partner toegekend op het moment van overlijden van de deelnemer. Deze voorwaardelijke toekenning van ouderdompensioen op basis van een pensioenleeftijd 65 jaar is per 1 januari 2013 collectief omgezet naar de nieuwe pensioenleeftijd van 67 jaar. Als de deelnemer het ouderdompensioen eerder laat ingaan, dan wordt het actuariel herrekend tot die eerdere ingangsdatum.

Garantieregelingen partnerpensioen

De pensioenregeling kent nog twee overgangsregelingen voor partnerpensioen. Dit zijn risicoverzekeringen voor dezelfde groep deelnemers, namelijk de deelnemers die al deelnamen op 31 december 2001 én 1 januari 2002 en vanaf 31 december 2006 tot aan de eerdere overlijdensdatum dan de pensioendatum (leeftijd 67 jaar) deelnemer blijven. In dat geval krijgt de partner van de deelnemer:

- een aanvullend levenslang partnerpensioen, bedoeld om het partnerpensioen dat vanaf 1 januari 2002 tot 1 januari 2007 verzekerd was op risicobasis (en dus niet meer werd opgebouwd) alsnog uit te keren bij vooroverlijden van de deelnemer; en
- een aanvullend tijdelijk partnerpensioen tot de eerste dag van de maand waarin de partner 65 jaar wordt, waarbij het partnerpensioen wordt aangevuld tot 100% van het ouderdompensioen zoals vastgesteld op 1 januari 2002.

2.9 Pensioenbeheerkosten

Het pensioenfonds maakt voor het uitvoeren van de pensioenregeling diverse kosten. Deze kosten kunnen worden onderverdeeld in kosten voor pensioenbeheer en kosten van het vermogensbeheer.

De kosten van het vermogensbeheer worden nader toegelicht in de beleggingsparagraaf (paragraaf 2.11.3).

Onderstaand is in dit kader een uitgebreide rapportage over de kosten voor pensioenbeheer opgenomen.

De kosten worden gepresenteerd overeenkomstig de aanbevelingen van de Pensioenfederatie.

De pensioenuitvoeringskosten bedragen voor 2016 EUR 2.904.000 (2015: EUR 2.597.000). In deze kosten zijn ook componenten opgenomen die toegerekend moeten worden aan vermogensbeheer, zoals een deel van de bestuurskosten en de kosten van het bestuursbureau. De kosten die toegerekend worden aan vermogensbeheer (EUR 464.000) zijn opgenomen in paragraaf 2.11.5.

De totale pensioenbeheerkosten in 2016 bedragen hiermee EUR 2.440.000 (2015: EUR 2.090.000).

De pensioenbeheerkosten 2016 omgerekend naar kosten per deelnemer en pensioengerechtigde bedragen EUR 363 (2015: EUR 306). De in deze alinea genoemde bedragen zijn in hele euro's.

	Pensioen- beheer 2016	Vermogens- beheer 2016	Totaal 2016	Totaal 2015
Bestuurskosten	343	-	343	292
Kosten bestuursbureau	318	231	549	517
Uitvoeringskosten	1.450	115	1.565	1.354
Controle- en advieskosten (ex accountant)	234	67	301	368
Accountantskosten	28	28	56	52
Contributies en bijdragen	45	23	68	57
Overig	22	-	22	11
BTW teruggave	-	-	-	-54
Totaal	2.440	464	2.904	2.597

Er is sprake van een stijging van de totale pensioenbeheerkosten welke toe te wijzen is aan een aantal aspecten. De stijging van de bestuurskosten wordt grotendeels verklaard door een toename van de opleidingskosten en de outsourcing van het digitaal archief. De grootste stijging betreft de uitvoeringskosten. Dit wordt deels verklaard doordat in 2015 over de voorschotnota van Syntrus Achmea van het eerste kwartaal geen BTW is geheven, omdat deze effectief nog in 2014 was opgesteld. Over de voorschotnota's in 2016 is volledig BTW betaald. In 2016 bedroeg de korting die Syntrus Achmea op de tarieven toekent in verband met haar eigen BTW-positie 3,6%, waar in 2015 deze korting nog 5,0% was. Ook zijn de tarieven van Syntrus Achmea in 2016 met 0,8% geïndexeerd. Hiermee wordt een stijging van EUR 94.000 verklaard. Daarnaast heeft implementatie van het nieuwe systeem voor gegevensinwinning bij werkgevers éénmalig EUR 55.000 gekost. De advieskosten zijn gedaald. Dit wordt verklaard door de sterke afname van de kosten van juridische ondersteuning.

Het bedrag aan uitvoeringskosten bestaat uit kosten voor deelnemersadministratie, kosten voor werkgeversadministratie en kosten voor financieel beheer. De kosten voor deelnemersadministratie hebben betrekking op alle werkzaamheden die de administratie van het pensioenfonds verricht om de pensioenaanspraken te administreren, de uitkeringen van de pensioengerechtigden te verzorgen en alle deelnemers en gerechtigden te informeren. Te denken valt hierbij aan het verwerken van waardeoverdrachten, het afkopen van kleine pensioenen, het toekennen van pensioenen en de communicatie met alle doelgroepen (helpdesk, website, pensioenplanner, nieuwsbrief, Uniform Pensioenoverzicht, start- en stopbrief enzovoorts). De kosten voor werkgeversadministratie hebben betrekking op alle activiteiten die voortvloeien uit het beheer van het bestand van aangesloten werkgevers, de aanlevering en verwerking van de werknemersgegevens, het opleggen en innen van de pensioenpremies en het onderhouden van de contacten met die werkgevers. De kosten voor financieel beheer hebben betrekking op het opstellen van het jaarverslag en het samenstellen van financiële rapportages en de kosten van het wettelijk toezicht (De Nederlandsche Bank en Autoriteit Financiële Markten).

Het bestuur stelt zich ten doel kostenefficiënt te werken. Daarbij houdt het bestuur in ogenschouw dat kosten in relatie staan tot de gewenste beheersing van financiële en niet-financiële risico's. Het bestuur beziet kosten niet geïsoleerd van de primaire doelstelling om pensioenen te kunnen indexeren met daarbij een geaccepteerde kans om in tegenvallende situaties een beperkte korting te moeten toekennen. In 2017 voorziet het bestuur een eenmalige kostenstijging door de transitie naar een nieuwe pensioenadministrateur. Deze kosten worden in het bestuursverslag van 2017 verantwoord. De doorlopende administratiekosten zullen met de overgang naar een nieuwe pensioenadministrateur substantieel lager uitvallen. In zijn algemeenheid zullen naar verwachting externe factoren zoals wet- en regelgeving en toezicht, leiden tot verdere kostenstijgingen.

2.10 Actuariële analyse

2.10.1 Actuariële analyse

In 2016 is een positief resultaat behaald van EUR 27,8 miljoen. Voor het verkrijgen van inzicht in de verschillende verlies- en winstbronnen is een actuariële resultatenanalyse gemaakt. Het resultaat over 2016 is te verdelen naar de volgende deelresultaten:

Resultaten	2016 (x EUR 1.000)	2015 (x EUR 1.000)
Premieresultaat⁴	4.968	2.132
Resultaat op rendement en rente	22.460	-57.390
Overige resultaten		
Waardeoverdrachten	46	231
Kosten	0	0
Uitkeringen	-26	-150
Sterfte	791	1.191
Arbeidsongeschiktheid	-1.542	-125
Overige kanssystemen	449	176
Toeslagverlening	-	-1.406
Overige incidentele mutaties	375	614
Andere oorzaken	283	81
	376	612
Totaal resultaat	27.804	-54.646

De ontvangen premie was hoger dan de zuivere kostendekkende premie. Hierdoor ontstond een positief premieresultaat van EUR 4.968.

De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2016 (x EUR 1.000)	2015 (x EUR 1.000)
Kostendekkende premie	21.668	22.806
Gedempte premie	14.350	17.137
Feitelijke premie	23.567	22.188

De kostendekkende premie is gebaseerd op de marktrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december van het voorgaand jaar gepubliceerd door DNB). Bij het vaststellen van de gedempte premie is rekening gehouden met een verwacht rendement (2015: rentetermijnstructuur gebaseerd op de 10-jaars gemiddelde rentetermijnstructuur). De feitelijke premie is in 2016 hoger dan de gedempte premie.

⁴ Het resultaat op premie in 2016 ad 4.968 wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door het feit dat de ontvangen premie ad 23.567 een bedrag van 3.257 bevat ter versterking van de financiële positie.

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2016 (x EUR 1.000)	2015 (x EUR 1.000)
Nominaal pensioeninkoop op marktwaarde	16.236	17.971
Opslag voor uitvoeringskosten	2.363	2.085
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.069	2.750
	21.668	22.806

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	2016 (x EUR 1.000)	2015 (x EUR 1.000)
Nominaal pensioeninkoop op marktwaarde	7.121	13.055
Opslag voor uitvoeringskosten	2.363	2.085
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	1.346	1.997
Voorwaardelijke onderdelen	3.520	-
	14.350	17.137

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	2016 (x EUR 1.000)	2015 (x EUR 1.000)
Actuarieel benodigde koopsom	16.236	17.971
Opslag voor uitvoeringskosten	2.363	2.085
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.069	2.750
Overig	1.899	-618
	23.567	22.188

De kosten pensioenopbouw betreffen de kosten van de jaarinkoop van de pensioenaanspraken inclusief de kosten voor premievrijstelling voor nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. De toeslagverlening is voorwaardelijk en daarom geen onderdeel van de kosten pensioenopbouw. De pensioenuitvoeringskosten volgen uit de staat van baten en lasten. Er is geen sprake van premiekortingen dan wel premieopslagen.

Het resultaat op rendement en rente is EUR 22.460.000 positief. De beleggingsopbrengsten zijn EUR 94.800.000 positief. Daarnaast bedraagt de benodigde interest voor de verplichtingen EUR -427.000 (deze is gelijk aan de 1-jaars rente uit de rentetermijnstructuur per 31 december 2015: -0,060%). Ultimo 2016 heeft de omrekening plaatsgevonden van de technische voorziening op basis van de rentetermijnstructuur per 31 december 2015, naar de rentetermijnstructuur per 31 december 2016. De gemiddelde rekenrente is met 0,4%-punten gedaald (ultimo 2016: 1,4%, ultimo 2015: 1,8%). De lagere rente leverde een negatief resultaat op van EUR 72.767.000 door toevoeging van dit bedrag aan de technische voorziening.

2.10.2 Uitkomsten van de solvabiliteitstoets

Het minimaal vereist eigen vermogen van het pensioenfonds bedraagt 104,3% van de technische voorzieningen en het vereist eigen vermogen bedraagt 120,9% van de technische voorzieningen. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo 2016 bedraagt 105,3%. Daarmee is de beleidsdekkingsgraad hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV), maar lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen (VEV), waardoor ultimo 2016 sprake is van een tekort. Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaardmodel van DNB.

2.10.3 Oordeel van de waarmerkend actuaris over de financiële positie

Het oordeel van de waarmerkend actuaris over de financiële positie van het pensioenfonds is opgenomen in paragraaf 6.2.

2.11 Beleggingsparagraaf

2.11.1 Inleiding

Per einde 2016 wordt door het pensioenfonds dienstverlening afgenomen van de volgende vermogensbeheerders:

- AXA Investment Managers
- Florint Capital
- Syntrus Achmea Real Estate & Finance (SAREF)
- Northern Trust
- Partners Group (sinds medio september 2016)

Aan Kas Bank is het beheer van valuta- en rentederivaten uitbesteed. Derivaten worden alleen afgesloten om bestaande risico's te verkleinen.

Het bestuur heeft, onder meer in de vorm van een service level overeenkomst en het instellen van portefeuillehouders, maatregelen getroffen om toezicht te kunnen uitoefenen op de activiteiten van de vermogensbeheerders. Hierbij is vooral het monitoren van het beleggen binnen de mandaten zoals verstrekt door het bestuur van belang. Bovendien wordt hierbij aandacht gegeven aan de aard, juiste interpretatie en uitvoering van beleggingen in lijn met de uitkomsten zoals de ALM-studie die door het bestuur periodiek wordt gemaakt en/of herijkt waarbij rekening wordt gehouden met de risicobereidheid van de deelnemers. Het pensioenfonds heeft bij de selectie van haar vermogensbeheerders rekening gehouden met haar beleid op het gebied van verantwoord beleggen. De vermogensbeheerders verstrekken ter controle interne beheersingsrapportages.

2.11.2 Jaaroverzicht 2016

Economische groei per regio

Het IMF geeft in haar januari 2017 update van de World Economic Outlook aan dat de wereldeconomie naar verwachting met 3,1% is gegroeid in 2016. Dit is 0,1% lager dan de groei van de wereldeconomie in 2015. In 2016 werd de groei van de wereldeconomie vooral gedragen door de economische groei in de het Verenigd Koninkrijk en de opkomende landen. Voor 2017 verwacht het IMF een groei van de wereldeconomie van 3,4%.

Na een groei van 2,0% in 2015 laat de economie in de eurozone in 2016, naar verwachting van het IMF, een lagere economische groei van 1,7% zien. Voor 2017 voorziet het IMF een groei van 1,6% van de economie in de eurozone. Deze lagere groeiverwachtingen zijn het gevolg van een door het IMF verwachtte negatieve impact op de economische groei in de eurozone als gevolg van de uitkomst van het referendum waarbij het Engelse volk voor een vertrek uit de Europese Unie heeft gestemd, de Brexit. Het IMF verwacht dat wederzijdse handel en geldstromen hierdoor mogelijk kunnen afnemen. Het IMF verwacht dat Engeland hier nog meer last van zal kunnen hebben; zij schat voor 2017 de economische groei in op 1,5% terwijl zij voor 2016 een economische groei in Engeland van 2,0% verwacht.

Het IMF verwacht een economische groei van 1,6% van de economie van de VS in 2016. Voor 2017 komt deze schatting fors hoger uit. Zij verwacht namelijk dat de economische groei in 2017 op 2,3% kan uitkomen. Dit is het gevolg van de verwachting dat de regering van de VS onder de nieuwe president Donald Trump fiscale stimuli zal doorvoeren.

Opkomende landen laten naar verwachting een economische groei zien van 4,1% in 2016. Voor 2017 verwacht het IMF een licht hogere economische groei van 4,5%. Dit is de eerste verwachte toename van de economische groei voor deze groep van landen in vijf jaar. Deze stijging is een combinatie van de verwachtingen van het IMF ten aanzien van een licht lagere economische groei in China die ruimschoots wordt gecompenseerd door de toename van de economische groei in Latijns-Amerika. Deze verwachte

toename van de economische groei in Latijns-Amerika baseert het IMF onder andere op de recente stijging van de grondstofprijzen.

Obligatie- en geldmarkten

Per saldo zijn de kapitaalmarktrentes gedurende 2016 in zowel absolute als relatieve zin fors gedaald. Toch zijn de Europese kapitaalmarktrenteniveaus nog beduidend boven de dieptepunten van 2016 gesloten. In het begin van 2016 gaf de ECB aan dat er wellicht nieuwe verruimingsmaatregelen in maart genomen zouden kunnen worden. In maart kwam de ECB ook met een fors pakket verruimende maatregelen: de depositorente werd verlaagd naar -0,4%, het opkopen van obligaties werd opgevoerd naar EUR 80 miljard per maand (was EUR 60 miljard per maand), bedrijfsleningen konden vanaf toen ook opgekocht worden en er werden vier extra doelgerichte langlopende herfinancieringsoperaties aangekondigd. Vervolgens bleek op 24 juni dat het Engelse volk met 52% voor uittreding uit de Europese Unie gestemd had. De verliezen op Europese aandelenbeurzen liepen direct op tot meer dan 10%. Ook in Azië en de Verenigde Staten liepen de verliezen hoog op. Het Britse Pond kelderde ten opzichte van de Amerikaanse Dollar tot het laagste niveau in 31 jaar. Ook de Euro daalde fors ten opzichte van de Dollar, al was dit verlies vele malen minder dan de koersdaling van het Britse Pond. Verrassend genoeg bleek de schade op de aandelenbeurzen aan het einde van het tweede kwartaal zeer beperkt. Wellicht was dit het resultaat van de uitspraken van verschillende centrale banken om de financiële markten steun te bieden. Toch werden beleggers als gevolg van de hoge volatiliteit op de financiële markten gedreven richting traditioneel veilige havens op zoals bijvoorbeeld goud, zilver en Duitse staatsobligaties. De Duitse 10-jaars rente daalde van 0,09% (slot 23 juni) door de enorme vraag zelfs tot -0,19% op 8 juli, het laagste punt ooit. In het vierde kwartaal waren alle schijnwerpers gericht op de presidentsverkiezingen in de VS. Verrassend genoeg is Donald Trump als winnaar uit de bus gekomen. Vooraf had men gedacht dat een overwinning van Trump tot een schokgolf op de financiële markten zou leiden. Dat klopte, maar deze schokgolf was slechts van korte duur; de Europese financiële markten openden inderdaad met een fors verlies, maar nog diezelfde dag herstelden de aandelenkoersen volledig en in de daaropvolgende weken stegen de aandelenkoersen verder. In het kielzog van de aandelen steeg de Europese rente eveneens fors. Het economisch beleid van Trump zal naar verwachting tot hogere inflatie kunnen leiden. Hij wil namelijk investeren in infrastructuur en de belasting verlagen. Hier heeft de VS (nog) geen geld voor beschikbaar. Dat moet dus worden geleend en die vraag naar geld zal zorgen voor een hogere rente. Marktvorsers zien de hogere Europese rente vooral als gevolg van de beweging in de VS. En dus niet als teken dat ook in Europa de inflatieverwachting flink is aangetrokken. Het is dan ook te vroeg om te zeggen dat het tijdperk van extreem lage rentes voorbij is.

Wanneer naar de geldmarkten wordt gekeken, kan gesteld worden dat de rente in Europa ook in 2016 sterk is gedaald. Het niveau van 6-maands rente die de banken elkaar in rekening brengen (Euro Interbank Offered Rate of EURIBOR) is gedaald van minus 0,04% per ultimo 2015 tot minus 0,22% per eind 2016 als gevolg van het voortzetten van zeer ruime monetaire beleid door de ECB.

Aandelenmarkten

Aandelen hebben, in lokale valuta gemeten, een positief resultaat behaald in 2016. Het is opvallend te noemen dat Europese aandelen, gemeten aan de hand van de EuroStoxx 50 Index, fors zijn achtergebleven bij de overige regio's. Deze index heeft in 2016 veel last gehad van de balansproblemen bij Italiaanse bank aandelen in het algemeen en Deutsche Bank in het bijzonder. De Amerikaanse S&P 500 Index heeft goed gepresteerd mede als gevolg van de minder dan verwachte verhoging van de rente door de Amerikaanse centrale bank. Aangezien de MSCI World voor ruim 50% uit Amerikaanse aandelen bestaat, is gelijk een verklaring gevonden voor het rendement van de MSCI World. Aandelen van opkomende landen hebben, mede door de stijgende prijzen van grondstoffen, ook een fraai resultaat in 2016 behaald.

Hieronder is een tabel opgenomen waarin de indexstanden en rendementen worden weergegeven in lokale valuta.

	31-12-2015	Laagste stand 2016	Hoogste stand 2016	31-12-2016	Rendement
MSCI World Index (USD)	1.662,79	1.468,90	1.774,01	1.751,22	5,3%
MSCI Emerging Markets Index (USD)	794,14	688,52	927,29	862,27	8,6%
S&P 500 Index (USD)	2.043,94	1.829,08	2.271,72	2.238,83	9,5%
EuroStoxx 50 Index (EUR)	3.267,52	2.680,35	3.290,52	3.290,52	0,7%

Valuta

In 2016 is de US Dollar met 3,2% sterker geworden ten opzichte van de Euro. Hetzelfde beeld is zichtbaar bij de wisselkoers van de Japanse Yen. Hiervan stijgt de wisselkoers met 5,9% ten opzichte van de Euro. Het Britse Pond nam met 15,8% in waarde af ten opzichte van de Euro. Het Britse Pond verloor veel van haar waarde ten opzichte van de Euro als gevolg van de aangekondigde Brexit. De stijging van de US Dollar ten opzichte van de Euro is het gevolg van de verwachting dat de inflatie, en dus de rente, sterker zal stijgen in de VS dan dat dit het geval in de eurozone zal zijn. De onzekerheid wat de impact van de Brexit op de economische groei in Europa zal betekenen, heeft ervoor gezorgd dat niet-Europese beleggers hun Euro's hebben omgewisseld naar de US Dollar en de Japanse Yen.

2.11.3 Beleggingscategorieën, beheerders en benchmarks

De portefeuilleonderdelen en benchmarks worden beheerd zoals hieronder aangegeven.

Vastrentende waarden

<u>Subcategorie</u>	Beheerder	Benchmark
Zakelijke hypotheek	SAREF	Barclays Capital Customized ZHF Maturity Swap index
Particuliere hypotheek	SAREF	Barclays Capital Customized PHF Maturity Swap index
Langlopende obligaties	Florint Capital	Rendement van de pensioenverplichtingen 10-30 jaar
Europese Credits	AXA IM	Bank of America Merrill Lynch Euro Corporate Index
Private debt	Partners Group	3-maands Euribor + 4,5% per jaar

Aandelen

<u>Subcategorie</u>	Beheerder	Benchmark
Wereldwijd ESG	Northern Trust	MSCI World Index Custom ESG hedged to Euro
Opkomende landen ESG	Northern Trust	MSCI Emerging Markets Custom ESG Index

Vastgoed

<u>Subcategorie Direct</u>	Beheerder	Benchmark
Woningen	SAREF	ROZ/IPD SI Woningen
Winkels	SAREF	ROZ/IPD SI Winkels
Kantoren	SAREF	ROZ/IPD SI Kantoren
Industrieel vastgoed	SAREF	ROZ/IPD SI Bedrijfsvastgoed
Europa	SAREF	Rendement portefeuille

Subcategorie Indirect

<u>Subcategorie Indirect</u>	Beheerder	Benchmark
Wereldwijde vastgoedaandelen	Northern Trust	FTSE EPRA/NAREIT Developed Real Estate Index

Performance 2016

In 2016 behaalde de beleggingsportefeuille inclusief rente-overlay een totaalrendement van 12,74%. Dit rendement was hoger dan de benchmark (11,56%). Het verschil tussen het rendement van de portefeuille en de benchmark bedroeg hiermee 1,18%. Binnen de beleggingsportefeuille rendeerden langlopende obligaties en hypotheek aanzienlijk beter dan de relevante benchmarks. De gecombineerde vastgoedbeleggingen behaalden tevens een beduidend beter rendement ten opzichte van de gecombineerde benchmark. De aandelenbeleggingen rendeerden, zoals verwacht mag worden van indexfondsen, nagenoeg gelijk aan de benchmark. De performances van de verschillende onderdelen van de beleggingsportefeuille per ultimo 2016 worden hieronder, afgezet tegenover de benchmark, weergegeven.

Portefeuille   **Benchmark**

	(exclusief rente- overlay)	
Zakelijke hypotheke	2,78%	0,08%
Particuliere hypotheke	4,00%	2,32%
Bedrijfsobligaties	5,28%	4,75%
Langlopende obligaties	9,87%	8,08%
Kortlopende obligaties	0,18%	0,00%
Private debt	-0,29%	1,37%
Vastrentende waarden	8,25%	7,02%
Aandelen wereldwijd (*)	7,39%	7,00%
Aandelen opkomende markten	13,83%	13,15%
Aandelen (**)	8,10%	7,76%
Woningen	12,12%	14,73%
Winkels	0,57%	4,27%
Kantoren	12,70%	11,32%
Industrieel vastgoed	-19,20%	4,07%
Europa	0,00%	0,00%
Direct vastgoed	11,94%	9,52%
Indirect vastgoed - Vastgoedaandelen wereldwijd (***)	15,73%	4,61%
Totaal vastgoed (****)	12,07%	7,22%
Totaal portefeuille <u>exclusief</u> rente-overlay	8,76%	7,59%
Totaal portefeuille <u>inclusief</u> rente-overlay (****)	12,74%	11,56%

(*) Het pensioenfonds belegt in wereldwijde aandelen gehedged naar euro via een indexfonds. De benchmark wordt op maandbasis berekend. Het rendement van dit fonds wijkt af als gevolg van de som van de volgende factoren: kosten die binnen het fonds worden verrekend, fiscale optimalisatie middels een reclaim van dividendbelasting en transacties die gedurende het jaar hebben plaatsgevonden. De terug ontvangen dividendbelasting is onderdeel van het resultaat van het aandelenfonds waarmee in een beginsel een outperformance wordt bereikt ten opzichte van de benchmark.

(**) Inclusief 50% afdekking van het valutarisico binnen het opkomende markten aandelenfonds via US-dollar. De afwijking in rendement ten opzichte van de benchmark is het gevolg van de volgende factoren: kosten die binnen het fonds worden verrekend en transacties die gedurende het jaar hebben plaatsgevonden.

(***) De eerste aankoop vond halverwege februari plaats tegen de laagste koers van de maand en vervolgens herstelde de koers in de 2de helft van februari fors. De benchmark die wordt gebruikt gaat uit van de normportefeuille. Dit betekent dat voor de benchmark het rendement m.i.v. 1 januari wordt berekend.

(****) Inclusief 100% afdekking van het US Dollar valutarisico binnen het wereldwijde vastgoedaandelenfonds. De afwijking in rendement ten opzichte van de benchmark is het gevolg van de volgende factoren: kosten die binnen het fonds worden verrekend en transacties die gedurende het jaar hebben plaatsgevonden.

(****) De benchmark voor de rente-overlay is gelijkgesteld aan het daadwerkelijke rendement van de rente-overlay (+ 3,98%).

Hypotheke

2016 was wederom een goed jaar voor de participatie in het particuliere hypothekefonds; het totaalrendement van het fonds bedroeg 4,00% ten opzichte van de benchmark die een rendement van 2,32% behaalde. Bijna de gehele outperformance is het resultaat van de gemiddelde opslag in de hypotheekrente van de verstrekte hypotheke ten opzichte van de benchmark. Per eind 2016 bedroeg deze gemiddelde opslag 1,37%.

Ook de participatie in het zakelijke hypothekefonds behaalde in zowel absolute als relatieve zin een goed resultaat. Het fonds behaalde met 2,78% een 2,70% hoger resultaat dan haar benchmark. De outperformance is het gevolg van de gemiddelde opslag in de hypotheekrente van de verstrekte zakelijke hypotheke boven haar benchmark in combinatie met de vrijval uit de voorziening voor Bijzonder Beheer. Per eind 2016 bedroeg de gemiddelde opslag 5,83%.

Bedrijfsobligaties

In 2016 heeft het fonds dat in bedrijfsobligaties belegt een rendement behaald van 5,28%. Het rendement van het beleggingsfonds ligt 0,53% boven haar benchmark. Dit hogere rendement is deels het resultaat van de allocatie naar, en selectie van debiteuren binnen Europese hoogrentende obligaties; de allocatie en selectie hadden samen een positieve impact op het resultaat van 0,37%. De overig nog te verklaren 0,16% aan outperformance is met name het gevolg van de actief bijsturen van de wegingen van regio's (Eurozone core ten opzichte van de Eurozone periferie) en sectoren.

Langlopende obligaties

Voor het hele jaar is een outperformance van 1,79% gerealiseerd in vergelijking met de benchmark die gebaseerd is op de rendementen van de kasstromen van de verplichtingen die worden berekend met behulp van de swap rente. Deze outperformance is het gevolg de ontwikkeling van de rente op swaps ten opzichte van de ontwikkeling van de rente op onder andere Duitse staatsobligaties. De rente op Duitse staatsobligaties met looptijden tussen de tien en dertig jaar is met gemiddeld ongeveer 0,50% gedaald terwijl de rente op een 20-jaars swap met een kleine 0,40% gedaald is in 2016. Gemiddeld genomen is de rente op swaps minder snel gedaald (dus de "koers" van de verplichtingen is minder sterk gestegen) dan de rente op Duitse staatsobligaties.

Kortlopende obligaties

Het in 2015 gestarte obligatiemandaat dat uit staatsobligaties, obligaties van EMU-landen, Europese supranationale instellingen en bedrijfsobligaties met een hoge kredietwaardigheid en een korte looptijd bestond, is eind december 2016 opgeheven omdat de renteopbrengst ondertussen minus 0,50% bedroeg. Deze portefeuille had als doel de allocatie naar obligaties in lijn te kunnen houden met de strategische weging zonder rentegevoeligheid / extra afdekking van het renterisico toe te voegen. Dit gebeurde zonder extra kosten in tegenstelling tot de rente die betaald moet worden bij het aanhouden van liquide middelen. De benchmark van de portefeuille was dan ook gelijkgesteld aan 0,00%. De outperformance in 2016 van 0,18% is het gevolg geweest van de steeds verder dalende rente gedurende het jaar.

Private debt

In september is gestart met beleggen in niet-beursgenoteerde leningen aan bedrijven. Dit gebeurt via participaties in een beleggingsfonds. In principe bedraagt de levensduur van dit fonds zes jaar; in de eerste twee jaar worden leningen verstrekt die in principe binnen zes jaar weer zullen worden afgelost. Het rendement van het beleggingsfonds zal worden afgezet tegen een benchmark die is opgebouwd uit de 3-maands Euribor plus een opslag van 4,5% per jaar. Het fonds heeft in 2016 een negatief rendement van minus 0,29% behaald terwijl de benchmark een rendement behaalde van 1,37%. Het verschil in rendement is te verklaren doordat de kosten van deelname in één keer, bij de eerste intreding, zijn genomen terwijl het fonds nog niet volledig was belegd. Dit zal per medio maart 2017 wel het geval zijn.

Direct vastgoed

In 2016 heeft de direct vastgoedportefeuille in totaal een positief rendement van 11,94% behaald. Dit rendement is 2,42% hoger dan de benchmark. De outperformance is niet, op kantoren na, binnen de subcategorieën behaald, maar is het gevolg van afwijkende wegingen binnen de portefeuille ten opzichte van de benchmark. Winkels zijn bijvoorbeeld in het eerste kwartaal van 2016 verkocht, terwijl deze wel het gehele jaar worden meegenomen in de benchmark. Gedurende 2016 lieten de verschillende beleggingen in direct vastgoed uiteenlopende rendementen zien. Vooral de belegging in kantoren -een eerder zorgenkindje- behaalde zowel absoluut als relatief een positief rendement ten opzichte van haar benchmark. De belegging in Nederlandse woningen behaalde eveneens een mooi absoluut rendement, maar het fonds bleef wel beduidend achter bij haar benchmark. Deze relatieve underperformance is grotendeels het gevolg van de geografische positionering van het fonds. Het beleggingsfonds belegt namelijk een relatief groot deel van haar middelen namelijk buiten de Randstad waar de grootste prijsstijgingen zijn gerealiseerd. De belegging in het industrieel vastgoed bevindt zich in de liquidatiefase; het fonds wordt o.a. vanwege de beperkte omvang opgeheven. De grote underperformance is het gevolg van de verkoop van de laatste vijf objecten in portefeuille. Deze objecten zijn verkocht tegen een verkoopprijs die 18,9% onder de taxatiewaarde per 30 juni 2016 ligt. Nu kan de beheerder de liquidatie van het fonds in gang zetten.

Indirect vastgoed

Sinds februari 2016 wordt ook wereldwijd in beursgenoteerde vastgoedaandelen belegd. Dit wordt ingevuld via een beleggingsfonds dat ruim 50% in de VS belegt. Het valutarisico op de US Dollar wordt nagenoeg volledig afgedekt. Wanneer geen rekening gehouden wordt met (herbalancerings-) transacties, zal het fonds vanwege de dividendoptimalisatie jaarlijks structureel tussen de 0,5% en 1% hoger rendement (na kosten) dan haar benchmark behalen. In 2016 heeft het pensioenfonds en fors hoger rendement behaald in vergelijking met de van toepassing zijnde benchmark; inclusief de afdekking van het US Dollar risico behaalde het fonds een rendement van 15,73% tegen 4,61% voor de benchmark waarbij ook het US Dollar risico is afgedekt. Het enorme verschil in rendement is het gevolg van de eerste aankoop die halverwege februari plaatsvond tegen de laagste koers van de maand waarna de koers in de 2de helft van februari fors herstelde. De benchmark die wordt gebruikt gaat uit van de normportefeuille. Dit betekent dat voor de benchmark het rendement met ingang van 1 januari wordt berekend.

Aandelen

Het betreft een wereldwijd aandelenfonds met zowel dividendoptimalisatie als een filter voor Social Responsible Investment (SRI) en een aandelenfonds voor opkomende landen met SRI-filter. Het wereldwijde aandelenfonds behaalde in geheel 2016 een positief rendement van 7,39% in vergelijking met 7,00% voor de benchmark. Het opkomende landen aandelenfonds behaalde een rendement van 13,83% ten opzichte van 13,15% voor de benchmark.

Beleggings- en renteaafdekkingbeleid

Het bestuur heeft haar strategisch beleggingsbeleid en de beleggingsrisico's voor 2016 vastgesteld op basis van de in 2014 afgeronde ALM studie. Uit deze ALM studie kwam naar voren dat een offensievere asset allocatie in combinatie met een lagere afdekking van 65% van het renterisico van de verplichtingen meer in lijn is met het risicoprofiel ten tijde van het herstelplan uit 2008. Deze aanpassingen sluiten beter aan bij de wens van het bestuur om het risicoprofiel van het pensioenfonds te handhaven en zo invulling te geven aan de lange termijn doelstelling van waarde vaste pensioenen.

Als gevolg van de sterk dalende rente in 2016 is gebruik gemaakt van dynamische beleid ten aanzien van de afdekking van het renterisico. Dit betekent dat bij een dalende rente, op in het Beleggingsbeleidsplan 2016 vooraf gedefinieerde "trigger-niveaus" de afdekking verlaagd kan worden als binnen het vastgestelde risicobudget daar ruimte voor is. Dit is in 2016 drie keer gebeurd waardoor de afdekking van het renterisico op marktwaarde per ultimo 2016 50% bedraagt.

Binnen de strategische mix is één wijziging ten opzichte van 2015 doorgevoerd. Dit betreft de 50% / 50% verdeling van de vastgoedallocatie naar direct en indirect vastgoed. Hier is voor gekozen vanwege het illiquide karakter van direct vastgoed; met de toevoeging van indirect vastgoed in de vorm van beursgenoteerde vastgoedaandelen is de overall weging gemakkelijker bij te sturen.

De beleggingsportefeuille is gedurende het jaar verder op orde gehouden middels herbalancering. Hierbij zijn geen majeure tactische beleggingsbeslissingen genomen.

Wegingen	Beleggingsplan 2016	Bandbreedte	Feitelijk per 31-12-2016	2014 ALM
Vastrentende waarden	51,0%	46 tot 56%	51,5%	51%
Aandelen	40,0%	35 tot 45%	39,5%	40%
Vastgoed	9,0%	7 tot 15%	8,2%	9%
Cash en overige	0,0%	-1 tot 5%	0,8%	0%

2.11.2 Z-score en performancetoets

Z-score

De beleggingsprestaties van verplicht gestelde bedrijfstakpensioenfondsen worden jaarlijks getoetst met behulp van de zogenoemde 'z-scores' en 'performancetoetsen'. De z-score is een maatstaf die weergeeft wat de beleggingsresultaten zijn ten opzichte van de resultaten van vooraf gekozen normrendementen die de beleggingsportefeuille van het fonds weerspiegelen. Deze kan fors verschillen per jaar. Bijvoorbeeld omdat de gekozen benchmark niet is aangepast aan nieuw beleid, of omdat een pensioenfonds gedurende het jaar aanpassingen doet in de beleggingsmix. De z-score zegt daarom betrekkelijk weinig over goed of slecht beleggingsbeleid van een pensioenfonds. De z-scores worden gecontroleerd door de accountant.

In onderstaand overzicht worden de z-scores van de afgelopen 5 jaar getoond:

- 2016: 0,77
- 2015: + 0,77
- 2014: + 0,81
- 2013: + 0,88
- 2012: - 1,25

Performancetoets

Op basis van de z-scores voert het pensioenfonds tevens een performancetoets uit. Dit is de som van de z-scores van de afgelopen vijf jaar gedeeld door de wortel uit vijf en vermeerderd met 1,28. Deze performancetoets moet hoger zijn dan 0. In artikel 5 van het Vrijstellingsbesluit Wet BPF 2000 staat opgenomen dat als de performancetoets lager is dan 0, een werkgever onder strikte voorwaarden om vrijstelling van de verplichte deelname kan vragen. De performancetoets over de periode 2012-2016 is evenals voorgaand jaar positief: 0,89.

2.11.3 Kosten vermogensbeheer

Het beheren van vermogen kost geld. Het bestuur stelt zich kritisch op ten aanzien van het maken van kosten. De kosten worden gezien in het licht van onder meer de aard van de beleggingen, de te verrichten inspanningen en de risicobeheersing. Voor het bestuur is het omlaag brengen van de kosten belangrijk, maar geen doel op zichzelf. In voorkomende gevallen kan het bestuur oordelen dat het maken van hogere kosten gerechtvaardigd is vanuit een gunstig rendementsperspectief. In dit kader heeft een eerste investering in private debt plaatsgevonden.

De Pensioenfederatie heeft aanbevelingen opgesteld over de mate waarin en de manier waarop fondsen hun uitvoeringskosten in beeld moeten brengen en daarover dienen te rapporteren. Goed inzicht in alle kostencomponenten stelt een pensioenfondsbestuur in staat om daarover per doelgroep op maat gesneden te communiceren en verantwoording af te leggen. In het jaarverslag over 2011 heeft het pensioenfonds voor het eerst conform de aanbevelingen van de Pensioenfederatie een toelichting gegeven op vermogensbeheerkosten. Sinds 2012 is de rapportage in zijn geheel conform de aanbevelingen.

In onderstaand overzicht wordt inzicht gegeven in de kosten van vermogensbeheer. Bij de beleggingskosten zijn de vergoedingen opgenomen die aan de vermogensbeheerders, adviseurs en bewaarbank zijn betaald. Tevens zijn kosten opgenomen die vanuit de pensioenbeheerkosten toegerekend worden aan de vermogensbeheerkosten, zoals een deel van de kosten van het bestuursbureau en het bestuur.

Bij het pensioenfonds is geen sprake van performance gerelateerde kosten.

Vermogensbeheerkosten per beleggingscategorie (x EUR 1.000)	Beheerkosten	Transactiekosten*	Totaal
Vastgoed **	204	37	241
Aandelen **	481	53	534
Vastrentende waarden	439	348	787
Overige beleggingen	-	5	5
Kosten overlay beleggingen	10	49	59
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën	1.134	492	1.626
Kostenallocatie vermogensbeheer pensioenfonds en bestuursbureau	464	-	464
Bewaarloon	22	-	22
Advieskosten vermogensbeheer	380	-	380
Overige kosten	233	-	233
BTW-teruggave	-	-	-
vermogensbeheerkosten	1.099	-	1.099
Totale kosten van vermogensbeheer	2.233	492	2.725

* Waar nodig gebaseerd op een schattingsmethodiek.

** Beheerkosten welke ten laste van het rendement zijn gebracht.

Toelichting op de vermogensbeheerkosten

Het gemiddeld belegd vermogen bedroeg in het boekjaar EUR 831.246 (2015: EUR 780.868). De totale kosten voor het vermogensbeheer, inclusief de kosten welke ten laste van het rendement zijn gebracht en inclusief de geschatte transactiekosten, bedroegen 0,33% van het gemiddeld belegd vermogen. De aan de vermogensbeheerders en bewaarbank betaalde vergoedingen en overige kosten bedragen hiervan 0,22% (2015: 0,25%), de advieskosten bedragen 0,05% (2015: 0,05%) en de transactiekosten bedragen 0,06% (2015: 0,09%). In 2015 was sprake van een eenmalig voordeel door BTW-teruggave over voorgaande jaren ad -0,03%. Bij een aantal beleggingscategorieën is de vergoeding die aan de beheerder betaald wordt in mindering gebracht op het rendement.

	2016	2015	2014	2013	2012
Totale kosten vermogensbeheer (x EUR 1.000)	2.725	2.776	2.480	2.394	2.660
Kosten als percentage van het beheerd vermogen exclusief transactiekosten	0,27%	0,27%	0,28%	0,30%	0,37%
Kosten als percentage van het beheerd vermogen inclusief transactiekosten	0,33%	0,36%	0,36%	0,41%	0,49%

In de bovenstaande tabel is te zien dat de totale kosten van vermogensbeheer in 2016 fractioneel lager zijn in vergelijking met 2015. De voornaamste redenen is dat, in tegenstelling tot in 2015, er geen portefeuille-onderdeel bij een andere vermogensbeheerder is ondergebracht. Dit heeft tot gevolg gehad dat er geen transitiekosten onder de transactiekosten hoefden te worden opgenomen. Een bedrag van EUR 463 van de in de jaarrekening verantwoorde pensioenuitvoeringskosten is toegerekend aan de vermogensbeheerkosten. In 2015 was dit een bedrag van EUR 507. De advieskosten waren met EUR 380 in lijn met 2015 (EUR 383). De kosten als percentage van het beheerd vermogen exclusief transactiekosten bleef mede op basis van het met ca. 6,5% gestegen gemiddeld belegd vermogen gelijk op 0,27%. De transactiekosten lagen met EUR 492 lager dan in 2015 (EUR 691). Dat kwam omdat er geen portefeuille-onderdelen van vermogensbeheerder zijn veranderd. De totale kosten als percentage van het beheerd vermogen inclusief transactiekosten daalde naar 0,33% (2015: 0,36%).

Aansluiting met vermogensbeheerkosten in de jaarrekening

De Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie nemen naast de directe kosten ook de indirecte kosten mee en maken expliciet onderscheid tussen de vermogensbeheerkosten en transactiekosten. In de jaarrekening zijn alleen de kosten die direct bij het pensioenfonds ad EUR 973 in rekening zijn gebracht opgenomen. De direct toe te rekenen beleggingskosten binnen de beleggingsfondsen van EUR 796 en transactiekosten van EUR 492 maken in de jaarrekening onderdeel uit van de waardeveranderingen van de beleggingen. Tevens is EUR 464 van de in de jaarrekening verantwoorde pensioenuitvoeringskosten ad EUR 2.904 toegerekend aan de vermogensbeheerkosten, onder meer omdat het bestuursbureau en bestuursleden naast werkzaamheden voor het pensioenbeheer ook werkzaamheden verricht in het kader van vermogensbeheer.

2.11.6 Maatschappelijk verantwoord beleggen

Het pensioenfonds heeft een lange termijn beleggingsperspectief. Dit vertaalt zich in een lange termijn beleggingsbeleid waarvan de wens om verantwoord te beleggen een belangrijk onderdeel is. Het pensioenfonds heeft een duidelijke focus op een verantwoord beleggingsbeleid. De basis hiervoor vormen de 'investment beliefs' van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds vindt dat bij verantwoord beleggen ook verantwoorde kosten horen. Het verantwoord beleggingsbeleid mag derhalve zeer beperkte meerkosten opleveren. Het pensioenfonds gaat ervan uit dat de keuze om meer verantwoord te beleggen van maatschappelijke meerwaarde is en het rendement op lange termijn niet negatief beïnvloedt.

Het pensioenfonds heeft het verantwoord beleggingsbeleid als volgt ingevuld:

1. Niet beleggen in onverantwoorde sectoren

Het pensioenfonds streeft ernaar om beleggingen in controversiële wapens en grondstoffen geschikt voor consumptie (zogenaamde 'soft commodities') in zijn geheel uit te sluiten. Het pensioenfonds houdt zich vanzelfsprekend aan het

wettelijk verbod op het investeren in bedrijven die clustermunie produceren. Daarnaast wordt ernaar gestreefd niet te investeren in aan controversiële wapens gelieerde ondernemingen. Naast clustermunie maken ook landmijnen, biologische en chemische wapens onderdeel uit van controversiële wapens.

Het beleggen in grondstoffen wordt in verband gebracht met stijgende voedselprijzen en voedselschaarste. Hoewel sluitend bewijs hiervoor niet algemeen geaccepteerd is, kiest het pensioenfonds er veiligheidshalve voor om niet te beleggen in grondstoffen die geschikt zijn voor consumptie. Dit betreft onder andere mais, graan en soja.

2. Hard maken voor mensenrechten, goede werkomstandigheden, anti-corruptie en milieu

De bekendste normen ten aanzien van verantwoord beleggingsbeleid zijn opgesteld door de Verenigde Naties (UN). De door hen ontwikkelde United Nations Principles for Responsible Investing (UN PRI) en de UN Global Compact zijn breed geaccepteerd binnen de vermogensbeheerindustrie. Het pensioenfonds onderschrijft de inhoud van de UN Global Compact. Deze regels zijn breder dan de UN PRI en specifiek gericht op de vraag of ondernemingen voldoen aan eisen op het gebied van mensenrechten, werkomstandigheden, anti-corruptie en zorg voor het milieu.

De UN PRI geeft richtlijnen voor het inrichten van het beleggingsbeleid van vermogensbeheerders. Hiermee is de UN PRI en de gericht op de vermogensbeheerindustrie en de wijze waarop vermogensbeheerders het UN Global Compact dienen te incorporeren in hun beleggingsbeleid. In het beleggingsbeleid streeft het pensioenfonds ernaar om bedrijven die de UN PRI niet respecteren uit de beleggingsportefeuille te weren. Bij toekomstige selectie van vermogensbeheerders zal het onderschrijven van de UN PRI als selectiecriteria worden opgenomen.

Meer informatie over de UN PRI is te vinden op: www.unpri.org. De aandelenfondsen waarin het pensioenfonds belegt, worden gescreend op basis van ESG-factoren (Environment, Social en Governance). Onder environment wordt vervuiling, nucleaire energie, afname van ruwe grondstoffen en klimaatverandering verstaan. Daarnaast heeft de manager van de aandelenfondsen een gerenommeerde dienstverlener (Hermes Equity Ownership Services) ingeschakeld om de dialoog aan te gaan met ondernemingen waarin belegd wordt. Het gaat dan om onderwerpen zoals strategie van de onderneming, operationele en juridische aangelegenheden en natuurlijk ESG gerelateerde zaken.

3. Implementatie

Bij het invullen van de beleggingsportefeuille is het pensioenfonds afhankelijk van wat in de markt wordt aangeboden. Gegeven dit aanbod streeft het pensioenfonds ernaar een zo goed mogelijk passend verantwoord beleggingsbeleid te implementeren. Het pensioenfonds kiest voor het uitsluiten van de sectoren die als onwenselijk zijn aangemerkt en het selecteren van beleggingsinstellingen die de UN PRI onderschrijven. Bij de selectie van een beleggingsoplossing wegen deze twee elementen zwaar.

4. Communicatie

Het bestuur vindt het van groot belang transparant te zijn en relevante informatie te delen met belanghebbenden. Het pensioenfonds heeft de ambitie om het verantwoord beleggingsbeleid over alle beleggingscategorieën uit te rollen. Ultimo 2016 voldoet 100% van de aandelenportefeuille hieraan. De beleggingen in Europese bedrijfsobligaties worden gefilterd op bedrijven die gelieerd zijn aan clustermunie en landmijnen. Daarnaast worden ESG issues geïncorporeerd in de beslissing om wel of niet in een lening van een bedrijf te beleggen. In de huidige allocatie van staatsobligaties wordt overwegend geïnvesteerd in staats-(gerelateerde) obligaties van Europese landen. Met andere woorden, er wordt niet geïnvesteerd in staatsobligaties van landen met een controversieel regime. In 2016 is gestart met het participeren in een private debt fonds. De manager van dit fonds is een UNPRI signatory en incorporeert ESG in haar beleggingsbeleid. De beleggingsteams zijn in het due diligence proces verplicht zich een oordeel te vormen over de relevante ESG-factoren. Wanneer bij de beoordeling van de ESG-factoren een onaanvaardbaar beleggingsrisico of reputatierisico wordt voorzien wordt het investeringsvoorstel afgewezen. Voor wat betreft investeringen in vastgoed worden acquisities door vermogensbeheerder Syntrus Achmea Real Estate & Finance getoetst aan de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB). Daarbij wordt gestuurd op de verbetering van energiestatistiek en worden afspraken gemaakt met huurders over duurzaam gebruik en onderhoud van het vastgoed.

5. Stemrecht en engagement

Het pensioenfonds kiest voor gezamenlijke beleggingsoplossingen die beheerd worden door externe vermogensbeheerders. Hierdoor kan het pensioenfonds niet direct stemmen op bijvoorbeeld aandeelhoudersvergaderingen. Dit heeft ook tot gevolg dat het pensioenfonds, als participant in een gezamenlijke beleggingsoplossing, niet direct de dialoog (“engagement”) aan kan gaan met de ondernemingen waarin het belegt. Een dergelijke dialoog kan worden aangegaan om de invloed als aandeelhouder aan te wenden ten gunste van risicobeheersing, rendementsverwachtingen en de visie op duurzaamheid van het pensioenfonds ten aanzien van de ondernemingen waarin het pensioenfonds belegt.

Het pensioenfonds belegt in aandelen via een tweetal gezamenlijke beleggingsoplossingen die beiden passief een ESG-benchmark volgen. Daarnaast wordt via dezelfde beheerder in een gezamenlijke beleggingsoplossing in vastgoedaandelen belegd.

Het pensioenfonds verlangt van zijn vermogensbeheerders dat zij op een zorgvuldige wijze het stemrecht uitoefenen in het belang van het pensioenfonds en in overeenstemming met het duurzaam beleggingsbeleid. Bij de selectie van vermogensbeheerders is dit een selectie criterium.

De gezamenlijke beleggingsoplossing die in vastgoedaandelen belegt volgt op het gebied van ESG-beleid en proxy voting hetzelfde beleid als de aandelen beleggingsoplossingen. Het pensioenfonds is van mening dat het verantwoord maatschappelijk beleggen is gewaarborgd doordat de passief gevolgde benchmarks worden gescreend op de 10 principes van het United Nations Global Compact. Daarnaast onderschrijft deze externe vermogensbeheerder de United Nations Principles for Responsible Investment. Als gesteld, heeft het gebruik van gezamenlijke beleggingsoplossingen tot gevolg dat het pensioenfonds niet direct kan stemmen op bijvoorbeeld een aandeelhoudersvergadering. De stemkeuzes zijn voor de vermogensbeheerder vastgelegd in de zogenaamde “Proxy Voting Guidelines”. De vermogensbeheerder maakt gebruik van de diensten van een onafhankelijke derde partij, Institutional Shareholder Services (ISS), om te stemmen op basis van de “Proxy Voting Guidelines” van de vermogensbeheerder. De vermogensbeheerder heeft ISS opdracht gegeven de volmacht voorstellen te bekijken / te controleren en om voorstellen tot wijzigingen te doen welke overeenstemmen met de “Proxy Voting Guidelines” waar van toepassing.

Gedurende 2016 stemde het pensioenfonds via zijn vermogensbeheerder op 3.170 aandeelhoudersvergaderingen. Op een totaal aantal onderwerpen van 35.802 werd er 2.332 maal tegen voorstellen van het bestuur van de desbetreffende onderneming gestemd. De belangrijkste onderwerpen waarop werd tegengestemd hadden betrekking op Governance issues, anti-overname maatregelen en Health/Environment onderwerpen.

Met ingang van het vierde kwartaal van 2016 wordt binnen de beleggingsoplossingen die in aandelen en vastgoedaandelen beleggen gebruikt gemaakt van engagement. De beheerder is van mening dat het financiële succes van de door haar geboden gezamenlijke beleggingsoplossingen afhankelijk is van een gezond mondiaal milieu, een stabiele samenleving en goed functionerende ondernemingen. Zij heeft daarom Hermes Equity Ownership Services (EOS), een van de wereldwijde leiders op het gebied van dienstverlening ten aanzien van engagement, ingeschakeld om namens een aantal van haar gezamenlijke beleggingsoplossingen actief de dialoog met ondernemingen waarin zij belegt aan te gaan. Hier vallen ook de gezamenlijke aandelen en vastgoedaandelen beleggingsoplossingen waar het pensioenfonds in belegt onder.

EOS zal de dialoog met ondernemingen aangaan wanneer zij van mening is dat deze dialoog of tot een lange termijn toename van de waarde van de aandelen van deze onderneming zal leiden of ervoor zal zorgen dat een waardedaling van de koers van een onderneming op de lange termijn voorkomen kan worden. Zij is namens al haar klanten in het vierde kwartaal van 2016 de dialoog met 240 ondernemingen aangegaan. Dit betrof in totaal 506 onderwerpen die betrekking hadden op milieu, sociale en ethische issues, governance en strategie, risico's en communicatie.

2.11.7 Beleggingen in Nederland

Het pensioenfonds heeft als taak om op een solide en prudente manier het vermogen te beheren. Binnen deze taakomschrijving past het aanbrengen van een brede geografische spreiding van de beleggingen. Aan de andere kant investeert het pensioenfonds graag in Nederland. Hiermee wil het pensioenfonds bijdragen aan een sterke en groeiende Nederlandse economie.

Van het totale vermogen is ongeveer 16% in Nederland belegd. Van de Nederlandse beleggingen bestaat 50% uit Nederlandse staatsobligaties, 21% uit vastgoedbeleggingen, 23% uit hypotheeklen verstrekt aan zowel particuliere huizenbezitters als ondernemingen, 4% uit aandelenbeleggingen en 2% uit bedrijfsobligaties.

2.12 Risicoparagraaf

Risicoparagraaf

Het bestuur past integraal risicomanagement toe bij het uitvoeren van de strategie en het realiseren van de doelstelling, zoals verwoord in de visie van het pensioenfonds: het realiseren van een geïndexeerd pensioen, bij een beperkte kans op korting van de nominale pensioenrechten die een vastgesteld maximum niet overschrijdt.

Risicohouding en ambitie

De mate waarin het bestuur bereid is risico's te nemen vloeit onder andere voort uit de doelstellingen en ambitie van het pensioenfonds. De doelstelling is om nominale pensioenen uit te kunnen keren en daarnaast, uitgaande van benodigde risico en gewenste zekerheid, een toeslagverlening met een zo laag mogelijke afslag op de prijsinflatie. Dit is vertaald in een risicohouding zoals weergegeven in hoofdstuk 2.2 FTK, doelstellingen, risicohouding en haalbaarheidstoets. In de keuze voor de risicohouding wordt een afweging gemaakt tussen de hoogte van de premie, het verwachte pensioenresultaat, de toeslagambitie en de te nemen risico's ten aanzien van de beleggingen.

Inrichting risicomanagement

Het risicomanagement van het pensioenfonds heeft een procesmatig karakter. De missie, visie en principes van het bestuur over het risicomanagement, die gebaseerd zijn op de FIRM-methode en best practices, vormen de uitgangspunten voor de uitvoering van de verschillende processtappen. Het integraal risicomanagement (IRM) is een doorlopend proces en raakt alles facetten van de bestuurlijke verantwoordelijkheid.

Het bestuur heeft een intern risicobeheersings- en controlesysteem ten behoeve van de risico's waaraan het pensioenfonds zich ziet blootgesteld. Het IRM-beleid is vastgelegd in de actuariële en bedrijfstechnische nota om de positie en functie van het risicomanagement binnen het pensioenfonds te verankeren. De doelstellingen van het IRM-beleid kan in het kort worden samengevat als: vaststellen van de norm en de tolerantiegrens, beheersen van de risico's en verantwoording van het risicomanagement door het bestuur.

Governance

De governance structuur met betrekking tot risicomanagement wordt bepaald door een aantal interne en externe entiteiten. Deze interne en externe entiteiten hebben hun eigen verantwoordelijkheden met betrekking tot risicomanagement:

- Het bestuur is eindverantwoordelijk voor het risicomanagement en de beleidsbepaling;
- De portefeuillehouders risicomanagement & financiën hebben risicomanagement als specifiek aandachtsgebied. Vanuit deze verantwoordelijkheid overzien ze de implementatie van het beleid en zorgen zij ervoor dat het bestuur beschikt over alle benodigde informatie over het risicomanagement;
- De portefeuillehouders, adviserend actuaire, compliance officer, de administrateur en de vermogensbeheerders en custodian hebben vanuit hun diverse werkzaamheden inzicht in de verschillende risico's van het pensioenfonds. In het kader hiervan zullen zij bijdragen aan de te ondernemen acties en de monitoring van de verschillende risico's.

De portefeuillehouders risicomanagement & financiën zijn belast met het monitoren van de processen rondom het risicomanagement. Ze laten zich daarbij ondersteunen door het bestuursbureau.

Risicosoorten

Het bestuur onderkent de risico's die samenhangen met de doelstellingen van het pensioenfonds. Een jaarlijkse risico-inventarisatie houdt het risicobeleid up-to-date. Het pensioenfonds onderscheidt de volgende risicosoorten:

- Strategische risico's: hieronder vallen risico's die op voorhand niet te normeren zijn en invloed hebben op het pensioenfonds. Deze risico's zijn wel te kwalificeren, maar niet te kwantificeren. Denk hierbij aan de veranderende externe omgeving, wet- en regelgeving en (negatieve) publiciteit rondom het pensioenstelsel;

- Financiële risico's: hieronder vallen de risico's die een directe impact hebben op de solvabiliteitspositie van het pensioenfonds, zoals het matching- en renterisico, marktrisico, kredietrisico en verzekeringstechnisch risico. Op basis van wet- en regelgeving en eigen normen zijn deze risico's te normeren en te kwantificeren;
- Niet-financiële risico's: Deze risico's hebben geen directe impact op de solvabiliteitspositie van het pensioenfonds. Dit betreft de volgende risico's: operationeel risico, uitbestedingsrisico, IT risico, integriteitsrisico en juridisch risico.

Risico waardering

De FIRM-methode vormt de basis van de risico's die geïdentificeerd worden. Het bestuur beschrijft de financiële en niet-financiële risico's en beheersmaatregelen. Aan elk risico geeft het bestuur een kwalificatie (hoog/middel/laag) en wordt de risicohouding (mate van mitigering) vastgelegd. Per risico geeft het bestuur aan welke portefeuillehouder verantwoordelijk is voor de monitoring van de beheersmaatregelen.

Er worden twee tolerantiegrenzen onderscheiden.

- 1) De tolerantiegrens voor risico's met een direct impact op de solvabiliteitspositie;
- 2) De tolerantiegrens voor risico's met een indirecte financiële impact.

Het belang van risico's met direct financiële impact is groter door hun direct invloed op de solvabiliteitspositie.

Risicodecompositie

Deze paragraaf geeft een toelichting op de financiële- en niet financiële risico's.

Financiële risico's

Matchingrisico's

Het pensioenfonds belegt voor de lange termijn. Daardoor loopt het pensioenfonds onder andere matching- en beleggingsrisico's. Het pensioenfonds gebruikt derivaten om het matchingrisico te beheersen. Hierdoor ontstaan de volgende (sub)risico's:

- Renterisico
- Valutarisico
- Liquiditeitsrisico
- Tegenpartijrisico

Het is renterisico is het risico op een verandering in de dekkingsgraad als gevolg van een renteverandering. Het risico is dat de marktwaarde van de pensioenverplichtingen harder stijgt dan de marktwaarde van de beleggingen. Het pensioenfonds voerde in 2016 een dynamisch renteafdekkingsbeleid om het renterisico af te dekken (zie beleggingsparagraaf). Uitgedrukt in Vereist Eigen Vermogen (VEV) en uitgaande van de beleggingsportefeuille eind 2016 is de buffer welke het pensioenfonds dient aan te houden EUR 23,5 miljoen (2015: EUR 16,5 miljoen) voor het renterisico. Door verwacht diversificatievoordeel ligt de bijdrage van het renterisico aan het VEV op totaal niveau lager.

Valutarisico is het risico van een waardedaling van beleggingen in vreemde valuta als gevolg van een daling van de vreemde valuta ten opzichte van de euro. Het pensioenfonds kiest er strategisch voor om valutarisico's alleen voor de grootste valuta's af te dekken naar Euro, momenteel zijn dit US Dollar, Japanse Yen en Britse Pond. Uitgedrukt in VEV en uitgaande van de beleggingsportefeuille eind 2016 dient het pensioenfonds een buffer aan te houden van EUR 14,9 miljoen (2015: 10,4 miljoen) voor het valutarisico. Door verwacht diversificatievoordeel ligt de bijdrage van het valutarisico aan het VEV buffer op totaal niveau lager.

Het liquiditeitsrisico is het risico dat het pensioenfonds niet in staat is om op korte termijn aan zijn betalingsverplichting te kunnen voldoen. Het pensioenfonds voert een beleid om over voldoende liquiditeiten te beschikken om bepaalde, vooraf vastgestelde schokken, in de rente- en valuta op te kunnen vangen. Door het gevoerde beleid is het liquiditeitsrisico niet materieel en wordt er daarom geen separate buffer voor aangehouden.

Uit de liquiditeitsanalyse blijkt dat het pensioenfonds onder de huidige wetgeving voldoende staatsobligaties in de portefeuille heeft om als onderpand op de swapportefeuille te dienen bij een stijging van de rente met 4,5%. Dit betekent dat de rest van de portefeuille kan dienen als bron van liquiditeit om de pensioenverplichtingen te voldoen. Echter, de spelregels rond het liquiditeitsrisico zullen met de volgende stap binnen het EMIR proces, het verplicht clearen van swaps, behoorlijk gaan wijzigen. Gezien de onduidelijkheid over de exacte invulling hiervan heeft het bestuur nog geen aanvullende maatregelen getroffen.

Ten behoeve van het beheersen van het tegenpartijrisico op derivaten vindt er een dagelijkse uitwisseling van onderpand plaats in cash waardoor er geen noodzaak is om een separate buffer aan te houden.

Beleggingsrisico's

Omdat het pensioenfonds belegt, ontstaan onder andere de volgende (sub)risico's:

- Marktrisico
- Kredietrisico

Het marktrisico is het risico dat de waarde van de beleggingen in de portefeuille verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen en/ of waarderingen. Het pensioenfonds voert een beleid om op lange termijn voldoende rendement te behalen door bewust en beheerst risico te nemen in de beleggingsportefeuille. Het marktrisico is een zogenaamd beloond risico (levert naar verwachting rendement op). Uitgedrukt in VEV en uitgaande van de beleggingsportefeuille eind 2016 dient het pensioenfonds een buffer aan te houden van EUR 134,6 miljoen (2015: EUR 113,5 miljoen) voor het marktrisico. Door verwacht diversificatievoordeel ligt de bijdrage van het marktrisico aan het VEV op totaal niveau lager.

Kredietrisico is het risico dat een tegenpartij contractuele of andere overeengekomen verplichtingen niet nakomt. Het beleid van het pensioenfonds ten aanzien van het kredietrisico op de vastrentende waarden bestaat uit het spreiden van beleggingen in

schuldpapier en verstrekte kredieten over verschillende tegenpartijen met een zo hoog mogelijke kredietwaardigheid. Uitgedrukt in VEV en uitgaande van de beleggingsportefeuille eind 2016 dient het pensioenfonds een buffer aan te houden van EUR 25,4 miljoen (2015: EUR 17,6 miljoen) voor het kredietrisico. Door verwacht diversificatievoordeel ligt de bijdrage van het kredietrisico aan het VEV op totaal niveau lager.

Verzekeringstechnisch risico is risico dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premieën/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen bij de ontwikkeling en premiestelling van het pensioenproduct. Dit risico bestaat uit de volgende onderdelen:

- Het langlevenrisico; dit is het risico dat pensioengerechtigden langer leven dan vooraf ingeschat;
- Het kortlevenrisico; dit is het risico dat deelnemers eerder overlijden dan vooraf ingeschat;
- Het arbeidsongeschiktheidsrisico; dit is het risico dat meer deelnemers arbeidsongeschikt raken dan vooraf ingeschat.

Er zijn voor deze risico's geen aanvullende voorzieningen opgenomen. Het pensioenfonds houdt deze risico's in eigen beheer en heeft voor deze risico's dan ook geen verzekering afgesloten. Uitgedrukt in VEV en uitgaande van de beleggingsportefeuille eind 2016 dient het pensioenfonds een buffer aan te houden van EUR 24,7 miljoen (2015: EUR 22,1 miljoen) voor het verzekeringstechnisch risico. Door verwacht diversificatievoordeel ligt de bijdrage van het verzekeringstechnisch risico aan het VEV op totaal niveau lager.

Monitoring financiële risico's

Het pensioenfonds houdt de financiële risico's nauwgezet in de gaten. Met periodieke (kwartaal)rapportages wordt onder andere gekeken naar de (ontwikkeling van) balansrisico's. De kwartaalrapportages tonen onder meer ontwikkelingen en gevoeligheidsanalyses.

Een voorbeeld van een gevoeligheidsanalyse betreft de dekkingsgraadmatrix. De onderstaande tabel geeft indicatief inzicht in de verandering van de dekkingsgraad UFR indien een renteschok en/of aandelenschok plaatsvinden.

Scenario tabel dekkingsgraad UFR		Rendement zakelijke waarden				
		-25,0%	-12,5%	0,0%	+12,5%	+25,0%
Parallele verschuiving UFR curve	-0,50%	93,2%	99,5%	105,8%	112,2%	118,5%
	-0,25%	94,4%	100,9%	107,5%	114,1%	120,7%
	0,00%	95,6%	102,5%	109,5%	116,2%	123,1%
	+0,25%	96,9%	104,1%	111,3%	118,5%	125,7%
	+0,50%	98,4%	106,0%	113,5%	121,1%	128,6%

- <Minimaal Vereiste Dekkingsgraad
- <Vereiste Dekkingsgraad
- >Vereiste dekkingsgraad

Niet financiële risico's

Ten behoeve van de niet financiële risico's is een aantal beheersmaatregelen getroffen. Ieder kwartaal wordt een onafhankelijk oordeel gevormd betreffende de opzet en werking van de getroffen beheersmaatregelen en de impact van de uitkomsten hiervan op de gedefinieerde beheersdoelstellingen. Dit oordeel komt op basis van monitoring, toetsing en analyse van de beheersmaatregelen tot stand. Het oordeel op de beheersing van de beheersdoelstellingen is ingedeeld in drie categorieën:

- I Hoog: er is sprake van een significante tekortkoming of wijziging in de beheersing die leidt tot directe bedreiging van de belangen van het pensioenfonds. Directe verbetering is vereist.
- I Midden: er is sprake van een tekortkoming in de beheersing maar dit leidt niet tot een directe bedreiging van de belangen van het pensioenfonds. Verbetering is gewenst.
- I Laag: er zijn geen tekortkomingen in de beheersing geconstateerd.

Uitgaande van de situatie eind 2016 zijn de niet financiële risico's als volgt te classificeren:

I	Operationeel risico	I	Integriteitsrisico
I	Uitbestedingsrisico	I	Juridisch risico
I	IT risico		

Het operationeel risico heeft betrekking op het risico leidend tot schade als gevolg van falen van mensen, processen en systemen. Om dit risico te beheersen is er beleid aanwezig betreffende de interne beheersing, incidenten, productontwikkeling, Risk Self Assessments en archivering bij de uitvoerder. De belangrijkste risicogebieden zijn het beheren van afspraken, administreren werkgevers en deelnemers, facturatie en incasso, uitkeringen en uitbetalen, verzorgen financiële administratie en pensioencommunicatie.

Het uitbestedingsrisico heeft betrekking op het risico leidend tot schade als gevolg van beperkingen in de continuïteit en de kwaliteit van de dienstverlening door leveranciers. Om dit risico te beheersen is er een uitbestedingsbeleid aanwezig. De belangrijkste risicogebieden zijn de continuïteit van de bedrijfsvoering, integriteit en de kwaliteit van de dienstverlening. Een belangrijk instrument voor het monitoren van de uitbestede diensten door het bestuur zijn ISAE 3402 rapportages en statements voor de certificering van de interne beheersing van de processen in dienstverlenende organisaties. De opzet, het bestaan en de werking van de beheersdoelstellingen en de beheersmaatregelen bij dienstverleners worden hiermee vastgesteld.

Met de pensioenadministrateur heeft het pensioenfonds gedetailleerde afspraken gemaakt over het niveau van de dienstverlening in een Service Level Agreement. Syntrus Achmea beschikt over een ISAE 3402 verklaring type 2.

De administratieve processen die betrekking hebben op het pensioenfonds zijn getoetst over de periode 1 januari tot en met 31 december 2015. In het rapport zijn ten aanzien van enkele individuele beheersmaatregelen bevindingen geconstateerd. Dit heeft evenwel niet geresulteerd in het niet behalen van gestelde beheersdoelstellingen.

Ook custodian KasBank verstrekt een ISAE 3402 Type 2 verklaring. De key controls op de door het pensioenfonds uitbestede processen zijn voldoende.

Verder blijkt uit de door Syntrus Achmea Real Estate & Finance verstrekte ISAE 3402 Type 2 verklaring dat de key controls op de door het pensioenfonds uitbestede processen aan Syntrus Achmea Real Estate & Finance voldoende zijn. Dit geldt evenzo voor de aan Northern Trust, AXA Investment Managers en Partners Group uitbestede processen. Alle betreffende accountants hebben een goedkeurende verklaring zonder voorbehouden afgegeven.

Het IT risico betreft het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continue of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT. Om dit risico te beheersen wordt gesteund op het volgende beleid van de uitbestedingsrelatie: het strategisch en tactisch informatiebeveiligingsbeleid, gedragscode computergebruik, Clean Desk Policy, Business Continuity Management Beleid, Crisismanagementbeleid. De belangrijkste risicogebieden hebben betrekking op IT strategie & beleid, beveiliging, beheersbaarheid en de continuïteit van de bedrijfsvoering.

Om dit risico vanuit het pensioenfonds te beheersen maakt het bestuur gebruik van de volgende stuurinstrumenten:

- Uitbestedingscontracten ten aanzien van pensioenbeheer en vermogensbeheer;
- Service Level Agreements met de uitvoerder;
- Jaarlijks overleg met de opdrachtnemer over de juistheid van de processen.

Integriteitsrisico is het risico van de aantasting van de (goede) reputatie, alsmede de bestaande en toekomstige bedreiging van het resultaat van het pensioenfonds. Dit risico kan voorkomen bij niet integer of onoorbaar handelen, handelen met voorkennis, witwassen, financieren van terrorisme, fraude of niet voldoen aan de sanctiewetgeving. Maar ook bewust fout communiceren valt onder dit risico.

Het pensioenfonds heeft een grote verantwoordelijkheid voor de bescherming van de belangen van de deelnemers aan de pensioenregeling. Het vertrouwen van deze deelnemers is de basis voor de uitvoering van deze regeling. Dit verplicht het pensioenfonds tot een transparant en continu toezicht om de belangen van de deelnemers te borgen en ze te informeren. Bij de uitvoering van zijn taken voldoet het pensioenfonds aan de relevante wet- en regelgeving.

Om dit risico vanuit het pensioenfonds te beheersen maakt het bestuur gebruik van de volgende stuurinstrumenten:

- Een verantwoord en beheersbaar beloningsbeleid;
- Een klokkenluidersregeling en een gedragscode;
- Een klachtenprocedure en geschillencommissie;

- Integriteitbeleid;
- Een 'Verklaring inzake Beleggingsbeginselen';
- Toetsing door de toezichthouder van de betrouwbaarheid en deskundigheid van potentiële bestuursleden;
- Naleving van de sanctiewetgeving;
- Het verrichten van alleen girale betalingen.

Het juridisch risico betreft het risico samenhangend met (verandering in en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van zijn rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn. De belangrijkste risicogebieden hebben betrekking op aansprakelijkheid en reputatieschade.

Risico exposure

In 2016 hebben zich voor het pensioenfonds de onderstaande risico's en onzekerheden voorgedaan. Geen van de risico's heeft tot financiële schade voor het pensioenfonds geleid.

I	Operationeel risico	In het kader van datakwaliteitscontroles is een integrale vergelijking uitgevoerd tussen het pensioenadministratiesysteem (toegekende pensioenuitkeringen) en het excassosysteem (uitbetaalde pensioenuitkeringen). Uit deze vergelijking zijn verschillen geconstateerd tussen deze systemen. De verschillen zijn verklaard en voorgelegd aan het bestuur. De systemen beschikken inmiddels over dezelfde informatie.
I	IT risico	Datalek: Er zijn uitkeringsspecificaties verzonden waarbij het mogelijk was dat gegevens, waaronder het BSN, zichtbaar konden zijn in het venster van de envelop. De oorzaak voor het datalek is gelegen in een onjuiste brief opmaak. De opmaak is direct aangepast, zodat het incident zich niet meer voor kan doen.
I	Juridisch risico	De verzending van start- en/of stopbrieven heeft deels buiten de norm plaatsgevonden. De verzending van start-, respectievelijk stopbrieven wordt gemeten vanaf de datum indiensttreding, respectievelijk uitdiensttreding en heeft betrekking op de periode vanaf 1 januari 2016. Een belangrijke verklaring betreft de late aanlevering door werkgevers. In het vierde kwartaal van 2016 zijn brieven verstuurd van deelnemers met een indiensttredings-, respectievelijk uitdiensttredingsdatum uit de eerste drie kwartalen 2016 of eerder. Afgelopen jaar is gebleken dat er een onjuiste verzending heeft plaatsgevonden betreffende de jaaropgaven en betaalspecificaties. Dit vanwege het gebruik van onjuist adressenbestand. Dit incident is ontstaan vanwege een softwareaanpassing, waardoor verouderde adresgegevens zijn meegenomen in de selectie. Uit nader onderzoek is gebleken dat het aantal foutief verzonden poststukken een klein deel van de totale verzending betrof. Inmiddels zijn er beheersmaatregelen geïmplementeerd om dit voor de toekomst te voorkomen.

Financieel crisisplan

Het pensioenfonds beschikt over een actueel crisisplan. Dit crisisplan bevat een beschrijving van maatregelen die een bestuur van een pensioenfonds op korte termijn effectief zou kunnen inzetten indien de dekkingsgraad zich bevindt op of zeer snel beweegt richting kritische waarden, waardoor het realiseren van de doelstelling van het pensioenfonds in gevaar komt.

Met het opstellen van een financieel crisisplan bereidt het bestuur zich voor op mogelijke crisissituaties, waardoor vooraf goed is vastgelegd welke situaties van crisis het pensioenfonds onderscheidt en welke maatregelen het bestuur ter beschikking heeft om deze situaties te bestrijden. Hierbij maakt het bestuur voor zover mogelijk vooraf afwegingen ten aanzien van de mate van

inzetbaarheid van de maatregelen, de volgorde van inzetten van de maatregelen en een evenwichtige belangenafweging. Een belangrijk onderdeel van het financiële crisisplan is dat besluitvormingsprocessen helder zijn rondom situaties van crisis en dat er duidelijkheid is over communicatie naar betrokkenen. Dit alles met als doel om in situaties van crisis een goede leidraad te hebben, zodat er geen elementen worden vergeten.

Het financieel crisisplan is geen plan dat kant-en-klaar, zoals beschreven, moet worden uitgevoerd indien een crisissituatie zich daadwerkelijk voordoet. Bij een daadwerkelijke crisissituatie zal het bestuur zijn maatregelen altijd afstemmen op de aard van de crisis en de omstandigheden die zich concreet voordoen. Het bestuur heeft de mogelijkheid om de volgende maatregelen te treffen:

- Aanpassen beleggingsbeleid;
- Wijziging premiebeleid;
- Aanpassing pensioenregeling;
- Korten pensioenaanspraken;
- Buy-out.

Ontwikkelingen IRM

De volgende onderwerpen hebben in het kader van risicomanagement in het boekjaar verscherpte aandacht gehad van het bestuur:

- Het bestuur heeft besloten om een risicomanager aan te stellen ten behoeve van de verdere ondersteuning betreffende de opzet, bestaan en werking van IRM;
- Het bestuur heeft een risk-awareness sessie gehad over cybercrime en IT-control;
- Het bestuur heeft een risk selfassessment uitgevoerd ten behoeve van de transitie van de pensioenadministratie van Syntrus Achmea naar AZL. Ten behoeve van de transitie van de pensioenadministratie heeft het bestuur een stuurgroep ingesteld. De voornaamste taak van deze stuurgroep is de voortgang van de transitie te bewaken en besluiten te nemen bij eventuele knelpunten. De governance inrichting faciliteert een goede besluitvorming en draagt bij aan het (tijdig) herkennen van risico's, waarbij de direct betrokkenen kunnen besluiten.

Rotterdam, 26 juni 2017

Namens het bestuur van de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart

De heer H.J.A.H. Hijlkema Voorzitter

De heer M.J.M. Koning Vice-voorzitter

De heer C.H. Blokzijl

De heer J.L.A.M. d'Hooghe

De heer G.K.M. Kester

De heer H.D. van der Knaap

De heer M. Vos

De heer R. van Oostrom

Namens de Raad van Toezicht van de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart

Mevrouw C. Mulder-Volkers

Mevrouw K. Bitter

De heer E.E. Hagen

3 Verslag van het verantwoordingsorgaan

3.1 Verslag van het Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan van de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart is met ingang van 1 januari 2008 ingesteld. Na de invoering van de nieuwe Pensioenwet en de opheffing van de Deelnemersraad half 2014 is het (nieuwe) Verantwoordingsorgaan als volgt in 2015 verder gegaan.

Het (nieuwe) Verantwoordingsorgaan heeft zes leden: twee leden namens de aangesloten werkgevers, drie leden namens de actieve deelnemers en één lid namens de gepensioneerden. Voor elk van de groeperingen kan een reservelid aanwezig zijn, deze heeft dan geen stemrecht.

Gedurende het verslagjaar hebben een aantal mutaties plaatsgevonden:

De vice-voorzitter de heer Jacob (Jaap) Broer (namens de gepensioneerden) is per 12 mei 2016 uitgetreden in verband met zijn verslechterende gezondheid. Helaas is hij op 27 september 2016 overleden. Namens het gehele pensioenfondsbestuur hebben de voorzitter de heer (Stefan) Lans en de secretaris de heer (Dirk) Rotgans van het Verantwoordingsorgaan de crematie van de heer Broer bijgewoond. De voorzitter heeft de heer Broer herdacht in zijn rol als lid van de deelnemersraad en voorzitter van het Verantwoordingsorgaan van het eerste uur en als de varensman die hij was.

Het reservelid namens de gepensioneerden, de heer (Rien) Van den Bogaard, heeft de vrijgevallen zetel per 31 mei 2016 van de heer Broer overgenomen. Er is nu een vacature ontstaan voor de plek "reservelid namens gepensioneerden".

Namens de werkgeversorganisaties (CBRB) is per 7 september 2016 mevrouw (Cora) Talen het orgaan komen versterken als reservelid. Namens de werknemersorganisaties (Nautilus International) is per 26 september 2016 de heer (Antoine) Hermes de gelederen komen versterken als reservelid voor de actieven.

De samenstelling van het verantwoordingsorgaan is eind 2016 als volgt:

Voorzitter	Stefan Lans namens werkgevers (BLN)
Plv. voorzitter	Rien van den Bogaard namens gepensioneerden (Nautilus International)
Secretaris	Dirk Rotgans namens actieven (Nautilus International)
Plv. secretaris	Gerard Schenk namens actieven (Nautilus International)
Lid	Kees de Graaf namens werkgevers (CBRB)
Lid	Jan van der Laan namens actieven (Nautilus International)
Plv. lid	Cora Talen namens werkgevers (CBRB)
Plv. lid	Antoine Hermes namens actieven (Nautilus International)

Het Verantwoordingsorgaan geeft achteraf haar oordeel over het handelen van het bestuur en de door het bestuur reeds gemaakte beleidskeuzes voor de toekomst. Daarnaast heeft het Verantwoordingsorgaan adviesrechten.

Tevens legt het bestuur verantwoording af over de naleving van de principes voor goed pensioenfondsbestuur zoals vastgesteld door de Stichting van de Arbeid. Hierin zijn de frequentie van het overleg met het bestuur, het recht op informatie en overleg met externe deskundigen, de te behandelen onderwerpen met betrekking tot het beleid alsmede de verantwoording van het Verantwoordingsorgaan vastgesteld. Het Verantwoordingsorgaan baseert haar oordeel op het jaarverslag van het fonds, de jaarrekening, de bevindingen van de Raad van Toezicht en overige informatie.

Het oordeel van het Verantwoordingsorgaan wordt ten minste éénmaal per jaar schriftelijk vastgelegd in het jaarverslag van het pensioenfonds en samen met de reactie van het bestuur daarop, op korte termijn bekend gemaakt aan de bij het Verantwoordingsorgaan betrokken belangengroepen.

Daarnaast wordt het goedgekeurde jaarverslag van het pensioenfonds geplaatst op de website van het fonds.

Het Verantwoordingsorgaan heeft in 2016 onder andere gebruik gemaakt van het adviesrecht ten aanzien van:

- Het vaststellen en wijzigen van de vergoedingsregeling voor bestuursleden, leden Raad van Toezicht en de onkostenvergoeding voor de leden van het Verantwoordingsorgaan;
- De vorm, inrichting en samenstelling van het intern toezicht en het reglement van de Raad van Toezicht;
- De samenstelling van de feitelijke premie's en de hoogte van de premiecomponenten;
- Het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid en jaarplan 2016;
- Het wijzigen van het reglement gezamenlijke geschillencommissie.

Onderlinge vergaderingen en overleg met het bestuur

In het verslagjaar 2016 is zes keer onderling vergaderd en twee keer overlegd (28 juni 2016 en 15 november 2016) in een gezamenlijke vergadering met het bestuur en de Raad van Toezicht. Ook is er een gezamenlijk informeel overleg geweest op de "heidag" van 29 maart 2016. Verder hebben op verzoek van het Verantwoordingsorgaan de betreffende portefeuillehouders van het bestuur enkele malen kort een vergadering van het Verantwoordingsorgaan bezocht om belangrijke zaken en actuele ontwikkelingen binnen het fonds toe te lichten.

Verder bestaat er een gezamenlijk overleg tussen de voorzitters van het bestuur en de Raad van Toezicht en het Verantwoordingsorgaan. Dit heeft dit verslagjaar twee maal plaatsgevonden.

Vervolgens heeft (een delegatie van) het Verantwoordingsorgaan twee maal deelgenomen aan een bijeenkomst (12 mei 2016 en 8 december 2016) van de klankbordgroep van het pensioenfonds en is door de heren Lans en Schenk een bijeenkomst van het platform Medezeggenschap van de Pensioenfederatie bezocht.

De heer Rotgans vertegenwoordigt de klankbordgroep Communicatie als toehoorder bij het portefeuillehoudersoverleg Communicatie. Hij voorziet de portefeuillehouders Communicatie desgewenst van informatie wanneer het deelnemerscommunicatie betreft..

Daarnaast is het Verantwoordingsorgaan door het bestuur op de hoogte gesteld van:

- Dekkingsgraad en Beleidsdekkingsgraad
- Besluitvorming over de parameters 2017 / Premiebeleid / Toeslagbeleid
- Veranderingen in de pensioenwetgeving
- Representativiteit in de branche
- Financiële en actuariële analyses
- Discussie over een toekomstvisie
- Beleggingsbeleid / Risicohouding (Ambities/ risico's en zekerheden)
- Communicatiebeleidsplan 2016 – 2019 en het Communicatiejaarplan 2017.

Bevindingen en conclusies van het Verantwoordingsorgaan

1. Communicatie: Het beleid en het plan dienen continue te worden aangepast aan de veranderende wetgeving Pensioencommunicatie. Hierbij wordt aandacht besteed aan communiceren via internet, (website en e-mail), wat in het afgelopen jaar een stijgende lijn vertoont, doch ook de nog verplichte schriftelijke communicatie met belanghebbenden (standaardbrieven) dient niet te worden vergeten.
2. Toekomst pensioenfonds en Representativiteit: Het Verantwoordingsorgaan blijft van mening dat deze zaken nauw samenhangen, temeer nu de representativiteit begin 2018 opnieuw wordt getoetst. Het Verantwoordingsorgaan vindt dit een erg belangrijk punt van aandacht. Het Verantwoordingsorgaan heeft kennisgenomen van de visie en missie van het bestuur op dit punt tijdens de heidag in maart 2016.

3. Nieuwe wetgeving en governance: een pensioenfonds is in de veranderende samenleving onderhevig aan veel kritische blikken en controles. Daarom blijft professionalisering noodzakelijk, dit betekent dat bestuur en Verantwoordingsorgaan dienen bij te scholen. Het Verantwoordingsorgaan blijft zich door scholing (via internet en klassikaal) voorbereiden op goede medezeggenschap en kritische controle op beleid en resultaten namens de deelnemers.
4. Beleggingsbeleid: in 2016 zijn, door aanpassingen in het beheer van de beleggingsportefeuille, ondanks de historische lage rente nog redelijke resultaten behaald.
5. Kosten besturen en administreren van het fonds: het Verantwoordingsorgaan is van oordeel dat het bestuur de gemaakte (on)kosten van het fonds zoveel mogelijk moet blijven beperken. Ook dient het de kwaliteit van de uitvoering in het oog te houden. Het bestuur heeft via een aanbestedingsprocedure een nieuwe pensioenuitvoerder gevonden. Per 1 januari 2017 is een overeenkomst gesloten met AZL te Heerlen. Het Verantwoordingsorgaan volgt het overgangsproces en de daaruit voorkomende kosten met grote belangstelling.
6. Overlegstructuur: het Verantwoordingsorgaan heeft wederom bij het bestuur aangegeven dat zij vroegtijdig in het proces geïnformeerd wil worden over de gang van zaken. Op deze manier is het voor het Verantwoordingsorgaan ook beter te begrijpen waarom bepaalde keuzes door het bestuur worden gemaakt. Ook zal zij met het nieuwe bestuursbureau van Montae een goede werkrelatie aangaan.
7. Aanpassing premies en opbouwpercentage: het pensioenfonds heeft eind 2016 aangegeven dat er voldoende middelen beschikbaar zijn om alle verplichtingen vanuit de VPL-overeenkomst na te komen. Daarnaast heeft het fonds in november 2016 aan sociale partners aangegeven welke mogelijkheden er zijn voor de pensioenopbouw. Naar aanleiding van de dalende rente in 2016 is, na indringend overleg tussen de sociale partners, besloten de premie voor het jaar 2017 te verhogen naar 22,5% van de pensioengrondslag en in 2017 geen VPL-overgangspremie te heffen. Dit heeft geleid tot een lichte verhoging van het opbouwpercentage per 1 januari 2017; het opbouwpercentage is verhoogd van 1,1% naar 1,13%. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat door deze maatregelen sprake is van een evenwichtige afweging van belangen.

Oordeel

Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat het bestuur ook in dit financieel en economisch moeilijke verslagjaar 2016, ondanks de voorbereidende werkzaamheden voor de overgang naar AZL en de nog steeds voor alle pensioenfondsen funest lage rentestand, alsnog een zorgzaam, opbouwend en kostenbewust beleid heeft gevoerd, waarbij de belangen van alle betrokkenen evenwichtig zijn afgewogen.

Rotterdam, 26 juni 2017

Namens het Verantwoordingsorgaan van de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart,

S. Lans
Voorzitter

D.W. Rotgans
Secretaris

3.2 Reactie bestuur

Het bestuur heeft met waardering kennisgenomen van het positieve oordeel van het Verantwoordingsorgaan. Het bestuur deelt de mening dat een goede communicatie met de deelnemers en kostenbewustzijn van groot belang is. Ook ziet het bestuur het als een belangrijke taak om het initiatief te nemen ten aanzien van de representativiteitstoets, hoewel de verantwoordelijkheid daarvoor bij de sociale partners ligt. Ook het premiebudget en de inhoud van de regeling behoren tot het domein van de sociale partners. Het bestuur onderhoudt dan ook frequent en goed contact met hen. Het bestuur tracht verder maximaal transparant te blijven en relevante informatie te delen met de andere fondsorganen. Het bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan voor de constructieve samenwerking in het afgelopen jaar en zet die graag op dezelfde wijze voort.

4 Raad van Toezicht

4.1 Rapportage aan het bestuur

De Raad van Toezicht (RvT) heeft op 24 maart 2017 de rapportage met bevindingen over het functioneren van het bestuur van het Bedrijfspensioenfonds uitgebracht aan het Verantwoordingsorgaan (VO). Deze rapportage heeft de RvT in een vergadering op 28 maart 2017 besproken met het VO. Het rapport omvat de volgende hoofdpunten.

1. De invulling van de rol van de RvT heeft in 2016 plaatsgevonden in lijn met de voorafgaande jaren door accent te leggen op het bijwonen van vergaderingen en het voeren van individuele gesprekken, naast het kennismaken van de vele schriftelijke stukken. De RvT meent dat hierdoor een zo compleet mogelijk beeld wordt verkregen van het functioneren van het bestuur. In dit verband spreekt de raad ook zijn waardering uit voor de open en transparante informatievoorziening en de ondersteuning door het Bestuursbureau. Ook de open en constructieve relatie met het VO wordt zeer gewaardeerd.
2. In de voorgaande rapportage heeft de Raad van Toezicht aanbevolen dat het bestuur het enige jaren geleden gekozen bestuursmodel zou evalueren mede aan de hand van de verwachtingen toentertijd. Het bestuur heeft hiertoe in 2016 nog niet besloten. Wel zijn er aanpassingen doorgevoerd in de portefeuillevverdeling en is besloten niet langer te werken met een dagelijks bestuur. Voor het bestuur is een belangrijk criterium voor het functioneren van het bestuursmodel, de mate waarin verzekerd is dat het bestuur bezet kan worden met voldoende vertegenwoordigers uit de sector Rijn- en Binnenvaart. Het bestuur voorziet op dit punt voor de korte termijn niet veel problemen. De RvT sluit niet uit dat voor de langere termijn de continuïteit van de bestuursbezetting wel een knelpunt zou kunnen worden. Voor de korte termijn is de al eerder gesignaleerde behoefte aan IT-deskundigheid in het bestuur een belangrijk aandachtspunt.
3. In de rapportage over het jaar 2015 heeft de RvT het belang centraal gesteld van een effectief functionerend VO. In 2016 zijn de contacten tussen bestuur, RvT en het VO versterkt. Ook is er door het VO aandacht gegeven aan de eigen rolinvulling. Deze zou verder versterkt kunnen worden door als VO minder reactief te zijn en te werken aan eigen agendering van onderwerpen. Ondersteuning door het inschakelen van een externe begeleider zou hierbij nuttig kunnen zijn. De resultaten van deze eigen agendering zouden door het VO gerapporteerd kunnen worden aan deelnemers, gepensioneerden en betrokken werkgevers.
4. De laatste tijd is – ook meer algemeen – de aandacht voor de juiste rolverdeling tussen sociale partners en het pensioenfonds sterk toegenomen. De eersten bepalen de kaders voor de pensioenregeling en het fonds is daarvan de uitvoerder. In een aantal gevallen konden er kanttekeningen geplaatst worden bij de rolinvulling door sociale partners. De RvT onderkent dat daarbij de structurele ontwikkelingen in de sector van betekenis zijn geweest voor deze rolinvulling. Het bestuur is zeker alert geweest en heeft moeite gedaan om sociale partners tot de juiste acties te bewegen. In 2016 heeft dit gelukkig tot goede resultaten geleid bij het oplossen van het “VPL-dossier”. De RvT steunt nadrukkelijk voortzetting van bovenstaande lijn. Daarmede hangt samen de noodzakelijke aandacht voor de representativiteitstoets, die begin 2018 aan de orde zal zijn. De indruk bestaat dat het gevoel van urgentie bij met name sociale partners onvoldoende aanwezig is. Dit kan op den duur belangrijke negatieve gevolgen hebben voor de werknemers in de sector. Ook hier spelen de structurele ontwikkelingen in de sector Rijn- en Binnenvaart een belangrijke rol. De RvT wijst in de rapportage op de noodzaak van een actieve houding richting de diverse sectororganisaties. Voorts blijft de RvT wijzen op de wenselijkheid, zo niet noodzaak voor verbreding van het draagvlak van het fonds, door samenwerking of samengaan met andere fondsen. Daarbij wordt onderkend dat verschillen in financiële posities een beletsel kunnen vormen.

5. Het bestuur heeft in 2016 aandacht besteed aan een honoreringskader voor bestuursleden en ook aan de beloning van de leden van het VO. Dit heeft geleid tot een voorgenomen besluit over het beloningsbeleid. De RvT, die goedkeuring moet geven aan wijziging van het beloningsbeleid – heeft geadviseerd niet uit te gaan van een jaarlijkse indexatie, maar afspraken te maken voor bijvoorbeeld drie jaar en na evaluatie te komen tot nieuwe afspraken. De RvT beveelt een vorm van marktonderzoek aan, om de huidige norm van beloning per tijdseenheid te toetsen. Dit zou vooraf gegaan moeten worden door een tijdelijke zorgvuldige tijdregistratie om goed inzicht te krijgen in het tijdsbeslag per bestuurslid. Het bestuur heeft naar aanleiding van de reactie van de RvT besloten het beloningsbeleid terug te nemen en heeft enkele tijdelijke afspraken gemaakt. In 2017 zal een nieuw beloningskader worden ontwikkeld voor bestuur, RvT en VO.
6. Eind 2016 is het Beleidsdocument Geschiktheid definitief vastgesteld. Hiermede is op samenhangende wijze invulling gegeven aan het geschiktheidsbeleid en geschiktheids- en opleidingsplan. De RvT heeft in overweging gegeven ook het individueel functioneren van de bestuursleden te evalueren. Om dit succesvol en zorgvuldig te kunnen doen moet wel aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan.
7. De ontevredenheid van de laatste jaren over de dienstverlening van Syntrus Achmea op het terrein van de pensioenadministratie heeft geleid tot het besluit op zoek te gaan naar een nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie. Het proces om tot de keuze daarvan te komen, is naar het oordeel van de RvT zorgvuldig en professioneel verlopen. Een delegatie uit het bestuur, ondersteund door een externe partij heeft veel tijd en energie besteed om tot een verantwoorde keuze te komen, zowel voor de uitvoering van de pensioenadministratie als voor de bestuursondersteuning. Vanaf 1 januari 2017 wordt het pensioenbeheer uitgevoerd door AZL en de bestuursondersteuning door Montae. Ook heeft de RvT waardering voor de aanpak van de diverse aspecten van het transitieproces. In het bijzonder is aandacht gegeven aan de continuïteit van de dienstverlening richting werkgevers en deelnemers/gepensioneerden. Tevens is er onderzoek gedaan naar de datakwaliteit. Niet alle data (in digitale vorm) en reglementen van voor 1996 zijn volledig aanwezig. De RvT wijst op het risico dat het fonds niet meer terug kan grijpen op noodzakelijke informatie wanneer een deelnemer vragen stelt over pensioenopbouw van voor 1996, of aanspraak doet op een pensioenuitkering.
8. Het herstelplan is evenals de haalbaarheidstoets tijdig vastgesteld en ingediend bij DNB. In het beleggingsbeleid is meer ingezet op beursgenoteerd vastgoed en hiervoor zijn passende oplossingen gekozen, die in lijn zijn met de “investment beliefs” en het Beleggingsplan 2016. In het rapportagejaar is een nieuwe belegging aangegaan in “private debt”. De RvT heeft gewezen op een aantal specifieke aandachtspunten bij deze beleggingsvorm. Het bestuur is zich hiervan bewust en heeft in de afweging geoordeeld dat het verwachte rendement hiertegen opweegt. Het dynamische rentehedge-model heeft positieve resultaten opgeleverd en de informatievoorziening hierover was goed. Het bestuur heeft een zelfassessment aangekondigd van de governance van het vermogensbeheer. De RvT waardeert deze pro-activiteit, gezien de toenemende aandacht die DNB heeft voor dit onderwerp. De rolverdeling tussen de diverse betrokken partijen zal ongetwijfeld beoordeeld gaan worden door DNB. Dit zal uitwerking hebben op de geschiktheideisen voor de portefeuillehouders binnen het bestuur en de vereiste intensiteit van de verslaglegging van het portefeuillehouderoverleg.
9. Voor de versterking van het risicomanagement is voor een tijdelijke oplossing gekozen door aanvulling van het Bestuursbureau met een specialist op dit terrein. Deze geeft aandacht aan de monitoring en integrale inrichting van rapportages. In 2017 zal een risicomanagement-raamwerk beschikbaar komen. De systematische integriteitsanalyse (SIRA) is na een lange doorlooptijd medio 2016 opgeleverd. De IT-risico's van de uitbesteding hebben de nodige aandacht gehad. Verdere uitwerking van het risicobeleid zal in 2017 plaatsvinden.

De Meern, 24 maart 2017 R.A. Nieuwenhoven, K. Bitter, E.E. Hagen

4.2 Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt de Raad van Toezicht wederom voor haar constructieve bijdrage.

Verdere uitwerking van het risicobeleid is in 2017 een belangrijk thema voor het bestuur. De benodigde mate van IT-deskundigheid in het bestuur zal daarvan een afgeleide zijn. Het bestuursmodel is nog niet collectief geëvalueerd, maar wel specifiek punt van aandacht bij de individuele functioneringsgesprekken die de voorzitter jaarlijks met de overige bestuursleden voert. Het portefeuillehoudersmodel geniet brede steun binnen het bestuur.

Door middel van een rasci matrix is wel meer duidelijkheid over taken en verantwoordelijkheden aangebracht. Ook de inrichting van de huidige governance van het vermogensbeheer is een belangrijk aandachtspunt dat het bestuur met behulp van een extern bureau in 2017 zal toetsen. De relatie met de sociale partners wordt verder proactief onderhouden waarbij de representativiteitstoets uiteraard zeer hoge attentiewaarde heeft. Tenslotte heeft een datareadiness onderzoek het bestuur goed zicht gegeven op de kwaliteit van het archief; onvolledigheid van dossiers over het verdere verleden wordt als een beperkt risico beschouwd. Naar de toekomst toe zijn met de nieuwe administrateur afspraken gemaakt over een complete archivering en bewaartermijnen.

Het bestuur voorziet opnieuw een druk jaar waarin veel aandacht uit zal gaan naar de afronding van de transitie naar AZL. Het op gang houden van de pensioenuitvoering heeft daarnaast de volle aandacht en het bestuur hecht daarbij aan voortzetting van de goede samenwerking met de Raad van Toezicht.

.

5 De jaarrekening

In dit hoofdstuk presenteert het bestuur van de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart statutair gevestigd te Rotterdam de jaarrekening over boekjaar 2016 eindigend op 31 december 2016. In hoofdstuk 6 Overige gegevens volgen de verklaringen van de waarmede actuaire en van de certificerende accountant van het pensioenfonds. De in dit hoofdstuk vermelde bedragen zijn in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

		2016	2015
ACTIVA			
Beleggingen voor risico fonds	(1)	855.855	768.668
Beleggingen voor risico deelnemers (VPL)	(2)	31.894	26.937
Vorderingen en overlopende activa	(3)	3.641	3.147
Overige activa	(4)	644	968
		<u>892.034</u>	<u>799.720</u>

PASSIVA

Stichtingskapitaal en reserves	(5)	73.749	45.945
Technische voorzieningen voor risico fonds	(6)	779.820	705.751
Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)	(7)	32.643	28.489
Overige schulden en overlopende passiva	(8)	5.822	19.535
		<u>892.034</u>	<u>799.720</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

		2016	2015
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)			
Nominale dekkingsgraad		109,5	106,5
Beleidsdekkingsgraad		105,3	110,2

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

		2016	2015
BATEN			
Premiebijdragen voor risico fonds	(9)	25.640	23.608
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(10)	94.800	-8.375
		<u>120.440</u>	<u>15.233</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(11)	15.478	14.774
Pensioenuitvoeringskosten	(12)	2.904	2.597
Mutatie technische voorzieningen	(13)		
Pensioenopbouw		15.720	17.402
Toeslagen		-	1.406
Rente		-427	1.191
Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen en uitvoeringskosten		-15.477	-14.567
Wijziging uit hoofde van overdrachten van rechten		-231	-1.482
Wijziging marktrente		72.767	47.824
Wijziging overige actuariële grondslagen		-375	-614
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling		1.774	1.300
Overige mutaties		302	-1.242
		<u>74.053</u>	<u>51.218</u>
Mutatie overige technische voorzieningen		16	39
		<u>74.069</u>	<u>51.257</u>
Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds	(14)	185	1.251
		<u>92.636</u>	<u>69.879</u>
Saldo van baten en lasten		<u>27.804</u>	<u>-54.646</u>
		<u>2016</u>	<u>2015</u>
Bestemming van het saldo van baten en lasten			
Mutatie algemene reserve		<u>27.804</u>	<u>-54.646</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen voor risico fonds	24.386	24.332
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	121	189
Betaalde pensioenuitkeringen	-15.445	-15.411
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-555	-1.970
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-3.222	-1.602
	<u>5.285</u>	<u>5.538</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	272.307	387.408
Betaald inzake aankopen beleggingen	-300.707	-395.854
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	17.736	15.854
Overige uitgaven en ontvangsten beleggingen	6.004	-11.744
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-949	-688
	<u>-5.609</u>	<u>-5.024</u>
Mutatie liquide middelen	<u><u>-324</u></u>	<u><u>514</u></u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2016	2015
Liquide middelen per 1 januari	968	454
Mutatie liquide middelen	-324	514
Liquide middelen per 31 december	<u><u>644</u></u>	<u><u>968</u></u>

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van het pensioenfonds, ingeschreven in het handelsregister onder nummer 41126757, statutair gevestigd te Rotterdam is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement, de uitvoeringsovereenkomst en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota van Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart, statutair gevestigd te Rotterdam. Het fonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van de in de branche Rijn- en Binnenvaart verplicht aangesloten werkgevers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de in de branche verplicht gestelde pensioenregeling. Het vestigingsadres van het fonds is Rijnzathe 12, 3454 PV te De Meern.

Overeenstemmingsverklaring

De Jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2016, dat is geëindigd op 31 december 2016. De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven. Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Het bestuur heeft op 26 juni 2017 de jaarrekening vastgesteld.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingwijzigingen".

Schattingwijzigingen

Prognosetafel

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid.

Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds. Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 zoals gepubliceerd door het Actuarieel Genootschap (AG). De algemene sterftেকansen die volgen uit de tafel worden voor het pensioenfonds gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte.

De wijziging naar de prognosetafel AG2016 heeft geleid tot een verhoging van de voorziening pensioenverplichting van € 1.787. De correctie voor ervaringssterfte heeft geleid tot een verlaging van € 1.092. Deze wijzigingen zijn bepaald per 31 december 2016 en het resultaat is via de Staat van Baten en Lasten als "Wijzigingen actuariële uitgangspunten" in het verslagjaar verantwoord.

Presentatiewijzigingen

De VPL beleggingen worden in de jaarrekening 2016 afzonderlijk gepresenteerd, omdat de VPL beleggingen in een apart beleggingsmandaat zijn opgenomen. In de jaarrekening 2015 maakte de beleggingen onderdeel uit van de Beleggingen voor risico fonds, het aandeel VPL beleggingen werd toegelicht. Omwille van de vergelijkbaarheid zijn de vergelijkende cijfers 2015 aangepast. Als gevolg hiervan heeft een herrubricering van EUR 26,9 miljoen plaatsgevonden van Beleggingen voor risico fonds naar Beleggingen voor risico deelnemers (VPL).

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen e.d., worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	31-12-2016	31-12-2015
US Dollar	1,05	1,09
Britse Pond	0,85	0,74
Australische Dollar	1,46	1,49
Hong Kongse Dollar	8,18	8,42

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen voor risico fonds

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van een beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva worden tevens gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. De liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen (look-through benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Vorderingen en schulden uit beleggingen welke samenhangen met een specifieke beleggingscategorie worden onder beleggingsdebiteuren dan wel -crediteuren opgenomen in de betreffende beleggingscategorie.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsfonds zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin dit beleggingsfonds is gerubriceerd.

Reële waarde

De beleggingen van het fonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van een beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Vastgoedbeleggingen

Beursgenoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de beurskoers per balansdatum. Niet-beursgenoteerde beleggingen in vastgoedfondsen worden gewaardeerd op het aandeel in de reële waarde van de onderliggende beleggingen. Indien de waarderingsgrondslagen van vastgoedfondsen afwijken, wordt de waardering zo mogelijk aangepast aan de waarderingsgrondslagen van het fonds.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde is de beursnotering per balansdatum. De reële waarde van niet beursgenoteerde participaties is bepaald op basis van de laatst bekende intrinsieke waarde. Dit is het aandeel in het zichtbare eigen vermogen.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde is de per balansdatum geldende beurskoers. Niet beursgenoteerde vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde. Deze waarde wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen (rente, aflossingen en verwachte boeterente bij vervroegde aflossingen) contant te maken op basis van geldende marktrente, waarin opgenomen een opslag voor debiteurenrisico en liquiditeitsrisico.

Deposito's en vorderingen op banken worden gewaardeerd op verkrijgingsprijs.

Participaties in beleggingsfondsen die beleggen in hypothecaire leningen worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De actuele waarde is berekend door middel van de "discounted cash flow"-methode (hierna: DCF-model). Bij de actuele waarde berekening is uitgegaan van een aantal parameters c.q. veronderstellingen met betrekking tot de disconteringsvoet en de verwachte kasstroom. De disconteringsvoet bestaat uit een basisrente gelijk aan de euroswapcurve plus opslagen voor type onderpand, soort financiering en risicocategorie. De verwachte kasstroom is de te ontvangen rente en aflossing op basis van het gewogen gemiddelde moment van ontvangst inclusief het vervroegd aflossingsrisico. De gehanteerde parameters in het DCF-model zijn ultimo boekjaar geactualiseerd.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde.

Beleggingen voor risico deelnemers (VPL)

De beleggingen inzake VPL bestaat uit obligaties en waardering vindt op dezelfde wijze plaats als de obligatiebeleggingen voor risico fonds.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Overige activa

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de technische voorzieningen voor risico van het pensioenfonds volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit Financieel ToetsingsKader (FTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek als het surplusvermogen.

Technische voorzieningen

Technische voorzieningen voor risico fonds

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde) conform de grondslagen van het fonds. De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toeslag)toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Bij de berekening van de technische voorzieningen voor risico fonds is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen per 31 december 2016:

Overlevingstafels

Bij het waarden van de technische voorzieningen is uitgegaan van de sterftekansen uit de Prognosetafel AG2016. Deze sterftekansen zijn gecorrigeerd voor het verschil tussen de gehele Nederlandse bevolking en de deelnemerspopulatie van het pensioenfonds door gebruik te maken van fondsspecifieke ervaringssterfte (Towers Watson ervaringssterftemodel 2016).

Partnerfrequentie

Voor uitgesteld/latent partnerpensioen, behorend bij niet ingegaan ouderdomspensioen wordt het systeem van onbepaalde partner gehanteerd, uitgaande van gehuwdheidsfrequenties op basis van CBS cijfers 2013. Vanaf leeftijd 65 wordt de gehuwdheidsfrequentie op 100% gesteld. Na de pensioendatum wordt gebruik gemaakt van het bepaalde partnersysteem.

Leeftijdverschil man-vrouw

Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw.

Voorziening voor uitgesteld wezenpensioen

De lasten van nog niet ingegaan wezenpensioen zijn gesteld op 1,5% (2015: 1,5%) van de lasten van het nog niet ingegaan partnerpensioen tot 65 jaar; bij de vaststelling van de lasten van ingegaan wezenpensioen wordt verondersteld dat het pensioen moet worden uitgekeerd tot de 18-jarige leeftijd, waarbij geen rekening wordt gehouden met sterfttekansen.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

Kostenopslag ter grootte van 3,5% (2015: 3,5%) van de technische voorziening in verband met toekomstige administratie- en excassokosten.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten

Voor de verzekering van het arbeidsongeschiktheidspensioen zijn invaliderings- en revalideringskansen afgeleid uit gegevens van de uitvoering van de sociale zekerheid. Indien de jaarlijkse analyse van de resultaten hiertoe aanleiding geeft, zullen nieuwe revalideringskansen geschat worden.

Onvindbaren

Niet opgevraagd pensioen: voor pensioen dat nog niet is ingegaan omdat de deelnemer onvindbaar is of niet reageert wordt de reservering 5 jaar volledig in stand gehouden en vervolgens in 10 jaar lineair afgeschreven tot nihil.

Overige technische voorziening (Sparfonds gemoedsbezwaarden)

Dit betreft een spaarregeling voor deelnemers die niet verzekerd willen zijn. Op de pensioenleeftijd wordt het gespaarde bedrag in 15 jaar uitbetaald.

Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)

De langlopende schulden uit hoofde van VPL betreft de gefactureerde premie VPL. Hieraan worden de beleggingsresultaten toegevoegd, de inkoop van de extra pensioenaanspraken wordt onttrokken aan deze schuld. De verwerking van de VPL regeling vindt op de hiervoor beschreven wijze plaats teneinde vermenging van pensioenvermogen met VPL- gelden tegen te gaan.

De jaarlijks aan de langlopende schuld toe te voegen premie (dotatie) bedraagt 3,1% van de pensioengrondslag. Het toe te kennen rendement betreft het behaalde rendement van het beleggingsmandaat VPL. De inkoop van aanspraken vindt plaats op basis van de grondslagen voor de kostendekkende premie gebaseerd op de rentetermijnstructuur van 1 januari van het inkoopjaar, inclusief een solvabiliteitsopslag van 5,6% (2015: 4,5%).

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kort- en langlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen voor risico fonds

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Onder premiebijdragen voor risico fonds is tevens verantwoord de inkoopsum van de toekenning VPL aanspraken.

Beleggingsresultaten

De beleggingsresultaten voor beleggingen voor risico fonds en beleggingen inzake VPL worden op dezelfde wijze vastgesteld.

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer zijn opgenomen de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Het aandeel van het fonds in de kosten die door de vermogensbeheerders ten laste van beleggingsfondsen zijn gebracht is onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten.

Transactiekosten zijn onderdeel van de aan- en verkopentransacties van beleggingen. Deze zijn eveneens onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Toeslagen

Het bestuur heeft in het boekjaar besloten per 1 januari 2017 geen toeslagen toe te kennen.

Rente (toevoeging)

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten

Jaarlijks wordt 3,5% van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 3,5% van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdrachten van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenuitvoeringsactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico fonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	38.996	334.008	358.449	21.068	-1	752.520
Aankopen	38.859	37.270	222.252	-	-	298.381
Verkopen	-12.228	-58.027	-206.810	4.758	-	-272.307
Overige mutaties	-485	-	477	-5.995	-1	-6.004
Waardemutaties	6.268	25.147	24.604	22.530	-	78.549
Stand per 31 december 2016	<u>71.410</u>	<u>338.398</u>	<u>398.972</u>	<u>42.361</u>	<u>-2</u>	<u>851.139</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde						4.716
						<u>855.855</u>
	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	46.413	265.361	393.915	50.126	208	756.023
Aankopen	-	100.803	295.051	-	-	395.854
Verkopen	-7.734	-27.025	-338.449	-14.299	-	-387.507
Overige mutaties	-184	-	1.771	10.279	-209	11.657
Waardemutaties	501	-5.131	6.161	-25.038	-	-23.507
Stand per 31 december 2015	<u>38.996</u>	<u>334.008</u>	<u>358.449</u>	<u>21.068</u>	<u>-1</u>	<u>752.520</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde						16.148
						<u>768.668</u>

De overige mutaties betreft de mutatie in de beleggingsdebiteuren, beleggingscrediteuren en liquide middelen.

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

Securities lending binnen de beleggingsfondsen

Het fonds heeft ultimo 2016 zelf geen beleggingen in- en uitgeleend. De beheerder van het aandelenfonds AXA World Funds - Euro Credit Plus heeft eind 2016 11,3% van de beleggingen uitgeleend. Er is onderpand ontvangen. Het onderpand heeft een hogere waarde in vergelijking met de waarde van de uitgeleende stukken (103,5%).

Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het fonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor een groot deel van de beleggingen van het fonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van intrinsieke waarde (andere methode).

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016					
Vastgoedbeleggingen	819	-	-	70.591	71.410
Aandelen	-	-	-	338.398	338.398
Vastrentende waarden	357.355	-	30.324	11.293	398.972
Derivaten	8.224	-	34.137	-	42.361
Overige beleggingen	-2	-	-	-	-2
Totaal	<u>366.396</u>	<u>-</u>	<u>64.461</u>	<u>420.282</u>	<u>851.139</u>
	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2015					
Vastgoedbeleggingen	1.305	-	-	37.691	38.996
Aandelen	-	-	-	334.008	334.008
Vastrentende waarden	256.507	-	27.311	74.631	358.449
Derivaten	14.219	-	6.849	-	21.068
Overige beleggingen	-1	-	-	-	-1
Totaal	<u>272.030</u>	<u>-</u>	<u>34.160</u>	<u>446.330</u>	<u>752.520</u>

De beleggingsdebiteuren, beleggingscrediteuren en liquide middelen zijn opgenomen onder genoteerde marktprijzen.

Opgemerkt wordt dat schattingen naar hun aard subjectief zijn en dat de geschatte actuele waarden van financiële instrumenten derhalve inherent onderhevig zijn aan onzekerheden en waarde-oordelen ten aanzien van volatiliteit, rentestand en kasstromen. Deze schattingen zijn momentopnames, gebaseerd op de marktomstandigheden en de op dat moment beschikbare informatie.

Schatting van reële waarde

Genoteerde marktprijzen

Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld op een actieve markt.

Netto contante waardeberekeningen

De netto contante waarde methode (NCW) wordt gehanteerd voor de derivaten en de beleggingshypotheke (vastrentende waarden). De netto contante waardeberekening van de rentederivaten vindt plaats aan de hand van de OIS curve.

Andere methode

Voor fondsbeleggingen wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages (intrinsieke waarde). Voor alle fondsen zijn de gecertificeerde jaarverslagen ontvangen.

Vastgoedbeleggingen

De vastgoed beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Indirect vastgoed	70.591	37.692
Beleggingsdebiteuren	819	1.304
	<u>71.410</u>	<u>38.996</u>

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Aandelen beleggingsfondsen	<u>338.398</u>	<u>334.008</u>

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Staatsobligaties	266.841	240.376
Bedrijfsobligaties (credits)	96.645	86.468
Hypotheken	23.662	27.311
Overige	7.456	403
Beleggingsdebiteuren	4.046	2.684
Liquide middelen	322	1.207
	<u>398.972</u>	<u>358.449</u>

Derivaten

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Rentederivaten	37.006	8.562
Valutaderivaten	-2.869	-1.714
Beleggingsdebiteuren	3.000	3.355
Liquide middelen	5.224	10.865
	<u>42.361</u>	<u>21.068</u>

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. Derivaten worden geacht als instrumenten geschikt te zijn om risico's te beheersen en de portefeuille doeltreffend te beheren. Derivaten worden ingezet in het kader van risicobeheer. Daarbij wordt ernaar gestreefd om de omvang en het gebruik van derivaten beperkt te houden. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden. Het pensioenfonds gebruikt derivaten voornamelijk om het rente- en valutarisico af te dekken. Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen.

Binnen de beleggingsfondsen wordt gebruik gemaakt van derivaten en is sprake van collateral management. Ultimo 2016 bedraagt het ontvangen collateral EUR 36.030 (2015: ontvangen 10.190). Het ontvangen collateral bestaat ultimo 2016 uit obligaties (2015: obligaties).

Gebruik wordt gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

Renteswaps: dit betreft met Kas Bank afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. De prijs is gebaseerd op de koers die de Kas Bank in de markt ontvangt, plus of min de afgesproken opslag. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Intrest rate swaps	199.000	38.788	-1.783
Forward EUR/USD januari 2017	65.335	64	-2.933
		<u>38.852</u>	<u>-4.716</u>

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2015:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Intrest rate swaps	288.450	22.985	-14.423
Forward EUR/USD januari 2016	37.492	11	-1.725
		<u>22.996</u>	<u>-16.148</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Beleggingscrediteuren	<u>-2</u>	<u>-1</u>

2. Beleggingen voor risico deelnemers (VPL)

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Stand per 1 januari 2016	26.937	26.254
Aankopen	2.326	99
Overige mutaties	221	88
Waardemutaties	2.410	496
Stand per 31 januari 2016	<u>31.894</u>	<u>26.937</u>

De overige mutaties betreft de mutatie in de beleggingsdebiteuren, beleggingscrediteuren en liquide middelen. Per ultimo 2016 en 2015 bestaan de beleggingen uit vastrentende waarden (obligaties).

3. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Vordering op werkgevers	717	873
Nog te factureren premie*	2.797	2.106
Waardeoverdrachten	-	100
Vorderingen op deelnemers	6	21
Overige vorderingen	121	47
	<u>3.641</u>	<u>3.147</u>

* Gedurende het premiejaar worden aan de werkgevers voorschotnota's verstrekt op basis van gegevens van voorgaande jaren. Begin 2017 is aan de hand van de gegevensverstrekking door de werkgevers de definitieve jaarpremie 2016 vastgesteld. Vanwege deze procedure ontstaan er verschillen tussen de voorschotnota en de definitieve premienota.

Bij de waardering van vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen. Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Deze systematiek om de voorziening vast te stellen wordt gerekend tot de statische methode.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Nadere specificatie 'Vorderingen op werkgevers'.		
Werkgevers	1.098	1.375
Voorziening dubieuze debiteuren	-381	-502
	<u>717</u>	<u>873</u>

In 2016 is een bedrag van EUR 27 onttrokken aan de voorziening (2015: onttrekking EUR 50). Er werd een bedrag EUR 0 afgeschreven ten laste van het resultaat (2015: EUR 11).

4. Overige activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Liquide middelen	<u>644</u>	<u>968</u>

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn en niet het karakter van beleggingen hebben. Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerder zijn onder de betreffende beleggingscategorie opgenomen.

Er zijn geen kredietfaciliteiten van toepassing.

PASSIVA

5. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	<u>Algemene reserve</u>
Stand per 1 januari 2016	45.945
Uit bestemming saldo van baten en lasten	27.804
Stand per 31 december 2016	<u>73.749</u>
	<u>Algemene reserve</u>
Stand per 1 januari 2015	100.591
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-54.646
Stand per 31 december 2015	<u>45.945</u>

	<u>31-12-2016</u>		<u>31-12-2015</u>	
		In %		In %
Solvabiliteit				
Aanwezig pensioenvermogen	853.569	109,5	751.696	106,5
Af: technische voorzieningen	779.820	100,0	705.751	100,0
Eigen vermogen	<u>73.749</u>	9,5	<u>45.945</u>	6,5
Af: vereist eigen vermogen	162.975	20,9	133.422	18,9
Vrij vermogen	-89.226	-11,4	-87.477	-12,4
Minimaal vereist eigen vermogen	33.526	4,3	30.342	4,3
Actuele dekkingsgraad		109,5		106,5
Beleidsdekkingsgraad		105,3		110,2

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het fonds gebruik van het standaardmodel van DNB. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het fonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder toelichting Risicobeheer en derivaten.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

De vereiste dekkingsgraad is 120,9% en de minimaal vereiste dekkingsgraad 104,3%. Aangezien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad bevindt het pensioenfonds zich in een situatie van reservetekort. Het pensioenfonds heeft reeds een herstelplan bij DNB ingediend.

De solvabiliteit van het pensioenfonds is per ultimo 2016 niet toereikend (2015: niet toereikend).

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	106,5	115,4
Premie	0,5	0,3
Uitkeringen	0,1	0,3
Toeslagverlening	-	-0,2
Wijziging marktrente	-10,0	-7,9
Rendement op beleggingen	13,5	-1,5
Overige oorzaken en kruiseffecten	-1,1	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	109,5	106,5

Het effect bij de overige oorzaken en kruiseffecten wordt voornamelijk veroorzaakt door de resultaten in het boekjaar (sterfte, arbeidsongeschiktheid, kosten, mutaties en wijziging grondslagen) en door kruiseffecten van voornamelijk de wijziging van RTS met in dit geval het beleggingsresultaat. Bij het analyseren van de invloed van verschillende factoren op de dekkingsgraad, wordt het effect van een factor afgezonderd van het effect van de andere factoren, waarbij deze andere factoren constant worden gehouden. Het gecombineerde effect van verschillende factoren kan dan afwijken van de som van de samenstellende delen. Dit verschil wordt veroorzaakt, doordat de factoren niet alleen invloed hebben op het eindresultaat, maar ook op elkaar. Dit verschijnsel wordt kruiseffecten genoemd.

Herstelplan

Het pensioenfonds verkeerde op 1 januari 2016 in een tekortsituatie en diende daarom uiterlijk 1 april 2016 een nieuw herstelplan bij DNB in te dienen. Uit het herstelplan, zoals door het bestuur vastgesteld in zijn vergadering van 9 maart 2016, bleek dat op basis van de gehanteerde veronderstellingen het pensioenfonds naar verwachting in de loop van 2020 uit tekort is en de beleidsdekkingsgraad aan het einde van het herstelplan naar verwachting ligt boven het niveau van de vereiste dekkingsgraad. Hierbij zou sprake kunnen zijn van een (gedeeltelijke) toeslagverlening vanaf 2018 en zou geen sprake zijn van het toepassen van een korting.

Eind 2016 verkeerde het fonds in een reservetekort. Het fonds was wederom verplicht om op uiterlijk 1 april 2017 een herstelplan in te dienen bij DNB. Het fonds heeft op 28 maart 2017 het herstelplan verstuurd naar DNB. In dit plan bereikt het fonds binnen de gestelde termijn het vereist eigen vermogen en zijn er geen kortingsmaatregelen vereist.

In 2016 heeft de dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld:

	Werkelijk 2016	Herstelplan 2016
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	106,5	106,5
Premie	0,5	0,3
Uitkeringen	0,1	0,1
Wijziging marktrente	-10,0	-
Rendement op beleggingen	13,5	2,4
Overige oorzaken en kruiseffecten	-1,1	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	109,5	109,4

De dekkingsgraad bedroeg op 31 december 2016 109,5% en liep daarmee voor op het herstelplan dat uitgaat van 109,4% op die datum.

6. Technische voorzieningen voor risico fonds

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie technische voorzieningen voor risico fonds:		
Technische voorziening voor risico fonds	779.672	705.619
Overige technische voorziening (spaarfonds gemoedsbezwaarden)	148	132
	<u>779.820</u>	<u>705.751</u>

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	2016	2015
Stand per 1 januari	705.619	654.401
Pensioenopbouw	15.720	17.402
Toeslagen	-	1.406
Rente	-427	1.191
Onttrekkingen voor pensioenuitkeringen en uitvoeringskosten	-15.477	-14.567
Wijziging uit hoofde van overdrachten van rechten	-231	-1.482
Wijziging marktrente	72.767	47.824
Wijziging overige actuariële grondslagen	-375	-614
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling	1.774	1.300
Overige mutaties	302	-1.242
Stand per 31 december	<u>779.672</u>	<u>705.619</u>

Voor een toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting op de verschillende posten uit de staat van baten en lasten.

Specificatie technische voorzieningen voor risico fonds:

	31-12-2016	31-12-2015
Deelnemers	231.619	230.907
Gewezen deelnemers	253.363	208.744
Pensioentrekkenden	263.012	242.190
Toekomstige kosten uitvoering pensioenregeling	31.678	23.778
Technische voorziening	779.672	705.619
Overige technische voorziening (spaarfonds gemoedsbezwaarden)	148	132
	<u>779.820</u>	<u>705.751</u>

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand. Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De belangrijkste kenmerken van de pensioenregeling worden hieronder weergegeven.

Ouderdomspensioen

Het ouderdomspensioen is gebaseerd op een loonafhankelijke opbouwregeling (middelloonregeling). De regeling staat toe om binnen bepaalde grenzen zelf het tijdstip van uittreden te bepalen. De basis van de opbouwregeling is de pensioengrondslag. De pensioengrondslag is het pensioengevend salaris inclusief alle vaste en variabele loonbestanddelen minus de franchise. De franchise voor 2017 is vastgesteld op EUR 18.210. In 2016 was de franchise EUR 18.144.

Het opbouwpercentage van het ouderdomspensioen in 2017 bedraagt 1,13%. In 2016 was het opbouwpercentage 1,10%.

Sinds 1 januari 2013 wordt pensioen opgebouwd tot 67 jaar. Het pensioengevend loon is sinds 1 januari 2017 gemaximeerd op EUR 103.317 (2016: EUR 101.519).

Partnerpensioen

Het partnerpensioen is gebaseerd op opbouwbasis. Gedurende het actieve dienstverband is een partnerpensioen verzekerd van 70% van het bereikbare ouderdomspensioen. Het is mogelijk het opgebouwde partnerpensioen in te ruilen voor extra ouderdomspensioen. Deze herschikking of uitruil is mogelijk bij beëindiging van het dienstverband of bij pensionering. Er is sprake geweest van een periode waarin het partnerpensioen op risicobasis was verzekerd. Hierdoor kan het partnerpensioen lager zijn dan 70% van het ouderdomspensioen. De hoogte van het uiteindelijke partnerpensioen hangt dan af van de historie van de opbouw van het partnerpensioen en de gemaakte keuzes op de pensioeningangsdatum en uitdiensttreding voor uitruil van ouderdomspensioen in partnerpensioen. Partnerpensioen wordt toegekend vanaf de eerste dag van de maand van overlijden van de (gewezen) deelnemer of pensioengerechtigde en wordt uitgekeerd tot het einde van de maand van overlijden van de partner.

Wezenpensioen

Als een (gewezen) deelnemer of pensioengerechtigde overlijdt, bestaat er voor de kinderen recht op wezenpensioen. Als de overledene vóór het overlijden een premiebetalende werknemer was, ontvangt het kind 14% van het ouderdomspensioen. Het wezenpensioen wordt toegekend vanaf de eerste dag van de maand van overlijden van de deelnemer tot einde van de maand waarin de 18e (voor studerende kinderen de 27e) verjaardag van het kind valt. Het wezenpensioen eindigt voorts op de laatste dag van de maand, waarin het kind overlijdt.

Overgangsregeling 2007 - voorwaardelijk pensioen

Op basis van het Sociaal Akkoord van 2004 heeft het pensioenfonds een voorwaardelijke toezegging gedaan, waarbij de toekenning en financiering plaatsvinden tot 1 januari 2021. De overgangsregeling 2007, waarin deze voorwaardelijke toezegging is vastgesteld, is opgenomen in het pensioenreglement.

Door sociale partners in de bedrijfstak Rijn- en Binnenvaart is in 2008 en 2009 overleg gevoerd over wijziging van de overgangsregeling. De gewijzigde regeling werd in 2009 met terugwerkende kracht tot 1 juli 2008 ingesteld. In 2013 zijn de reeds bestaande afspraken over de uitvoering door het pensioenfonds van de overgangsregeling 2007 vastgelegd in een schriftelijke overeenkomst tussen sociale partners en het pensioenfonds. Daarin zijn tevens bepalingen opgenomen om te waarborgen dat het pensioenvermogen niet wordt vermengd met de voor deze regeling bestemde financiële middelen.

De overgangsregeling 2007 voorziet in een voorwaardelijke extra toekenning van ouderdomspensioen en 70% partnerpensioen. Deze voorwaardelijke toekenning van ouderdomspensioen bedraagt maximaal 23% van de opgebouwde aanspraak op ouderdomspensioen (bij pensioenleeftijd 67 jaar) per 1 januari 2007. De voorwaarden waaraan moet worden voldaan, zijn vastgelegd in het pensioenreglement. De belangrijkste voorwaarden zijn:

- deelnemer zijn op 31 december 2006 en 1 januari 2007 én
- onafgebroken deelnemer blijven tot 1 januari 2021 of, als de werknemer eerder met pensioen gaat, deelnemer blijven tot de pensioeningangsdatum.

Indien de deelnemer overlijdt vóór 1 januari 2021 wordt het partnerpensioen uit de overgangsregeling onvoorwaardelijk aan de partner toegekend op het moment van overlijden. Deze voorwaardelijke toekenning van ouderdomspensioen op basis van een pensioenleeftijd 65 jaar is per 1 januari 2013 collectief omgezet naar de nieuwe pensioenleeftijd van 67 jaar. Als de deelnemer het ouderdomspensioen eerder laat ingaan, dan wordt het actuarieel herrekend tot die eerdere ingangsdatum.

Toeslagverlening

De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks door het bestuur vastgesteld en is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Er bestaat geen recht op toeslagen. Bovendien wordt er door het pensioenfonds geen bestemmingsreserve aangehouden en er wordt geen premie betaald om in de toekomstige toeslagen te kunnen toekennen. De toeslagen worden derhalve gefinancierd uit overrendement.

Met betrekking tot de mate van de feitelijke toekenning van toeslagen voor rekening van het pensioenfonds wordt rekening gehouden met de uitgangspunten van het in 2015 ingevoerde financieel toetsingskader. Er zal alleen toeslagverlening plaats kunnen vinden voor zover deze toekomstbestendig is. Dat wil zeggen dat de financiële positie van het pensioenfonds zodanig is dat het te verlenen toeslagpercentage ook naar verwachting in de toekomst verleend zal kunnen worden.

Het bestuur hanteert voor een besluit over de feitelijke toekenning de onderstaande beleidsstaffel als leidraad. De onderstaande beleidsstaffel als leidraad. Deze staffel geldt slechts als uitgangspunt; bij de jaarlijkse besluitvorming zal het bestuur andere relevante economische omstandigheden (zoals economische vooruitzichten en verwachte bestandsontwikkeling) in ogenschouw nemen.

De inhoud van de beleidsstaffel luidt als volgt:

Beleidsdekkingsgraad	Toeslagverlening (als percentage van de maatstaf)
Lager dan 110%	0%
Tussen 110% en 125%	Gedeeltelijk (voor zover ook in de toekomst te realiseren)
Hoger dan 125%	100%

De grens voor volledige toeslagverlening wordt jaarlijks vastgesteld zodanig dat deze voldoet aan de eis van toekomstbestendigheid. Per 31 december 2016 bedraagt deze grens voor het pensioenfonds 125%.

De (gedeeltelijke) toeslagverlening wordt gerelateerd aan de maatstaf (prijsinflatie). Indien de dekkingsgraad gelijk is aan of hoger is dan de grens voor volledige toeslagverlening kan er volledige toeslagverlening plaatsvinden. Bij hogere dekkingsgraden kan worden gekeken naar de mogelijkheden tot het verlenen van extra toeslagen. Toeslagen die in voorgaande jaren niet zijn toegepast zullen in de toekomst in beginsel niet worden gerepareerd. Het bestuur wil wel ruimte laten voor extra toeslagen wanneer de financiële positie dat toestaat. Voor zover mogelijk binnen wet- en regelgeving zou een extra toeslag bij voorkeur niet worden gekoppeld aan gemiste toeslagen (of kortingen).

Het (voorwaardelijke) toeslagbeleid is eveneens vastgelegd in het pensioenreglement.

Met betrekking tot de communicatie aan de deelnemers zal het pensioenfonds in alle communicatie-uitingen ten aanzien van de rechten van deelnemers een voorwaardelijkheidsverklaring opnemen.

Het bestuur houdt zich het recht voor om het toeslagbeleid aan te passen. Toekomstige wijzigingen zijn verbindend voor alle deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

7. Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)

	2016	2015
Stand per 1 januari	28.489	26.308
Premie van de pensioengrondslagen	3.057	3.044
Beleggingsrendement	3.143	496
Onttrekking u.h.v. onvoorwaardelijk geworden rechten	-2.046	-1.359
Stand per 31 december	<u>32.643</u>	<u>28.489</u>

8. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2016	31-12-2015
Te verrekenen premies	196	1.926
Belastingen en premies sociale verzekeringen	286	269
Derivaten	4.716	16.148
Waardeoverdrachten	-	349
Vermogensbeheerkosten	139	115
Overige schulden	485	728
	<u>5.822</u>	<u>19.535</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

	31-12-2016	31-12-2015
Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
Technische voorziening	779.820	705.751
Buffers:		
S1 Renterisico	23.521	16.519
S2 Risico zakelijke waarden	134.567	113.522
S3 Valutarisico	14.897	10.366
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	25.377	17.625
S6 Verzekeringstechnisch risico	24.675	22.120
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	-	-
Diversificatie effect	-60.062	-46.730
Totaal S (vereiste buffers)	162.975	133.422
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	942.795	839.173
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	853.569	751.696
Tekort/Tekort	-89.226	-87.477

Het fonds heeft ter afdekking van risico's derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Bij de berekening van de buffers past het fonds het standaard model van DNB toe, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in evenwichtssituatie, gebaseerd op de strategische asset mix.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- herverzekeringsbeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico en het valutarisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het pensioenfonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het pensioenfonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de risico's die het pensioenfonds loopt nader toegelicht.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

	31-12-2016		31-12-2015	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Duration van de vastrentende waarden (voor derivaten)	394.606	10,9	350.560	12,3
Duration van de vastrentende waarden (na derivaten)	428.742	21,6	361.409	28,6
Technische voorziening	779.672	21,0	705.751	20,4

Het bestuur heeft haar strategisch beleggingsbeleid en de beleggingsrisico's voor 2016 vastgesteld op basis van de in 2014 afgeronde ALM studie. Uit deze ALM studie kwam naar voren dat een offensievere asset allocatie in combinatie met een lagere afdekking van 65% van het renterisico van de verplichtingen meer in lijn is met het risicoprofiel ten tijde van het herstelplan uit 2008. Deze aanpassingen sluiten beter aan bij de wens van het bestuur om het risicoprofiel van het pensioenfonds te handhaven en zo invulling te geven aan de lange termijn doelstelling van waardeverste pensioenen. Als gevolg van de sterk dalende rente in 2016 is gebruik gemaakt van dynamische beleid ten aanzien van de afdekking van het renterisico. Dit betekent dat bij een dalende rente, op in het Beleggingsbeleidsplan 2016 vooraf gedefinieerde "trigger-niveaus" de afdekking verlaagd kan worden als binnen het vastgestelde risicobudget daar ruimte voor is. Dit is in 2016 drie keer gebeurd waardoor de afdekking van het renterisico op marktwaarde per ultimo 2016 50% bedraagt.

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur), de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het beleid van het fonds is gericht op het verkleinen van de "duration-mismatch". Dit wordt gerealiseerd door het kopen van meer langlopende obligaties en swaps in plaats van aandelen (aandelen hebben per definitie een duration van nul).

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Resterende looptijd < 1 jaar	4.367	1,1	5.578	1,6
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	28.806	7,2	48.326	13,5
Resterende looptijd > 5 jaar	324.184	81,3	277.235	77,3
Overige	41.615	10,4	27.310	7,6
	<u>398.972</u>	<u>100,0</u>	<u>358.449</u>	<u>100,0</u>

De categorie overige betreft de hypotheekfondsen en het fonds Partners Group (2015: Hypotheekfondsen) waar geen doorkijk informatie van is ontvangen.

S2 Risico zakelijke waarden

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in de staat van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie.

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastgoed beleggingen naar aard:				
Kantoren	3.588	5,0	5.418	13,9
Winkels	-	-	10.023	25,7
Woningen	24.461	34,3	21.957	56,3
Overige	42.542	59,5	294	0,8
Beleggingsdebiteuren	819	1,2	1.304	3,3
	<u>71.410</u>	<u>100,0</u>	<u>38.996</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastgoed beleggingen naar regio:				
Landen binnen de Europese Unie	35.202	49,3	38.996	100,0
Landen buiten de Europese Unie	36.208	50,7	-	-
	<u>71.410</u>	<u>100,0</u>	<u>38.996</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar sector:				
Basismaterialen	15.936	4,7	15.266	4,6
Cyclische consumenten goederen	34.929	10,3	44.321	13,3
Financiële dienstverlening	82.879	24,5	73.665	22,1
Communicatie diensten	46.589	13,8	15.444	4,4
Energie	20.704	6,1	18.236	5,5
Industrie	29.365	8,7	25.993	7,8
Technologie	35.994	10,6	57.039	17,1
Defensieve goederen	58.435	17,3	29.772	8,9
Gezondheidszorg	-	-	40.261	12,1
Nutsbedrijven	11.203	3,3	11.940	3,6
Diversen	2.364	0,7	2.071	0,6
	<u>338.398</u>	<u>100,0</u>	<u>334.008</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar regio:				
Landen binnen de Europese Unie	45.869	13,6	31.902	9,6
Landen buiten de Europese Unie	292.529	86,4	302.106	90,4
	<u>338.398</u>	<u>100,0</u>	<u>334.008</u>	<u>100,0</u>

Het fonds heeft er niet voor gekozen om het prijsrisico middels derivaten (gedeeltelijk) af te dekken.

S3 Valutarisico

Het totaalbedrag van de gehele beleggingsportefeuille voor afdekking via valutaderivaten dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo 2016 circa 14% (2015: 7%). Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten EUR -2.869 (2015: EUR -1.714). Het valutarisico wordt in onderstaande tabel weergegeven. De netto risicopositie bedraagt ultimo 2016 circa 8% (2015: 4%).

Valutarisico's worden gezien als risico waar geen lange termijn rendement tegenover staat en worden daarom afgedekt. Om praktische redenen geldt dit, vanwege de kosten, niet voor valuta's van opkomende landen. Voor de beleggingen in aandelen van bedrijven uit opkomende landen is de algemeen geaccepteerde aanname gedaan dat de valuta's van opkomende landen in de benchmark voor ongeveer 50% zijn gecorreleerd met de USdollar. Daarom wordt 50% van de waarde van de beleggingen in opkomende landen als US-dollar gecorreleerd beschouwd en afgedekt naar de Euro.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Valuta-derivaten	Nettopositie na afdekking 2016	Nettopositie na afdekking 2015
EUR	733.551	52.517	786.068	746.682
USD	38.756	-55.386	-16.630	-29.807
Overige	81.701	-	81.701	62.582
	<u>854.008</u>	<u>-2.869</u>	<u>851.139</u>	<u>779.457</u>

S4 Grondstoffenrisico

Fondsen die beleggen in grondstoffen (commodities) lopen het risico dat de waarde van deze beleggingen daalt. In het standaardmodel is een berekening van de gevoeligheid van het eigen vermogen voor grondstoffen voorgeschreven. Het grondstoffenrisico wordt berekend aan de hand van een scenario waarbij wordt uitgegaan van een waardedaling van de beleggingen in grondstoffen van 30%. Er wordt geen onderscheid gemaakt naar verschillende soorten grondstoffen. Het fonds belegt niet in grondstoffen.

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekkingnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementsysteem functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot OTC-derivaten wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand. Er wordt gebruik gemaakt van dagelijkse waarderingen.

Specificatie vastrentende waarden naar regio:	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Mature markets	394.425	98,9	353.903	98,7
Andere	4.547	1,1	4.546	1,3
	<u>398.972</u>	<u>100,0</u>	<u>358.449</u>	<u>100,0</u>

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
AAA	166.162	41,7	191.718	53,5
AA	134.322	33,7	82.102	22,9
A	18.724	4,7	14.817	4,1
BBB	51.576	12,8	45.535	12,7
B	9.243	2,3	17.503	4,9
Geen rating	18.945	4,8	6.774	1,9
	<u>398.972</u>	<u>100,0</u>	<u>358.449</u>	<u>100,0</u>

De beleggingsdebiteuren, crediteuren en liquide middelen zijn opgenomen in de categorie geen rating.

S6 Verzekeringstechnisch risico

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico naar verwachting grotendeels verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het fonds is om het overlijden- en arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Toeslagrisico

Het bestuur van het pensioenfonds heeft de ambitie om het pensioen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagtoezegging voorwaardelijk is.

Het beleid en de ambitie inzake toeslagverlening is weergegeven in de toelichting van de post 'Indexering en overige toeslagen'.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico wordt vermeld dat het pensioenfonds in haar beleggingsportefeuille over voldoende obligaties beschikt die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorzien uitstroom van geldmiddelen te financieren.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Concentratierisico is gemeten naar concentratie van een land of tegenpartij.

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Vastgoed beleggingen:		
Achmea Dutch Residential Fund	24.461	21.957
Northern Trust UCITS Common ContractualFundRealEst	42.531	-
Aandelen:		
NT NT World Custom ESG EUR HDG EQY Index Fd	269.248	266.111
Northern Trust Investments Funds Plc-The NT Emer	69.150	67.897
Vastrentende waarden:		
Franse (staats) obligaties	60.243	19.208
Duitse (staats) obligaties	50.395	67.557
Oostenrijkse (staats) obligaties	21.967	-
Obligaties uitgegeven door de Europese Unie	-	16.110
Nederlandse (staats) obligaties	53.378	69.477
AXA World Funds - Euro Credit Plus	78.575	73.974
European Financial Stability Facility	20.551	20.267
Particulier hypotheekfonds	23.662	19.916

Beleggingen in fondsen, die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaken zijn tevens in bovenstaand overzicht opgenomen. Echter, in de beleggingsfondsen is sprake van voldoende diversificatie.

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Bij de bepaling van het vereist vermogen past het pensioenfonds het standaardmodel van de DNB toe. In dat model wordt het concentratierisico vooralsnog op nihil gesteld.

Het bestuur heeft geconcludeerd dat er geen sprake is van concentratie.

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

S10 Actief beheerrisico

Het actief beheerrisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van transacties tussen het pensioenfonds en de aangesloten ondernemingen en tussen het pensioenfonds en bestuurders van het pensioenfonds.

Transacties met bestuurders

Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar toelichting 11. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. De bestuurder die deelneemt aan de pensioenregeling van het fonds doet dit op basis van voorwaarden in het pensioenreglement.

Overige transacties met verbonden partijen

Er zijn geen overige transacties met verbonden partijen.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2016 dan op grond van dit verslag kan worden verkregen.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

9. Premiebijdragen voor risico fonds

	2016	2015
Werkgevers- en werknemersgedeelte	23.567	22.188
Inkoopsom toekenning VPL aanspraken	2.046	1.359
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	27	50
Afschrijving premievorderingen	-	11
	<u>25.640</u>	<u>23.608</u>

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 19,49% (2015: 21,74%) van de pensioengrondslag. In de premie van de werkgever en werknemer over 2016 is een extra bijdrage begrepen van EUR 3,1 miljoen (2015: EUR 0,8 miljoen) in het kader van het versterken van het vermogen van het fonds uit hoofde van de uitvoering van het herstelplan.

De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2016	2015
Kostendekkende premie	21.668	22.806
Gedempte premie	14.350	17.137
Feitelijke premie	23.567	22.188

De kostendekkende premie is gebaseerd op de markttrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december van het voorgaand jaar gepubliceerd door DNB). Bij het vaststellen van de gedempte premie is rekening gehouden met een verwacht rendement (2015: rentetermijnstructuur gebaseerd op de 10-jaars gemiddelde rentetermijnstructuur). De feitelijke premie is in 2016 hoger dan de gedempte premie.

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2016	2015
Nominaal pensioeninkoop op marktwaarde	16.236	17.971
Opslag voor uitvoeringskosten	2.363	2.085
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.069	2.750
	<u>21.668</u>	<u>22.806</u>

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	2016	2015
Nominaal pensioeninkoop op marktwaarde	7.121	13.055
Opslag voor uitvoeringskosten	2.363	2.085
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	1.346	1.997
Voorwaardelijke onderdelen	3.520	-
	<u>14.350</u>	<u>17.137</u>

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	2016	2015
Actuarieel benodigde koopsom	16.236	17.971
Opslag voor uitvoeringskosten	2.363	2.085
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.069	2.750
Overig	1.899	-618
	<u>23.567</u>	<u>22.188</u>

De kosten pensioenopbouw betreffen de kosten van de jaarinkoop van de pensioenaanspraken inclusief de kosten voor premievrijstelling voor nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. De toeslagverlening is voorwaardelijk en daarom geen onderdeel van de kosten pensioenopbouw. De pensioenuitvoeringskosten volgen uit de staat van baten en lasten.

Er is geen sprake van premiekortingen dan wel premieopslagen.

10. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

2016	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	2.399	6.268	-81	8.586
Aandelen	5.297	25.147	-258	30.186
Vastrentende waarden	5.162	27.235	-518	31.879
Derivaten	4.327	22.530	-116	26.741
Overige beleggingen	551	-	-	551
	<u>17.736</u>	<u>81.180</u>	<u>-973</u>	<u>97.943</u>
Af: Rendementstoerekening VPL				-3.143
				<u>94.800</u>
2015	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	2.032	501	-23	2.510
Aandelen	5.944	-5.131	-197	616
Vastrentende waarden	3.609	6.657	-480	9.786
Derivaten	4.267	-25.038	-21	-20.792
Overige beleggingen	2	-	-1	1
	<u>15.854</u>	<u>-23.011</u>	<u>-722</u>	<u>-7.879</u>
Af: Rendementstoerekening VPL				-496
				<u>-8.375</u>

De kosten van vermogensbeheer bedragen in 2016 EUR 973 (2015: EUR 722). Dit betreft de beheervergoedingen en administratie- en advieskosten die direct gefactureerd zijn door de dienstverleners en betaald zijn door het pensioenfonds. De advies- en administratiekosten zijn naar rato verdeeld over de beleggingscategorieën.

Transactiekosten zijn onderdeel van de aan- en verkooptransacties van beleggingen. Deze zijn onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten en bedragen over 2016 EUR 492 (2015: EUR 691).

11. Pensioenuitkeringen

	2016	2015
Ouderdomspensioen	12.276	11.598
Partnerpensioen	2.850	2.663
Wezenpensioen	57	70
Invalideitpensioen	162	178
Afkopen	133	265
	<u>15.478</u>	<u>14.774</u>

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 465,94 (2015: € 462,88) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

12. Pensioenuitvoeringskosten

	2016	2015
Bestuurskosten	343	282
Bestuursbureau kosten	549	527
Administratiekostenvergoeding	1.565	1.354
Controle- en advieskosten (excl. accountantskosten)	301	368
Accountantskosten	56	52
Contributies en bijdragen	68	57
Overig	22	11
BTW teruggave *	-	-54
	<u>2.904</u>	<u>2.597</u>

* Het fonds heeft in het boekjaar 2015 een deel van de BTW teruggevraagd over de in 2015 en met terugwerkende kracht tot en met 2010 betaalde pensioenbeheerkosten. De totale teruggave in 2015 bedraagt EUR 129, hiervan heeft EUR 54 betrekking op de jaren voor 2015. De teruggevorderde BTW over het jaar 2015 ad EUR 75 is op de betreffende kostenpost in mindering gebracht.

Honoraria accountant

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2016			
Controle van de jaarrekening	56	-	56
Controle representativiteit	-	-	-
Advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>56</u>	<u>-</u>	<u>56</u>

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2015			
Controle van de jaarrekening	52	-	52
Controle representativiteit	-	-	-
Advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>52</u>	<u>-</u>	<u>52</u>

Deze werkzaamheden zijn zowel in 2016 als 2015 uitgevoerd door KPMG Accountants N.V.

In bovenstaande opstelling is de methode gehanteerd waarbij wordt opgegeven de in het boekjaar ten laste gebrachte totale honoraria voor onderzoek van de jaarrekening en verslagstaten en de totale honoraria voor andere controleopdrachten, uitgevoerd door de externe accountant.

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat:

- het fonds in het boekjaar 2016 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- het fonds in het boekjaar 2016 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet is gegeven;
- in het boekjaar 2016 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet is aangesteld.

[Overeenkomstig artikel 104 van de Wvb wordt vermeld dat het fonds in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd.]

Bezoldiging Personeelsleden

De kosten ten behoeve van het bestuursbureau zijn EUR 549 (2015: EUR 527) en zijn opgenomen onder de administratiekostenvergoeding.

Personeelsleden

Het fonds heeft zowel in 2016 als in 2015 geen personeel in dienst. De pensioenuitvoering is volledig uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Bezoldiging bestuurders

De bestuurskosten 2016 bestaan voor EUR 215 (2015: EUR 186) uit vacatiegeld en reiskosten voor de werkzaamheden verband houdende met de bestuursvergaderingen.

Afgezien hiervan zijn geen bezoldigingen toegekend.

13. Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds

Pensioenopbouw

Dit is het effect op de technische voorzieningen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen.

Rente

De technische voorzieningen is in het boekjaar opgerent met -0,060% (2015: 0,181%), zijnde EUR -427 (2015: EUR 1.191). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2015.

Toeslagen

In de staat van baten en lasten is de last uit hoofde van toeslagen welke aan het verslagjaar moet worden toegerekend verantwoord.

Als de middelen van het pensioenfonds het toelaten, streeft het bestuur ernaar de pensioenen jaarlijks aan te passen aan de stijging van het consumentenprijsindexcijfer (afgeleide cpi periode oktober-oktober). Dit betekent dat de index niet beïnvloed wordt door belasting- en accijnseffecten Dit indexcijfer stelt het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) vast. Het bestuur beoordeelt jaarlijks of de financiële middelen van het pensioenfonds toereikend zijn om de opgebouwde pensioenaanspraken en de ingegane pensioenen te verhogen. Er bestaat geen recht op toeslagverlening en er is dus geen zekerheid of en in hoeverre het pensioenfonds in de toekomst een toeslag kan verlenen. Het pensioenfonds reserveert namelijk geen gelden voor toekomstige toeslagen.

In 2016 zijn geen toeslagen toegekend per 1 januari 2017 (in 2015 is een toeslag van 0,2% toegekend per 1 januari 2016. Als gevolg hiervan is de technische voorziening gestegen met EUR 1.406).

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en uitvoeringskosten

De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorzieningen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging uit hoofde van overdrachten van rechten

Onder toelichting 14 is de wijziging uit hoofde van overdracht van rechten opgenomen.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging overige actuariële grondslagen

Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 van het Actuarieel Genootschap (AG). De algemene sterftেকansen die volgen uit de tafel worden voor het fonds gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte. Als gevolg van de invoering van de nieuwe Prognosetafel AG is in het verslagjaar 2016 een last verantwoord van EUR 1.787. Als gevolg van de correctie ervaringssterfte is in het verslagjaar 2016 een bate verantwoord van EUR 1.092. Voor verdere informatie wordt verwezen naar de toelichting schattingswijzigingen in de grondslagen.

In de mutatie wijziging actuariële uitgangspunten is tevens opgenomen een resultaat (positief) van EUR 1.070, betreft de daling van de voorziening toekomstig pensioen i.v.m. premievrij deelname door arbeidsongeschiktheid als gevolg van de verlaging opbouwpercentage in 2016 van 1.45% naar 1,10%.

Inkoop uit hoofde van Overgangsregeling 2007

In 2016 heeft inkoop plaatsgevonden inzake de Overgangsregeling 2007. Dit verhoogt de voorziening met EUR 1.774 (2015: EUR 1.300).

Overige wijzigingen

	2016	2015
Resultaat op kanssystemen:		
Resultaat op sterfte	-791	-1.191
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	1.542	125
Resultaat op mutaties	-449	-176
	<u>302</u>	<u>-1.242</u>

Mutatie overige technische voorzieningen

	2016	2015
Mutatie spaarfonds gemoedsbezwaarden	<u>16</u>	<u>39</u>

14. Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	-121	-189
Uitgaande waardeoverdrachten	306	1.440
	<u>185</u>	<u>1.251</u>

Een inkomende waardeoverdracht betreft de ontvangst van het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de vorige werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. Een uitgaande waardeoverdracht betreft de overdracht aan het fonds of de pensioenverzekeraar van de nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra pensioenaanspraken.

	2016	2015
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	145	246
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-376	-1.728
	<u>-231</u>	<u>-1.482</u>

Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:

	2016	2015
- de overgenomen pensioenverplichting	-24	-57
- de overgedragen pensioenverplichting	70	288
	<u>46</u>	<u>231</u>

Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Bestemming saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABTN.

Het voorstel resultaatbestemming 2016 is opgenomen in de paragraaf van de staat van baten en lasten in de jaarrekening.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Rotterdam, 26 juni 2017

Namens het bestuur van de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart

De heer H.J.A.H. Hijlkema
Voorzitter

De heer M.J.M. Koning
Vice-voorzitter

De heer C.H. Blokzijl

De heer J.L.A.M. d'Hooghe

De heer G.K.M. Kester

De heer H.D. van der Knaap

De heer M. Vos

De heer R. van Oostrom

Namens de Raad van Toezicht van de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart

Mevrouw C. Mulder-Volkers

Mevrouw K. Bitter

De heer E.E. Hagen

6. OVERIGE GEGEVENS

OVERIGE GEGEVENS

1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart te Rotterdam is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmede ik ben onafhankelijk van Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 7,5 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 375.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Eindhoven, 26 juni 2017

drs. M.B.H. Ceelaert AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het Bestuur en Raad van Toezicht van Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart per 31 december 2016 en van het resultaat en kasstromen over 2016, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Rijn- en Binnenvaart (de Stichting) te Rotterdam gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 de balans per 31 december 2016;
- 2 de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht over 2016; en
- 3 de toelichting met een overzicht van de grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Goedkeurende controleverklaring

Materialiteit

Materialiteit van EUR 7,5 miljoen, 0,9% van het pensioenvermogen

Kernpunten

- De waardering van beleggingen
- De waardering van de technische voorzieningen

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 7,5 miljoen (2015: EUR 7,5 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen per 2016 (circa 0,9%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de beleidsdekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het Bestuur en Raad van Toezicht afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de EUR 375 duizend aan het Bestuur rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen uitbesteed aan diverse vermogensbeheerders zoals toegelicht in paragraaf 1.3.7 van het Bestuursverslag. De beleggingsadministratie en custodian-activiteiten zijn uitbesteed aan KAS BANK N.V. De pensioenadministratie is uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door KAS BANK N.V. en de vermogensbeheerders en informatie over de technische voorzieningen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van specifiek Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V. (vanwege het beheer van beleggingen, waarbij voor het bepalen van de marktwaarde subjectieve elementen van toepassing zijn), KAS BANK N.V en Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (ISAE 3402-type II-)rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen. Op basis daarvan evalueren wij de in de ISAE 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2016 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het Bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan de diverse vermogensbeheerders, KAS BANK N.V en Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses uitgevoerd waarbij wij de uitkomsten van premiebijdragen en uitkeringen hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen beleggingen, beleggingsstromen, mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en uitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

De onafhankelijke accountant van Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V. heeft de informatie inzake de vastgoed- en hypotheekfondsen ten behoeve van de jaarrekening van de Stichting gecontroleerd. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel bij de jaarrekening zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controlewerkzaamheden van deze accountant. In dit kader hebben wij de accountant schriftelijke instructies verzonden omtrent de aard en omvang van de uit te voeren werkzaamheden. De accountant, die bijzondere aandacht heeft besteed aan het hierna genoemde kernpunt van onze controle voor de waardering van beleggingen met schattingen, heeft zijn bevindingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportages geëvalueerd en aanvullende eigen controle werkzaamheden uitgevoerd waaronder aansluiting van de rapportages met de financiële administratie en de jaarrekening.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het Bestuur en Raad van Toezicht gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

De waardering van beleggingen

Omschrijving

De beleggingen vormen een significante post op de balans van de Stichting. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Uit noot 5.1 bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 398 miljoen (45%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op marktnoteringen en EUR 485 miljoen (55%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op nettocontantewaardeberekeningen en andere geschikte waarderingsmodellen. Het bepalen van de marktwaarde voor deze beleggingen is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het Bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad, vormde de waardering van beleggingen met behulp van schattingen een kernpunt in onze controle.

In de toelichting op pagina 65 en 66 geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 5.1 zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

De waardering van beleggingen gebaseerd op andere geschikte waarderingsmodellen, zijnde waardering op basis van de Net Asset Value of intrinsieke waarde (participaties in vastgoed-, aandelen-, en obligatiefondsen) hebben wij getoetst aan de hand van de door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde vermogensbeheerrapportages. Wij hebben de rapportages geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken en, wanneer nodig geacht, een dossierreview op het controledossier van de accountant verricht. Wij hebben vastgesteld dat de gecontroleerde vermogensbeheerrapportages aansluiten met de financiële administratie en de jaarrekening. Daarnaast hebben wij voor een enkel belang in een obligatiefonds, de waardering getoetst aan de hand van een gecontroleerde jaarrekening in combinatie met een NAV-opgave.

Voor beleggingen waarvan de waardering is gebaseerd op nettocontantewaardeberekeningen (participaties in hypotheekfondsen en derivaten) hebben wij de waardering van de participaties in de hypotheekfondsen getoetst aan de hand van de door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde vermogensbeheerrapportages. Wij hebben de rapportage geëvalueerd en hebben vastgesteld dat de gecontroleerde vermogensbeheerrapportage aansluit met de financiële administratie en de jaarrekening.

Voor de derivaten hebben we de waardering onderzocht met gebruikmaking van een eigen waarderingspecialist.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen. Wij hebben eveneens geconstateerd dat de toelichtingen op de beleggingen adequaat zijn.

Wij vinden de waardering van de beleggingen evenwichtig bepaald.

De waardering van de technische voorzieningen

Omschrijving

De technische voorzieningen vormen een significante post op de balans van de Stichting en worden gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De waardering van de technische voorziening komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt tegen de marktrente (rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank).

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het Bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het Bestuur zich laat adviseren door actuariel deskundigen. Gezien complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de technische voorzieningen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad, vormde de waardering van de technische voorzieningen een kernpunt in onze controle.

Het Bestuur heeft in de toelichting op pagina 67 en 68 de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de technische voorzieningen opgenomen. Op pagina 83 tot en met 90 (risicoparagraaf) is de gevoeligheid van de berekening van de technische voorzieningen voor schattingen uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerende actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerende actuaris over de te volgen aanpak, de aandachtspunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het Bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het Bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerende actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerende actuaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het resultaat in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaris.

Onze observatie

Wij vinden de waardering van de technische voorzieningen evenwichtig bepaald en de toelichting toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- karakteristiek van het fonds;
- het Bestuursverslag;
- het verslag van het verantwoordingsorgaan;
- het verslag van de Raad van Toezicht;
- de overige gegevens;
- de bijlage met nevenfuncties.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;

- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het Bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het Bestuur en voor de jaarrekening

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het Bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het Bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het Bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het Bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het Bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het Bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de Stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate – maar geen absolute mate – van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Voor een nadere beschrijving van onze verantwoordelijkheid ten aanzien van een controle van de jaarrekening verwijzen wij naar de website van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA).
https://www.nba.nl/Documents/Tools%20Vaktechniek/Standaardpassages/Standaardpassage_nieuwe_contr oletekst_niet_oob_variant_%20Nederlands.docx

Utrecht, 26 juni 2017

KPMG Accountants N.V.

J.C. van Kleef RA

7 Bijlage: Nevenfuncties

Hieronder staan de (relevante) nevenfuncties vermeld van de bestuursleden en de interim-directeur bestuursbureau in 2016:

<u>De heer C.H. Blokzijl (bestuurslid)</u>	Koninklijke Vopak NV Vopak UK Pensions Vopak België Kring pensioenfondsdirecteuren Pensioenfederatie	Director pensions Trustee (tot 1 april 2016) Bestuurslid en compliance officer Lid
<u>De heer J.L.A.M. d'Hooghe (bestuurslid)</u>	d'Hooghe Siegman d'Hooghe Pensioen Consultancy	Pensioenconsultant (tot 1 april 2016) Pensioenconsultant (vanaf 1 april 2016)
<u>De heer H.J.A.H. Hijlkema (voorzitter)</u>	Nautilus International Bpf Koopvaardij Pensioenfonds FNV i.l. Sectorraad Koopvaardij Onderlinge Waarborgmaatschappij AZVZ U.A. Vereniging Zee-Risico 1967 Vereniging Zee-Risico 1996 Stichting Scheepvaart Stichting Opleidings- en Ontwikkelingsfonds Zeescheepvaart Stichting Sociaal Maritieme Voorzieningen Scheepvaart Vereniging Platform Maritiem voor Werk, Inkomen en Zorg Stichting de Beer BV Hotel Restaurant de Beer Port Welfare Committee Stichting Flag of Convenience office the Netherlands Paritaire Commissies tewerkstelling niet-EU zeevarenden Stichting Schip en Werf de Zee Stichting De Zee	Senior policy adviseur Voorzitter Bestuurder Bestuurder Bestuurder Bestuurder Bestuurder Bestuurder Voorzitter Voorzitter Bestuurder Bestuurder Statutair bestuurslid Bestuurslid Secretaris / Penningmeester Werknemerslid Bestuurder Bestuurder
<u>De heer G.K.M. Kester (bestuurslid)</u>	Koninklijke BLN-Schuttevaer	Beleidsadviseur
<u>De heer H.D. van der Knaap (bestuurslid)</u>	-	-

<u>De heer M.J.M. Koning (vice-voorzitter)</u>	Centraal Bureau voor de Rijn- en Binnenvaart St. CAO Binnenscheepvaart Soc. Commissie European Barge Union	Secretaris Voorzitter Secretaris / voorzitter
<u>De heer R. van Oostrom (bestuurslid)</u>	CNV Bpf SAG CNV Geschillencommissie Openbaar vervoer, CAO pp Openbaar Vervoer Geschillencommissie besloten Busvervoer, Cao pp. Besloten Busvervoer	Pensioenfondsbestuurder Bestuurslid Jurist Lid Plv. lid
<u>De heer M. Vos (bestuurslid)</u>	Koninklijke Boskalis Westminster	Controller
<u>De heer R. Godding (interim-directeur bestuursbureau)</u>	Stichting Pensioenfonds Robeco Rugby vereniging JRC Ducks Vereniging voor Bijzonder Onderwijs op Algemene Grondslag	Directeur Bestuurder (tot 1 september 2016) Bestuurder (penningmeester)